DEFENDOLOGIJA MNE

TEORIJSKO-STRUČNI ČASOPIS ZA PITANJA ZAŠTITE, BEZBJEDNOSTI, ODBRANE, OBRAZOVANJA, SOCIOLOGIJE, KRIMINALISTIKE I KRIMINOLOGIJE

GODINA X
BROJ 17-18

NIKŠIĆ
2024.

Izdavač
Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja "Defendologija" – Nikšić, Crna Gora

Za izdavača
mr sci Slavko Milić, predsjednik

Glavni i odgovorni urednik
mr sci Slavko Milić, predsjednik

Urednik
mr sci Slavko Milić

Redakcija časopisa
Prof dr Duško Vejnović, red. prof. Univerziteta RS, predsjednik EDC Banja Luka;
Mr sci Slavko Milić, Fakultet za državne i evropske studije u Podgorici,
Predsjednik Defendologija centra Crne Gore;
doc.dr Aleksandar Ivanović, Univerzitet Crne Gore, Pravni fakultet u Podgorici, Forenzički centar Crne Gore;
dr sci Velibor Lalić, član Upravnog odbora Evropskog defendologija centra u Banjoj Luci;
dr sci Darko Matijašević, član Upravnog odbora Evropskog defendologija centra u Banjoj Luci;
Prof dr Vladimir Stojanović, član redakcije časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof dr Vaso Bojanić, član redakcije časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof dr Braco Kovačević, red. prof. Univerziteta Republike Srpske, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Dr sci Dragan Radišić, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Mr sci Predrag Obrenović, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Dr sci Stevan Dakić, član Savjeta časopisa "Defendologija" u Banjoj Luci;
Prof dr Đorđije Blažić, dekan Fakulteta za državne i evropske studije u Podgorici;

Savjet časopisa

Prof dr Duško Vejnović (RS), prof dr Mihajlo Mijanović (Crna Gora), prof dr Veselin Drašković (Crna Gora), doc dr Mimo Drašković (Crna Gora), doc dr. Aleksandar Ivanović (Crna Gora), doc dr. Aleksandar R Ivanović (Srbija), mr sci Mirjana Popović (Crna Gora), prof dr Veselin Mićanović (Crna Gora), prof dr Braco Kovačević (RS), prof dr Đorđije Blažić (Crna Gora), dr sci Tatjana Vujović (Crna Gora)

Recenzentski odbor

Prof dr Duško Vejnović (RS), prof.dr Mihajlo Mijanović (Crna Gora), prof. dr. Veselin Drašković (Crna Gora), doc dr Mimo Drašković (Crna Gora), doc dr. Aleksandar Ivanović (Crna Gora), doc.dr. Aleksandar R Ivanović (Srbija), mr Mirjana Popović (Crna Gora), prof dr Veselin Mićanović (Crna Gora), prof dr Braco Kovačević (RS), prof. dr Đorđije Blažić (Crna Gora), dr sci Tatjana Vujović (Crna Gora), doc dr Nada Šakotić (Crna Gora)

Štampa
Društvo za promet i usluge „RAS PRESS“ – Ozrinići bb

Za štampariju
Milisav Vujković

Uredništvo i administracija
Baja Pivljanina 7a, 81400 Nikšić, Crna Gora
Telefon/faks: +382 (40) 682-680
Web stranica: https://defendologijamne.com
https://defendologijamne.me
e-mail: casopis.defendologijamne@gmail.com
Žiro račun: 550-13604-11

Grafičko oblikovanje i pripreme
Redakcija
Milojko Pušica

Lektori
Vasilije Mićunović
Milica Goranović

Korektor
Jelena Milić

Prevod
Vasilije Mićunović

Tiraž
150 primjeraka

Godišnja pretplata za pravna lica 20 eura
za fizička lica 10 eura.

Rješenjem Ministarstva kulture broj 775 od 04. marta 2016. godine,
upisan je štampani medij teorijsko-stručni časopis «Defendologija MNE»
u Evidenciju medija rješenjem broj 05-1021/2

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISSN 2337-0920 = Defendologija MNE
COBISS.CG-ID 30483472
UDK 321.01:351.74

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024)

SADRŽAJ

mr Dušan Pejaković
DOKTRINA NUKLEARNOG ZASTRAŠIVANJA: NUKLEARNA PROLIFERACIJA I NOVI HLADNI RAT 7

Doc.dr Dejan Đorđević
INTEGRISANJE EVROPSKIH VRIJEDNOSTI U ZEMLJAMA BUDUĆIM ČLANICAMA EVROPSKE UNIJE 25

Prof.dr Edis Bajić, Doc.dr Denis Husić
KARAKTERISTIKE MALOLJETNIH DELINKVENATA KROZ PRIZMU NASILJA 35

mr sci Slavko Milić
KRIVIČNO DJELO NASILJE U PORODICI KROZ POZITIVNU PRAKSU I PROPISE 43

Prof. dr Nebojša Macanović, mr Mitar Radonjić, Jelena Vuković 61
MASOVNA UBISTVA DJECE U ŠKOLAMA U SAD

Doc.dr Dejan Đorđević
PRIDRUŽIVANJE PREKOMORSKIH ZEMALJA EVROPSKOJ UNIJI 71

mr Danijela Đurković, mr Mirko Manojlović
PSIHOLOŠKA AUTOPSIJA 85

Maja Babić
PSIHOLOŠKI PRISTUP U DJELU NOVELA O SNU AUTORA ARTURA ŠNICLERA 95

Uputstvo autorima
97

RIJEČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

Sa velikim zadovoljstvom vam predstavljamo najnoviji dvobroj časopisa "Defendologija MNE", koji nosi brojeve 17-18. Ovaj prestižni naučni časopis, prepoznatljiv po svojoj posvećenosti promovisanju stručne i naučne misli, nastavlja da svjedoči vremenu kroz pažljivo istraživanje i analizu društveno značajnih tema. Svojim kontinuiranim doprinosom nauci, časopis "Defendologija MNE" predstavlja neizostavan resurs za sve koji teže razumijevanju kompleksnih društvenih fenomena i izazova današnjice.

Kvalitet je imperativ kojem težimo u svakom broju, a ovaj dvobroj nije izuzetak. Njegov sadržaj obuhvata širok spektar tema od izuzetne važnosti, reflektujući interdisciplinarni pristup i temeljitost u istraživačkom radu naših autora. Posebnu pažnju posvetili smo analizi integracije evropskih vrijednosti i procesu pridruživanja Evropskoj uniji, što predstavlja ključni korak za mnoge zemlje u njihovim nastojanjima za političkim i ekonomskim napretkom. U okviru ovog dvobroja, bavimo se i doktrinom nuklearnog zastrašivanja te pitanjem novog hladnog rata, temama koje su od suštinskog značaja za globalnu sigurnost i stabilnost. Maloljetnička delinkvencija i masovna ubistva nad djecom su još dvije teme koje su našle svoje mjesto u ovom izdanju. U kontekstu maloljetničke delinkvencije, razmatramo faktore koji doprinose ovom društvenom fenomenu, kao i strategije za prevenciju i rehabilitaciju mladih prestupnika. S druge strane, analiza masovnih ubistava nad djecom otvara bolne, ali neophodne diskusije o uzrocima i posljedicama ovakvih tragedija, te potrebnim mjerama za zaštitu najmlađih članova našeg društva.

Časopis "Defendologija MNE" kroz svaki svoj broj nastoji da obogati stručnu i naučnu zajednicu novim saznanjima i perspektivama. Naša misija je razvoj stručne i naučne misli, a kontinuirano unapređenje kvaliteta naših publikacija ostaje naš trajni cilj. Zahvaljujemo se svim autorima, recenzentima i saradnicima koji su svojim radom i posvećenošću doprinijeli realizaciji ovog izdanja.

Uvjereni smo da će sadržaj ovog broja biti od velike koristi i interesa našim čitaocima, te da će podstaknuti dalju raspravu i istraživanje u obuhvaćenim oblastima. Želimo vam ugodno i korisno čitanje, uz nadu da će svaki članak probuditi u vama želju za daljim istraživanjem i produbljivanjem znanja.

GLAVNI UREDNK

mr sc Slavko Milić, predsjednik Naučnog odbora

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 7-24

mr Dušan Pejaković
Univerzitet Crne Gore

UDK: 327.54

PREGLEDNI RAD

DOKTRINA NUKLEARNOG ZASTRAŠIVANJA: NUKLEARNA PROLIFERACIJA I NOVI HLADNI RAT

THE NUCLEAR INTELLIGENCE DOCTRINE: NUCLEAR PROLIFERATION AND THE NEW COLD WAR

APSTRACT

U ovom radu nastoji se pružiti dublji uvid u stanje nuklearne (ne)proliferacije, sa glavnim fokusom na imanentnu opasnost od nuklearnog sukoba u novonastalim uslovima onoga što se naziva periodom „novog Hladnog rata“. Polazeći od premise da je ideološki sukob oličen u blokovskim podjelama iz perioda sredine prošlog vijeka obnovljen u velikoj mjeri, te činjenice da je geopolitička scena trenutno u vrlo kompleksnoj dihotomiji uz ekstremnu opasnost od nove nuklearne eskalacije – preko postulata doktrine „nuklearnog zastrašivanja“, pa sve do definisanja politike detanta – pružamo uvid u kompleksnu dinamiku nuklearne globalne scene.

Ključne riječi: nuklearno oružje, doktrina zastrašivanja, proliferacija, neproliferacija, Hladni rat, politika detanta

ABSTRACT

This paper seeks to provide a deeper insight into the state of nuclear (non)proliferation, with the main focus on the immanent danger of nuclear conflict in the emerging conditions of what is called the "new Cold War" period. Starting from the premise that the ideological conflict embodied in the bloc divisions from the middle of the last century has been renewed to a large extent, and the fact that the geopolitical scene is currently in a very complex dichotomy with an extreme danger of a new nuclear escalation – through the postulate of the doctrine of "nuclear intimidation", and all to defining the détente policy – we provide an insight into the complex dynamics of the nuclear global scene.

Key words: nuclear weapons, doctrine of intimidation, proliferation, non-proliferation, Cold War, détente policy

UVOD

Tragovi proteklog stoljeća koji se najprije daju okarakterisati kao razdoblje vojnih blokova, nepomirljivih društvenih sistema, neprijateljskih ideologija i oprečnog ekonomskog sistema ne posustaju ni u prvim dekadama 21. vijeka. Već na samim začecima trećeg milenijuma moglo se naznačiti da će u ovom vijeku doći do ponovnih prelamanja aspiracija pojedinih zemalja, njihovih preispitivanja sopstvenih mogućnosti i stvaranja novih modela upravljanja u gotovo svim sferama društvenog života. Nadmetanje Istoka u što bržem preporodu, posustajanje Zapada, krize u gotovo svim političkim segmentima konstantno nagovještavaju turbulentna vremena u preraspodjeli snaga konkretnih aspiranata za vodeće pozicije unutar svjetskih organizacija, a stoga i svih ostalih po *"ordo cognoscendi-u"*. Pitanje je da li se zapravo vraćaju duhovi prošlosti i da li želje, te sposobnosti pojedinih zemalja slute na novi Hladni rat, te ponovni sudar suprostavljenih ideologija i vrijednosnih usmjerenja.

Polazeći od citata *"ravnoteža između moći proizvodnje i moći razaranja više ne postoji, jer posle otkrića atomske bombe čovječanstvo može biti počišćeno sa planete"* [1], postavlja se pitanje da li nova raspodjela snaga u svijetu može naznačiti i novi strah od eventualnog nuklearnog rata. Iako su se uzdizanjem tehnologije, borbe na „međunarodnom polju moći" svele prije svega na hibridne oblike tehnološkog ratovanja, preusmjeravanje vojno-tehnoloških napora na razvitak bespilotnih letjelica, naprednih superkompjutera, tehnološke kontra-špijunaže, u biti onoga što Juval Noa Harari naziva *„dataizmom ili religijom tehnohumanizma"*[2] – pa ipak posjedovanje nuklearnog naoružanja je ipak ostao „zlatni standard" u smislu posjedovanja krucijalnih elemenata vojnog arsenala koji dakako pružaju osjećaj pripadnosti korpusu najvrazvijenijih bojnih sila na Planeti.

Upravo pedesetih godina dvadesetog vijeka, stvara se jedan tek prividan osjećaj mirne koegzistencije i određenog nametnutog principa solidarnosti, a sve to usljed pokretanja priče o nuklearnom naoružanju i svim nusproduktima koji nastaju kao rezultat ove zastrašujuće tematike. Mnogi teoretičari su svojim principijelnim stanovištima i teorijama nastojali da umetnu tas na vagi kako ona ne bi prevagnula na stranu onih disidenata koji su namjeravali da svijetu nametnu novi period ključnih igara u naoružanju. U istoriji će ostati pojam nuklearna bomba kao podsjetnik na začetak perioda turobnih misli i nelagodnih osjećanja, stvaranja novih momenata u ljudskoj egzistenciji, podsjećanja na sve prethodne loše istorijske periode. Da li nas je Hladni rat nečemu naučio? Da li će buduća pokoljenja ovaj period nazivati Hladnim ratom ili će u sjećanju moći jedino da nađu naše pokušaje za boljim i mirnijim svjetom; ili će, pak, neki novi vojni sukobi 21. vijeka galvanizirani beskonačnom trkom oličenom u proliferaciji, redefinisati aršine postavljane tokom proteklog stoljeća?!

[1] Westad, O.A., (2009), Globalni Hladni rat – Velike sile i Treći svijet, Golden marketing - Tehnička knjiga: Zagreb, str. 252. – 258
[2] Harari, J.N., (2018) Homo Deus: Kratka istorija sutrašnjice, Beograd, Laguna

KRATAK PRIKAZ ISTORIJATA RAZVITKA NUKLEARNOG ORUŽJA

Razvoj nuklearnog oružja odigrao je ključnu ulogu u oblikovanju toka moderne istorije, uvodeći novu eru u domenima ratovanja i globalne geopolitike. Put ka iskorištavanju moći atoma započeo je početkom 20. vijeka i dosegao je kritičnu tačku tokom Drugog svjetskog rata.

Teorijska osnova za razvoj nuklearnog oružja proizašla je iz oblasti nuklearne fizike. Početkom 20. vijeka, naučnici kao što su Ernest Rutherford i Niels Bohr napravili su značajan napredak u razumijevanju strukture atoma. Čuvena jednačina Albert Einstein-a, $E=mc^2$, utrla je put za razumijevanje ogromnog energetskog potencijala zaključanog unutar atomskih jezgara.

Krajem 1939. godine Albert Einstein, zajedno sa američkim kolegama, pokušava da ubijedi predsjednika Roosevelt-a da izdvoji sredstva za izgradnju atomske bombe. U turobnim vremenima Drugog svjetskog rata, 1941. godine, predsjednik pristaje i atomski projekat Manhattan postaje stvarnost. Ovaj projekat oslikava tadašnju promjenu u međunarodnim odnosima, stvarajući moćnu komponentu koja postaje sastavni dio nove strateške paradigme. Do prvog bacanja atomske bombe 1945. godine Amerika je proizvela tri atomske bombe, dvije uranijumskog tipa i jednu plutonijsku. Međutim, daleko od očiju javnosti u Los Alamosu, u Novom Meksiku, nastajali su prvi obrisi nuklearno-industrijskog kompleksa.
Kao projekat koji je sa sobom nosio veliku misteriju, čuvan je od očiju kako američke javnosti tako i od glavnih oponenata, Sovjetskog Saveza i Hitlerove Njemačke. Njemački naučnici nisu imali dovoljno materijalnih sredstava da realizuju svoje viđenje atomske bombe, iako su dospjeli do znatnih zaliha uranijuma iz belgijskog Konga. Uporedo sa izradom prve atomske bombe, američki naučnici koji su djelovali u projektu Manhattan, oformili su radnu grupu sastavljenu od iskusnih obavještajaca čiji je zadatak bio da prikupljaju informacije o njemačkim naporima za pronalaženje ideje o stvaranju atomske bombe. Imajući u vidu značaj ovog projekta Amerika je nastojala da u svojim rukama zadrži ideju o atomskoj bombi. Shvatajući budući značaj ovog projekta, Američka vlada nije htjela ni da naznači djelove projekta svojim najbližim saradnicima, Velikoj Britaniji. Iako su 1942. godine Čerčil i Ruzvelt postigli neslužbeni dogovor o tome da se dvije zemlje smatraju ravnopravnim partnerima u nuklearnom poduhvatu, krajem iste godine Ameriku je zahvatio talas nepovjerenja, što je rezultovalo zatvaranjem mogućnosti saradnje dvaju zemalja oko tog pitanja. Međutim, 1943. godine dvije strane obnavljaju pregovore i postižu dogovor o saradnji, uz uslov da britanska strana neće imati nikakvog interesa za industrijske i komercijalne aspekte koji bi bili u *"neskladu sa mišljenjem predsjednika Sjedinjenih Američkih Država"*[3].

[3] Vukadinović R., (2009) Nuklearne strategije i međunarodni odnosi, Politička kultura: Zagreb, str.31

Danski naučnik, Niels Bohr, prvi se zapitao i tražio objašnjenje kakav će biti rezultat proizvoda Manhattan i šta će ono donijeti novoj političkoj sceni. Razmišljajući o budućim pretenzijama svjetskih sila da i oni stvore moćno oružje, predosjetio je da se trka u naoružanju neće zaustaviti samo na ovom oružju već da će ono rezultirati naporima za sve savremenijim ubicama modernog čovječanstva. Bohr je tražio od američkih političara da odmah pristupe saradnji sa Velikom Britanijom i Sovjetskim Savezom i da zajedničkim naporima izgrade sistem međunarodne kontrole atomske energije. *"Nakon veoma kratkog razgovora sa Churchillom, Bohr je pisao da je susret protekao tako da nisu govorili istim jezikom, a Churchill je zabilježio da mu se nije svidio "taj čovjek raščupanih dugih kosa"*[4].

Nakon svih preispitivanja odnosa snaga u naoružanju, i nakon što su zaključili da nema bojazni od odgovora oponenata, američki naučnici su počeli tražiti pogodan teren za prvu eksploziju. Za lokaciju je izabrana Dolina Smrti, koja kao da je jedva čekala da neko opravda njeno ime. Uspješno testiranje prve atomske bombe, kodnog imena Trinity[5] , dogodilo se 16. jula 1945., a sama proba je uspješno izvedena čime je svjetska istorija dobila još jedno vezivno tkivo za materiju tamne ljudske istorije.

Neke od najcrnjih stranica čovječanstva ispisane su bukvalno sa samom kraju WW2. Bombardovanje Hirošime 6. avgusta 1945[6]. i Nagasakija 9. avgusta 1945[7]. od strane Sjedinjenih Država označilo je prvu i do sada jedinu upotrebu nuklearnog oružja u ratu. Bombardovanja su imala neposredne i dugoročne humanitarne posljedice, uzrokujući široko rasprostranjena razaranja i pokrenuvši debate o etičkim implikacijama nuklearnog ratovanja. Kraj Drugog svjetskog rata nije doveo do kraja razvoja nuklearnog oružja. Umjesto toga, pokrenuo je hladnoratovsku utrku u naoružanju između Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Obije supersile su razvile i testirale sve snažnije nuklearno oružje, što je dovelo do napetog globalnog okruženja poznatog kao uzajamno osigurano uništenje (MAD - mutual assured destruction).

HLADNI RAT I TRKA U NAORUŽANJU

Zaoštravanje međunarodnih odnosa, koje je uslijedilo nakon sve većih konfrotacija nekadašnjih saveznika antihitlerovskog bloka, naslutilo je novu vrstu sučeljavanja na polju odbrane i naoružanja. Glavna poluga koju preuzima američka administracija upravo postaje *"containment"*, odnosno zadržavanje komunizma u postojećim granicama. Sve ovo, iz razloga onemogućavanja njegovog daljeg šire-

[4] Ibid
[5] U.S. Department of energy, Office of History and Heritage Resources, The Manhattan Project – an interactive history, https://www.osti.gov/opennet/manhattan-project-history/Events/1945/trinity.htm
[6] International Campaign to Abolish Nuclear Weapons: ICAN, Hiroshima and Nagasaki bombings, https://www.icanw.org/hiroshima_and_nagasaki_bombings
[7] Ibid

nja. Kao rezultat takvog plana nakon posleratnog perioda nastaju Trumanova doktrina i Marshallov plan. Američki ekskluzivni atomski monopol postaje glavno sredstvo kojim američka administracija opravdava mogućnost spriječavanja i uticaja na širenje sovjetske politike.
U golemoj literaturi o Hladnom ratu najčešće se tvrdi da postoje tri razdoblja tog specifičnog modela međunarodnih odnosa. U prvom, koje traje od 1944. do 1946. stvarali su se temelji različitih shvatanja koja su poslije sve više udaljila velike saveznike. U drugom razdoblju, od 1947. do 1949. godine, postavljene su glavne doktrine, izvršeno okupljanje snaga na ekonomskom, ideološkom, vojnom i političkom polju, a u trećem, od 1950. do 1955. godine, Hladni rat je ušao u najvišu fazu, a onda je postepenim iscrpljivanjem oblika konfrotacije polagano počeo da gubi na intezitetu. Koliko god su, naravno, podjele takve vrste prilično uvjetne, sigurno je da se za Hladni rat, a posebno za američko-sovjetske odnose, dvije prve etape mogu uzeti kao vrlo tačan putokaz bez većih sporova. Kraj rata znači istodobno jačanje suprotnosti, a druga faza u američko-sovjetskim odnosima istovjetna je drugoj etapi Hladnog rata koja je označila stanje konfrontacije u kojem u vezi s glavnim pitanjima već postoje potpuno suprotna gledišta. [8]

Na osnovi otvorenih neprijateljstava nastale su doktrine i koncepcije koje su otvorile put stalnom gomilanju oružja, ali i razvoju sve novijih sredstava za masovno uništavanje. Sigurno je da u istoriji naoružanja takav trend nikada do tada nije bio zabilježen, a sigurno je i to da je Hladni rat bio značajan podsticaj za gotovo neograničen razvoj vojno-industrijske proizvodnje.

Tokom Hladnog rata, američki nuklearni arsenal je sadržavao mnoge tipove vozila za isporuku nuklearnog oružja, uključujući rakete kratkog dometa i artiljeriju za upotrebu na bojnom polju, rakete srednjeg dometa i avione koji su mogli pogađati ciljeve izvan poprišta bitke, kratkog dometa i sisteme srednjeg dometa bazirane na površinskim brodovima, rakete dugog dometa bazirane na američkoj teritoriji i podmornicama, te teške bombardere koji bi mogli ugroziti sovjetske ciljeve iz njihovih baza u Sjedinjenim Državama. Rakete dugog dometa i teški bombarderi poznati su kao strateško nuklearno oružje; sistemi kratkog i srednjeg dometa smatraju se nestrateškim nuklearnim oružjem i nazivaju se nuklearnim oružjem na bojnom polju. [9]

Od ranih 1960-ih Sjedinjene Države održavaju "trijadu" strateških nuklearnih vozila za isporuku. To uključuje kopnene interkontinentalne balističke rakete (ICBM), balističke rakete lansirane s podmornica (SLBM) i teške bombardere dugog dometa. Sjedinjene Države su razvile ove tri različite vrste nuklearnih vozila za isporuku, velikim dijelom zato što je svaka od vojnih službi željela igrati ulogu u američkom nuklearnom arsenalu. Međutim, tokom 1960-ih i 1970-ih, analitičari su razvili

[8] Vukadinović R., (2008), Amerika i Rusija, Politička kultura: Zagreb, str. 84.-85.
[9] Congressional Research Service reports, (2008) U.S. Nuclear Weapons: Changes in Policy and Force Structure https://www.everycrsreport.com/reports/RL31623.html#_Toc239049906

razumnije obrazloženje za nuklearnu "trijadu". Tvrdili su da bi ovi različiti načini baziranja poboljšali odvraćanje i obeshrabrili prvi sovjetski udar jer bi potencijalno zakomplikovali planiranje sovjetskog napada i osigurali preživljavanje značajnog dijela američkih snaga u slučaju sovjetskog prvog udara. [10]

Ne vidjevši mogućnost daljeg vojnog napredovanja i shvatajući da je Sovjetski Savez izradom svoje prve atomske bombe na određeni način probio monopol Amerike, fokus borbe u naoružanju američka administracija okreće ka stvaranju hidrogenske bombe. Stvarajući memorandum NSC-68 [11], podrazumjevalo se da se u slučaju kada ne bi postojao drugačiji način vojnog odgovora, izvrši atomski udar na SSSR. S druge strane, Sovjetski atomski program tokom rata bio je slab u poređenju sa projektom Manhattan, uključivao je otprilike dvadeset fizičara i samo mali broj osoblja. Istraživali su reakcije neophodne za proizvodnju atomskog oružja i nuklearnih reaktora. Takođe su počeli istraživati načine za stvaranje dovoljno čistog uranijuma i grafita i istraživali metode odvajanja izotopa uranijuma. Rad na programu se brzo ubrzao 1945., međutim, posebno nakon što su Sovjeti saznali za Trinity test. 25. dec. 1946. Sovjeti su stvorili svoju prvu lančanu reakciju u grafitnoj strukturi sličnoj Chicago Pile-1. Nakon što su naišli na određene poteškoće sa proizvodnjom plutonijuma i izotopskim odvajanjem uranijuma u naredne dvije godine, sovjetski naučnici su uspeli da u jesen 1948. godine uspešno pokrenu svoj prvi proizvodni reaktor. Bilo je samo pitanje dana prije nego što će SSSR obaviti udarni test sa sopstvenom atomskom bombom. Sovjeti su uspješno testirali svoj prvi nuklearni uređaj, nazvan RDS-1 ili "Prva munja" (kodnog naziva "Joe-1" od strane Sjedinjenih Država), u Semipalatinskoj 29. avgusta 1949. godine[12].

Sovjetski nuklearni program iako je započeo nekoliko godina nakon američkog, razvijao se impozantnom brzinom. Sve je rezultiralo i izradom najmoćnije bombe u istoriji čovječanstva nazvane "Car Bomba“. Detonirana od strane Sovjetskog Saveza 30. oktobra 1961. godine, Car Bomba je najveća nuklearna naprava ikad detonirana i najsnažnija eksplozija koju je napravio čovjek. Sa prinosom od 50 megatona TNT-a, ova kataklizmična naprava je bila kulminacija brojnih testova hidrogenskih bombi koje su tokom tog vremena provodili i Sovjetski Savez i Sjedinjene Države[13]. Neprestani nuklearni paritet postao je u novim uslovima osnovni pokazatelj sile sigurnosti i stvarne ocjene perspektiva eventualnog sučeljavanja između SAD-a i SSSR-a. Međutim, ni taj neobično složeni proces nije se odvijao linerano u obliku jednostranog jačanja ili prevage vojnog potencijala jedne sile. Relativna snaga jednog od takmaca u toj skupoj nuklearnoj utakmici ubrzo je počela dobijati drugačije značenje u svijetlu jačanja druge supersile i njezinih napora za uspostav-

[10] U.S. Department of Defense Annual Report to Congress, (1988), Washington, str. 54
[11] National Security Council, (1950) NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security: A Report to the President Pursuant to the President's Directive, https://irp.fas.org/offdocs/nsc-hst/nsc-68.htm
[12] Atomic Heritage Foundation, (2014), Soviet Atomic Program – 1946, Atomic Heritage Foundation, https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/soviet-atomic-program-1946/
[13] Atomic Heritage Foundation, (2014), Tsar Bomba, https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/tsar-bomba/

ljanje balansirane ravnoteže. Postizanje vrhunca moguće kalkulisanog sukoba, odnosno uzajamnog uništenja, počelo je postepeno uticati i na drugačije promatranje daljnjeg cilja u domenu naoružanja, koji više nije imao tako nedostižno značenje, već je visina istraživačkih dometa sve više bila usporedno praćena i dostizana i na drugoj strani. Uz te objektivne aktere i činitelje, koji su uticali na otupljivanje hladnoratovnske oštrice i na novo upoznavanje stanja međunarodnih odnosa u kojem su posebno preovladali odnosi između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država, valja istaknuti da je i Staljinova smrt 1953. godine omogućila brži prelaz u drugačiju fazu odnosa velikih sila. Sve je to moralo voditi i počecima prevladavanja hladnoratovnskih odnosa.[14]

DOKTRINE, POLITIKA DETANTA I SALT UGOVORI

U doba posjedovanja atomskog monopola neposredno nakon rata, kada je u Sjedinjenim Američkim Državama vladalo uvjerenje da će se na osnovi atomske bombe moći ostvariti ciljevi Pax Americana i na stanovit način "disciplinovati" druga velika država – Sovjetski Savez – izgrađena je bila doktrina nuklearnog zastrašivanja. Prvo jednostrano, a kasnije i bipolarno, zastrašivanje vremenom svakako dobija na dimenziji. Umjesto jednostranog i monopoliziranog posjeda atomskog oružja ono postaje prisutno sada na objema stranama i stvara se uzajamno, iako još uvijek neuravnoteženo zastrašivanje. Nova američka vojna doktrina "masovne odmazde" kojom se pokušalo prijetiti Sovjetskom Savezu, ako bi on djelovao suprotno američkim intencijama, bila je zapravo posljednji pokušaj ratobornih generala iz Pentagona da u novim uslovima uzajamnog zastrašivanja pronađu doktrinu kojom bi se mogli ostvariti politički ciljevi.[15]

Isto tako, u SAD-u je bila lansirana doktrina "ravnoteže straha", koja je tvrdila da proces naoružavanja, posebno jačanja nuklearnih snaga, ne prijeti miru, već se pak smatralo da jača mir, jer će obije strane, bojeći se jedna druge, neprestano jačati svoj nuklearni arsenal ali nikada neće pribjeći stvarnoj upotrebi istog. Još jedna od doktrina bila je i doktrina "ograničenih nuklearnih ratova", kojom se u SAD-u, na osnovi prihvatanja opšte američke vojne koncepcije elastične reakcije uz stepenovanje eventualne upotrebe nuklearnog oružja – ipak ističe da je upotreba ograničenih vrsti nuklearnog oružja u odredjenim situacijama, moguća. U doba vijetnamskog sukoba "doktrina eskalacije" dobila je posebno značenje, jer se njom htjela gradirati upotreba sredstava i povećanjem vojnog pritiska, prisiliti vijetnamski narod na predaju. [16]

Sve ove vojne doktrine nastale su kao rezultat novog razvoja vojne tehnike i stalne ocjene vrijednosti snage vlastitih i protivničkih oružanih snaga. Nešto što je u neku ruku bio i nusprodukt svih ovih međusobnih politika usmjerenosti jednog bloka na

[14] Vukadinović R., (2008), Amerika i Rusija, Politička kultura: Zagreb, str. 90.-92
[15] Vukadinović R., (2004), Međunarodni politički odnosi, Politička kultura: Zagreb, str. 97-99.
[16] Ibid

drugi, praćenja razvitka naoružanja stopu u stopu, kao i svih ovih navedenih doktrina međusobnog zastrašivanja i eventualnog uništenja – to je svakako politika detanta. Detant, koji potiče od francuske riječi *détente* (opuštanje), služi kao termin koji nastoji objasniti situaciju u kojoj prevashodno dvije neprijateljski nastrojene države nastoje poboljšati svoje odnose.Politika detanta, kao organizovan napor da se stvaraju novi međusobni odnosi u kojima će se konflikti rješavati mirnim putem, u gotovo svim državama ocijenjena je kao jedina održiva mogućnost postojanja i daljnjeg razvoja svijeta. Na fonu toga, potpisano je i par ugovora koji su služili kao kamen temeljac garanciji poštovanja ove politike detanta. SALT (Strategic Arms Limitation Talks/Treaty) bili su ugovori koji su bili namijenjeni ograničavanju razvoja trke u naoružanju, posebno glede strateškog naoružanja i balističkih raketa sa nuklearnim bojevima glavama. SALT I je potpisan 26. maja 1972. godine u Moskvi od Niksona sa jedne i Leonid Brežnjeva sa druge strane. Uz to, imamo i SALT II, kojeg su u Beču 18.juna 1979. godine, potpisali Karter i ponovo Brežnjev.

NEPROLIFERACIJA: POKUŠAJ OGRANIČENJA PROIZVODNJE NUKLEARNOG NAORUŽANJA

U vanjskoj politici, „proliferacija“ se najčešće odnosi na širenje ili povećanje nuklearnog oružja, a ponekad i drugih destruktivnih vojnih tehnologija i sistema, dok se “neproliferacija” odnosi na alate i politike koje se koriste za ublažavanje tog širenja. Odvraćanje zemalja od razvoja nuklearnog oružja uz promicanje upotrebe nuklearne tehnologije u miroljubive svrhe – kao što su proizvodnja energije i medicinska istraživanja – bio je glavni izazov svjetskih lidera otkako su Sjedinjene Države detonirale prvo nuklearno oružje prije više od sedamdeset godina. Danas, sa rastućim sigurnosnim prijetnjama od strane nuklearno sposobnih zemalja, nuklearna neproliferacija ostaje kritično pitanje.

Sjedinjene Države su bile prva zemlja koja je upotrijebila atomsko oružje. U posljednjim danima Drugog svjetskog rata, bacila je dvije bombe na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki, ubivši stotine hiljada ljudi za nekoliko minuta. Manje od šest mjeseci kasnije, 1946., Generalna skupština UN-a je pozvala na potpunu eliminaciju nuklearnog oružja. [17]

Jedan od prvih većih institucionalnih poteza u tom smjeru, bilo je ustanovljavanje Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA), a koja je osnovana s misijom promovisanja i nadzora miroljubive upotrebe nuklearne tehnologije. Smatra se da je govor američkog predsjednika Dwighta D. Eisenhowera iz decembra 1953. godine “Atomi za mir” dao poticaj za formiranje institucije. Eisenhower je rekao da je potrebna međunarodna agencija kako bi se spriječilo širenje ili proliferacija nukle-

[17] Reaching Critical Will, UN General Assembly First Committee, The UN General Assembly and disarmament, https://reachingcriticalwill.org/disarmament-fora/unga

arne tehnologije, upozoravajući da bi, ako se ne zaustavi, to moglo rezultirati "uništenjem nezamjenjive baštine čovječanstva".

Ipak, u sljedećih dvadeset godina, dok su predstavnici UN-a razmatrali kako spriječiti širenje nuklearnog oružja, još četiri zemlje su dobile nuklearno oružje: Sovjetski Savez, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska i Kina. Do avgusta 1967. godine, nakon mnogih pregovora, Sjedinjene Države i Sovjetski Savez podnijeli su nacrt sporazuma o neproliferaciji UN-ovom komitetu fokusiranom na razoružanje. Hladni rat je bio u punom jeku, a sve oči bile su uprte u ove dvije zemlje; zajedno su držali većinu svjetskog nuklearnog oružja i gledali su jedni na druge kao na egzistencijalnu prijetnju. U narednih nekoliko mjeseci, nacrt je revidiran kako bi odražavao zabrinutost nenuklearnih zemalja, kao što je eventualna eliminacija nuklearnog oružja. Generalna skupština je zatim otvorila sporazum za potpisivanje u julu 1968.

Pedeset devet zemalja potpisalo je NPT (Non-proliferation Treaty)[18] kada je otvoren za potpisivanje; te sačinjava međunarodni dokument koji sada ima čak 191 stranicu. Ipak, uprkos tom gotovo univerzalnom sporazumu, broj zemalja s nuklearnim oružjem je porastao. Te, sada već davne 1968. godine, samo pet zemalja je identifikovano kao "države sa nuklearnim oružjem". Danas, međutim, još četiri zemlje, koje nisu članice NPT-a, posjeduju ili se vjeruje da posjeduju nuklearno oružje: Indija, Izrael, Pakistan i Sjeverna Koreja. (Dok se prva tri nikada nisu pridružila sporazumu, Sjeverna Koreja se pridružila NPT-u 1985., ali se povukla 2003.godine)

Recenzije NPT-a su različite. Većina analitičara su saglasni u ocjeni da je NPT pomogao u stvaranju normi ili prihvatljivih pravila ponašanja oko upotrebe nuklearne energije tako što je u pisanoj formi stavio cilj neširenja. Međutim, može se reći da NPT nije imao zapravo tolikog uticaja koji mu se često možda i isključivo prepisuje. A sa druge strane, stoji da ni same zemlje potpisnice nisu unisone apropo njegove deklarativne efikasnosti u sprečavanju nuklearnog širenja.

Ono što odlikuje NPT su određena polja dejstvovanja na globalnom planu sa većom ili manjom stopom uspješnosti pri implementaciji zacrtanih odredbi i ciljeva. Primjera radi, tu je domen stalnih izazova u sprečavanju širenja nuklearnog oružja. Iako se broj nuklearnog oružja u svijetu smanjio od svog vrhunca 1980-ih, više zemalja sada ima nuklearno oružje negoli ikada ranije. Takođe, NPT se ne bavi mogućnošću da nuklearno oružje igrom slučaja, padne u ruke terorističkih grupa. Takva prijetnja postoji uvijek i u svakom momentu na mnogim geografskim tačkama, međutim analitičari nerijetko u ovom kontekstu navode upravo Pakistan, zemlju u kojoj postoji nuklearno naoružanje i gdje terorističke grupe mogu djelova-

[18] United Nations Office for Disarmament Affair, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/npt/

ti relativno slobodno, a oni koji žele nabaviti nuklearno oružje mogli bi mu, uslovno rečeno, lakše pristupiti nego u nekim drugim djelovima svijeta.

Na koncu, postavlja se i pitanje budućnosti NPT-a, jer iako se noviji sporazumi bave specifičnim pitanjima koja okvir NPT-a ne rješava, oni još uvijek nisu zamijenili NPT. Osim toga, zemlje koje su potpisnice NPT-a kontinuirano rade na njegovom poboljšanju: svakih pet godina strane se sastaju kako bi razgovarale o tome kako postići ciljeve sporazuma o nešireњu i konačnom razoružanju, što je praksa koja ovom temeljnom sporazumu daje svjež zrak i prostor za rast. Međutim, da li građani svijeta zapravo mogu sasvim "mirno spavati" očekujući da će ih neka provizorna međunarodna konvencija zaštiti od posljedica mogućeg nuklearnog napada, budući da u posljednjih nekoliko decenija (a naročito u proteklih par godina) svjedočimo iznmnom porastu obima svjetskih sukoba, a u kojima se nemali broj puta prijetilo i eventualnom upotrebom nuklearnog naoružanja. Zaista, čini se, da još od vremena Kubanske raketne krize nismo bili bliži potencijalnoj upotrebi nuklearnog oružja, a deeskalacija se ni ne nazire.

POSTHLADNORATOVSKA SLIKA NUKLEARNOG SVIJETA: STARE SILE NASPRAM NOVIH PRIJETNJI

Iako se broj nuklearnog oružja u svijetu smanjio od svog vrhunca 1980-ih, sve više zemalja sada ima nuklearno oružje. Poznato je ili se vjeruje da devet zemalja posjeduju nuklearno oružje: Sjedinjene Države, Kina, Francuska, Indija, Izrael, Sjeverna Koreja, Pakistan, Rusija i Ujedinjeno Kraljevstvo. Te zemlje se nazivaju *nuclear weapons states* – ili državama nuklearnog oružja. Nekoliko drugih zemalja pokrenulo je programe nuklearnog oružja, ali su odustale od njih, bilo dobrovoljno ili zbog vanjskog pritiska. Neki su imali nuklearno oružje i kasnije ga uništili ili predali drugoj nuklearnoj državi, kao što smo naveli u prethodnoj cjelini rada.

Budući da zemlje ne otkrivaju svoje vojne tajne, teško je znati koliko tačno nuklearnog oružja posjeduje svaka država. Međutim, sve zemlje doživljavaju određeni nivo bezbjednosnih curenja, a nekoliko decenija pažljivog istraživanja proizvelo je određeni etalon iz kojeg proizilazi uvriježeno mišljenje o ukupnom brojnom stanju nuklearnog arsenala na globalnom nivou, a koje ćemo grafički prikazati u sljedećem segmentu:

Kao što se vrlo lako da ekstrapolisati iz ovdje generisanih podataka [19], a u skladu je i sa realnim stanjem stvari na geopolitičkom planu, najveće arsenale imaju upravo dvije najveće svjetske vojne sile i stari antagonisti još od vremena Hladnog rata. Ove brojke od po 5 ili 6 hiljada komada nuklearnih bojevih glava su zaista zastrašujuće, budući da je svijet imao prilike vidjeti kakvu su štetu u stanju napra-

[19] Armstrong, M., (2023), The Countries Holding The World's Nuclear Arsenal, Statista, https://www.statista.com/chart/8301/the-countries-holding-the-worlds-nuclear-arsenal/

viti samo dvije nuklearne bombe, a koje su nažalost bačene na Japan 1945. godine. Iako je prijetnja nuklearnog rata manje neposredna sada nego što je bila za vrijeme Hladnog rata, ona nije nestala i štaviše – ponovo je u porastu. Kako broj zemalja koje posjeduju nuklearno oružje raste zajedno s tenzijama između država koje posjeduju nuklearno oružje, raste i potencijal za katastrofalni sukob.

Osim gorenavedenih, u ovoj nuklearnoj areni se često spominje i Izrael kao jedan od važnijih igrača. Iako Izrael nikada nije izričito potvrdio svoj status države s nuklearnim oružjem, vjeruje se da posjeduje značajan broj nuklearnog oružja. Nikada se nisu pridružili NPT-u, glavnom sporazumu koji pokušava zaustaviti širenje nuklearnog oružja, ali je svakako reaktivno preduzeo mjere da spriječi obližnje zemlje u izgradnji nuklearnog arsenala; Izrael je bombardovao sumnjive nuklearne reaktore u Iraku (1981.) i Siriji (2007.).

Izrael je također signalizirao da će napasti Iran ako se osjeća ugroženim nuklearnim programom zemlje, a budući da ni ostale zemlje ovog pojasa neće mirno posmatrati trenutašnju agresiju i genocid u pojasu Gaze koji se sprovodi od strane Izraela, mogućnost eskalacije sukoba je i više nego vjerovatna. [20]Iranski sporazum iz 2015. s Kinom, Francuskom, Njemačkom, Rusijom, Ujedinjenim Kraljevstvom, Sjedinjenim Državama i Evropskom unijom, ograničio je nuklearni razvoj Irana i ublažio neke međunarodne tenzije, međutim, 2018. godine SAD su se povukle iz sporazuma i vratile sankcije Iranu. Iran još nije potpisao ili ratificirao Ugovor o zabrani nuklearnog oružja (TPNW), uprkos činjenici da su bili jedna od 127 država koje su podržale "humanitarno obećanje" 2015/16. da će sarađivati "u naporima da se stigmatizira, zabrani i eliminira nuklearno oružje", pri čemu je ova inicjativa bilo ključna u stvaranju zamaha i podrške za sazivanje pregovora o TPNW-u. [21]

Zemlja koje se vjerovatno svi plaše budući na javnopolitičke stavove i ono što bi se najbolje moglo okarakterisati kao apsolutističko i često usplahireno i hirovito vođstvo lidera Kim Džong Un-a – svakako je Sjeverna Koreja. Iako se vjeruje da Sjeverna Koreja ima mali arsenal, njeni kontinuirani nuklearni testovi izazvali su široku zabrinutost zbog mogućeg nuklearnog sukoba. Povukla se iz NPT-a 2003. i izvela svoju prvu nuklearnu probu 2006. Od tada je prijetila da će upotrijebiti svoje nuklearno oružje protiv Sjedinjenih Država, Japana i Južne Koreje[22].

Neke zemlje i regije razvile su tzv. NWFZ zone (Nuclear Weapons-Free Zone). Još od 1960-ih, neke zemlje su se udružile kako bi stvorile ove zone bez nuklearnog

[20] O' Malley, JP., (2023), Israel's (not-so) secret plan to prevent a nuclear Iran and create a new Middle East, The Times of Israel, https://www.timesofisrael.com/israels-not-so-secret-plan-to-prevent-a-nuclear-iran-and-create-a-new-middle-east/
[21] International Campaign to Abolish Nuclear Weapons: ICAN, Iran - Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW), https://www.icanw.org/iran
[22] Klug, F., (2023), South Koreans want their own nukes. That could roil one of the world's most dangerous regions, unos na: Associated Press, https://apnews.com/article/north-korea-south-korea-nuclear-arms-race-543e85e5e6832c50ba9dc26a91ef071b

naoružanja, tj. određene oblasti u kojima se zemlje obavezuju da neće graditi, primati, testirati ili skladištiti nuklearno oružje. Važno je i napomenuti da NWFZ ne sprječavaju miroljubivu upotrebu nuklearne tehnologije. Ideja o uspostavljanju područja u kojem je zabranjeno nuklearno oružje predstavljena je 1958. godine, kada je Poljska predložila plan za stvaranje NWFZ u srednjoj Evropi. Ali NWFZ su službeno započele ipak kroz NPT, koji je priznao pravo država da naprave te zone (kao što je dvadeset i jedna latinoamerička država učinila u Ugovoru iz Tlatelolca 1967.) [23]

Pet ugovora je stvorilo NWFZ u Africi, Centralnoj Aziji, Latinskoj Americi, Jugoistočnoj Aziji i Južnom Pacifiku. Zajedno, te zone pokrivaju cijelu južnu hemisferu i dijelove sjeverne hemisfere. Osim toga, tri ugovora stvaraju globalni zajednički prostor bez nuklearnog oružja, usmjerenog isključivo na istraživanje u ime dostizanja ciljeva napretka čovječanstva:[24]

- Ugovor o morskom dnu zabranjuje oružje za masovno uništenje na dnu okeana.
- Ugovori o Antarktiku zabranjuju svaku vojnu aktivnost na Antarktiku, uključujući testiranje nuklearnog oružja.
- Sporazum o Svemiru zabranjuje oružje za masovno uništenje iz Zemljine orbite, Mjeseca ili bilo kojeg drugog objekta u svemiru.

Među ostalih, često se nameće i pitanje da li u svemu ovome postoje i zemlje koje imaju sigurnosne garancije koje će im pomoći u zaštiti od nuklearnog oružja? Mnoge zemlje bez nuklearnog oružja žele se zaštititi od nuklearnih prijetnji, a da same ne razvijaju nuklearno oružje. Jedan od načina da se to učini je garancija sigurnosti, obećanje zemlje da će zaštititi saveznika vojnim sredstvima. Sigurnosna garancija proširuje percepciju sigurnosti koju nuklearni arsenal pruža zemljama saveznicama koje ne posjeduju nuklearno oružje. Zbog te odredbe, sigurnosna garancija koju daje nuklearno naoružana zemlja naziva se i nuklearnim kišobranom. Američki nuklearni kišobran pokriva nekoliko zemalja.

Australija: Od 1951. god. Sjedinjene Države i Australija su dio saveza za kolektivnu sigurnost, ali srodni ugovor je neobavezujući i njegov jezik nije tako jak kao onaj u Sjevernoatlantskom ugovoru: da li gorenavedeni savez zahtijeva da američka vojska zaista fizički dođe u slučaju potreba Australije za odbranom, je ipak nejasna. Svakako, većina stručnjaka ove oblasti smatra da je Australija zaštićena američkim nuklearnim kišobranom[25].

[23] Nuclear Threat Initiative (NTI) (2023), Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean (LANWFZ) (Tlatelolco Treaty), https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/treaty-prohibition-nuclear-weapons-latin-america-and-caribbean-lanwfz-tlatelolco-treaty/

[24] United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones, Overview of Nuclear-Weapon-Free Zones, https://www.un.org/nwfz/content/overview-nuclear-weapon-free-zones

[25] Dean, P. J., Fruehling S., O'Neil A., (2024) Australia and the US nuclear umbrella: from deterrence taker to deterrence maker, Australian Journal Of International Affairs, DOI: 10.1080/10357718.2024.2302589

Japan: 1951. godine, na kraju savezničke okupacije, Sjedinjene Države i Japan potpisali su sigurnosni sporazum koji je privremeno dozvolio Sjedinjenim Državama da zadrže oružane snage u Japanu i okolini. Godine 1960. dvije zemlje su revidirale taj sporazum, koji je tada dozvolio Sjedinjenim Državama da postave vojne baze na japanskim teritorijama u zamjenu za američku zaštitu i sigurnost, uključujući domen nuklearnog oružja. [26]

Južna Koreja: Dva mjeseca nakon što su borbe prestale u Korejskom ratu 1953., Sjedinjene Države i Južna Koreja potpisale su sporazum o međusobnoj odbrani stvarajući vojni savez koji traje do danas. Usljed rastućeg straha od susjedne Sj. Koreje, i opšteg javnopolitičkog stava u zemlji da je vojni partner oličen u SAD-u zapravo samo deklarativno uz njih po ovim pitanjima, zvaničnici Seula su pokrenuli inicijativu za dubljom saradnjom i pokretanjem konkretnih akcija na tlu koje bi opravdale višedecenijske ugovore o saradnji. Prema novom sporazumu, SAD će svoje odbrambene obaveze učiniti vidljivijima slanjem nuklearne podmornice u Južnu Koreju po prvi put u 40 godina, zajedno s drugim strateškim sredstvima, uključujući bombardere sa nuklearnim oružjem, a dvije strane će takođe zajedno razviti Nuklearnu konsultativnu grupu koja će raspravljati o pitanjima nuklearnog planiranja. Strah da bi Vašington mogao napustiti Seul doveo je do u jednom trenutku i do poriva da Južna Koreja razvije vlastito nuklearno oružje. Odjednom je SAD-u postalo jasno da umirujuće riječi i gestovi više neće funkcionisati i da bi odvratili Južnu Koreju od želje da pravi vlastite bombe, moraće se ponuditi nešto konkretno[27].

Članice Sjevernoatlantskog pakta (NATO): zemlje članice NATO-a koje nemaju nuklearno oružje (tj. sve osim Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva) zaštićene su kišobranom. [28]

Nuklearni kišobran takođe treba da bude oruđe neproliferacije: ako su zemlje bez nuklearnog oružja zaštićene sigurnosnom garancijom od strane zemalja s nuklearnim oružjem, tada će te zemlje biti manje sklone pokretanju vlastitih programa. Sigurnosne garancije i nuklearni kišobran ilustruju važnu stvar: čak i zemlje koje su se obavezale na neširenje prihvataju premisu da ipak žive u nuklearnom svijetu. Različiti načini na koje se zemlje suočavaju s tom stvarnošću – nabavka nuklearnog oružja, proglašavanje NWFZ-a ili traženje sigurnosnih garancija – odražavaju paradoksalni cilj većine zemalja: mirnu budućnost osiguranu oružjem po potrebi.

[26] Pajon C., (2010), Understanding the Issue of U.S. Military Bases in Okinawa, Asie.Visions, ISSN: 978-2-86592-745-6., No. 29.
[27] Mackenzie J., Plett B., (2023), US and South Korea agree key nuclear weapons deal, BBC News, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-65404805
[28] Mendelsohn, J., NATO's Nuclear Weapons: The Rationale for 'No First Use', Arms Control Association, https://www.armscontrol.org/act/1999-07/features/natos-nuclear-weapons-rationale-first-use

NOVI HLADNI RAT: NOVONASTAJUĆI SUKOBI KAO AGITATOR POTENCIJALNIH NUKLEARNIH NAPADA

Sjećamo se svi perioda Hladnog rata, trke u naoružanju, trke za primat u svemiru i svih ostalih ispoljavanja monopola sile bilo sa jedne strane, bilo sa druge, bilo javno, ili nekim malo manje zvaničnim *„back door“* kanalima. Na taj period istorije medjunarodnih odnosa se mozemo osvrnuti i kroz tzv. teoriju bipolarnog sistema medjunarodnih odnosa. Te dvije velesile su predstavljala dva centra moći, Zapad/Istok i dva konstantno suprostavljena polariteta, bilo u društveno-političkom smislu ili ekonomskom uređenju. Odatle i sami taj naziv bipolarni sistem, kao dva ideološka antipoda ili kako su ih neki u to vrijeme nazivali *Pax Americana* i *Pax Sovietica*. Svijet je tada strijepio od izbijanja mogućeg nuklearnog rata, jer su stvari, moramo priznati – definitivno vodile u tom smjeru, do nekog eventualnog konačnog obračuna, gdje je bilo zagarantovano međusobno uništenje svih uključenih strana, a s obzirom na količinu i snagu oružja koje je bilo na raspolaganju. Srećom, politika detanta je preovladala i došlo je do postepenog smanjivanja ratnohuškačkih tenzija i imperijalističko/destrukcionističkih namjera ove dvije sile, makar u odnosu jedne naspram druge.

Krajem Hladnog rata, pa kasnije i raspadom Sovjetskog Saveza, padom realsocijalizma i svih ostalih dešavanja na međunarodnoj političkoj sceni, došlo je i do negiranja samog bipolarnog modela u funkionisanju međunarodnih odnosa i do uspostavljanja tvz. doba unipolarizma, u kome jedna država, jedan centar moći samostalno preuzima međunarodni primat. Taj famozni Pax Americana, bio je postavljen kao teorijski okvir dugo željene, i nanovo opet uspostavljene teorije hegemonijske stabilnosti gdje se Amerika postavlja kao sudija, ali slobodno možemo reći i djelat u svim međunarodnim odnosima; i postulira svoj beskrajno dubok "trezor moći" kao reper i model prema kojem ostali treba da se ugledaju i sa čijom će beskrajnom snagom SAD biti neprikosnoven izvor stabilnosti i garancija sigurnosti svim ostalim državama. Samu ovu ideju o nestanku drugog pola, prvi je lansirao predsjednik Džordž Buš, 1990. godine, a čuveni Zbignjev Bžežinski je to elaborirao u svojoj knjizi *“Velika šahovska tabla”*, napisavši izmedju ostalog i da su SAD posljednja svjetska drzava i da će se čak i kada se eventualno bude umanjivao primat SAD-a, vrlo teško moći pronaći alternative u vidu neke druge države koja bi potencijalno mogla biti u stanju zauzeti to mjesto koje u tom vremenu imaju Sjedinjene Države. Međutim, sile globalizacije, tehničke supremacije Kine i ostalih azijskih tehnoloških giganata, ekonomska dominacija Kine uz širenje saradnje i finansiranje direktnih razvojnih projekata širom svijeta, te pokušaja destabilizacije “zlatnog standarda” američkog dolara i osnivanja BRICS-a koji uživa sve veću potporu kroz proklamovani cilj “dedolarizacije svijeta” – služili su kao prekursori promjene paradigme Amerike kao nedokučive i nepriksonovene unipolarne sile, te su samim tim poslužili kao uvod u mnoge oblike ideoloških sukoba na geopolitičkom nivou, donoseći nestabilnost skoro pa svugdje.

Pored postojanja "Američkog rata protiv terora" (zajedno sa Zapadnim saveznicima), uz uvijek prisutne tenzije između Južne Koreje i Sjeverne Koreje, Kine u odnosu na Tajvan, vječno-tinjajućih sukoba na Bliskom Istoku, najnovijeg genocidnog napada Izraela na pojas Gaze, i mnogih drugih – ipak se kao najozbiljniji sukob i trenutašnja najžešća žarišna tačka uzima blatantna Ruska agresija na Ukrajinu koja traje sada u mahovima već od 2014., a u svom punom borbenom zamahu od kraja februara 2022. godine.

Uzimajući u obzir sve navedeno, i ne čudi deklarativan stav mnogih analitičara da se sada nalazimo u eri "novog Hladnog rata", a kojeg je Zapadu, po ocjeni mnogih, zapravo i prevashodno nametnulo to agresivno partnerstvo Xi Jinping-a i Vladimira Putina. Iako po logici prethodne ere Hladnog rata, sukobi u suštini ne moraju da nužno znače i otvoreni rat između velikih sila, već geopolitičku napetost, neprijateljstvo ili *proxy* rat, ipak situacija se dodatno usložnjava sve više rastućim brojem otvorenih sukoba i javno saopštavanih antagonizama, pri čemu se nerijetko spominje i mogućnost upotrebe nuklearnog oružja. Zato je i prisutna bojazan da bi zaista ovaj vid novog Hladnog rata mogao prerasti i u WWIII u punom kapacitetu, a u tom slučaju nijedna mogućnost ne bi bila previse strašna za zamisliti.

Najave o mogućem novom globalnom ratu stižu ubrzano sa mnogih adresa: Švedske (koja zbog negodovanja Turske nije uspjela zajedno sa Finskom da udje u NATO 2023., te se naknadno pridružila u martu 2024.god.); takodje u Velikoj Britaniji je pokrenut javni diskurs o nadolazećem ratu koji "visi u vazduhu" i začeta je debata o eventualnim načinima regrutacije za mogućnost borbenih potreba, a ni zvaničnici Njemačke nisu imali mnogo drugačiju izjavu, navodeći kako očekuju nespecifikovana ratna dešavanja većih razmjera u narednih 3-5 godina.

Javnopolitička sfera u mnogim djelovima svijeta bezmalo ima taj "ratni prizvuk", te se stiče dojam da svijet zaista polako tone u novi svjetski sukob globalnih razmjera. S tim na umu, pored otvorenih prijetnji upotrebe nuklearnog oružja između dvaju zemalja Korejskog poluostrva, te prijetnji zvaničnika u Kremlju da dalje primicanje NATO-a njihovim granicama vrlo lako može rezultirati i kontra-ofanzivom u vidu upotrebe nuklearnog oružja, i uz uvijek prisutnu mogućnost terorističkih napada raznih paravojnih i militantnih grupa širom svijeta – ne čudi što je famozni ***"Doomsday Clock"*** po prvi put u istoriji postavljen na 90 sekundi od svog eventualnog katastrofalnog otkucavanja mračne ponoći po čovječanstvo.

ZAKLJUČAK

Tragovi proteklog stoljeća, razdoblje vojnih blokova, nepomirljivih društvenih sistema, neprijateljskih ideologija i oprečnog ekonomskog sistema ne posustaju ni u prvim dekadama 21. vijeka. Na marginama trećeg milenijuma kao da je unarpijed bila ispisana sudbina čovječanstva i nepokolebljive odlučnosti da će u ovom

vijeku doći do ponovnih prelamanja aspiracija pojedinih zemalja, njihovih preispitivanja sopstvenih mogućnosti i stvaranja novih modela upravljanja u gotovo svim sferama društvenog života. Nadmetanje Istoka u što bržem preporodu, posustajanje Zapada, krize u gotovo svim političkim segmentima, konstantno nagovještavaju turbulentna vremena u toj otvorenoj utakmici preraspodjele snaga konkretnih aspiranata za vodeće pozicije unutar svjetskih organizacija, a stoga i svih ostalih po *"ordo cognoscendi-u"*. Imajući u vidu aktuelno mnoštvo otvorenih sukoba, genocidnih napada, jasno otvorenih nezadrživih antagonizama i agresija, porasta desničarskih tendencija u mnogim krajevima svijeta, te ideologiji "krvi i tla" kao pratećeg elementa – i ne čudi deklarativan stav mnogih analitičara da se sada nalazimo u eri "novog Hladnog rata", a kojeg je Zapadu, po ocjeni mnogih, zapravo i prevashodno nametnulo to agresivno partnerstvo Xi Jinping-a i Vladimira Putina. Polazeći od citata "ravnoteža između moći proizvodnje i moći razaranja više ne postoji, jer posle otkrića atomske bombe čovječanstvo može biti počišćeno sa planete", postavlja se pitanje da li nova raspodjela snaga u svijetu može naznačiti i novi strah od eventualnog nuklearnog rata.

U radu smo nastojali prikazati istorijat razvitka nuklearnog oružja, odnos arsenala zemalja koje posjeduju nuklearne programe naoružanja, dinamiku između proliferacije i neproliferacije, odredbe međunarodnih konvencija o ograničavanju upotrebe nuklearnog oružja i materijala sem u mirnodopske svrhe; ali jedno se sasvim jasno izdvaja – nameće se samo jedan jasan zaključak: nuklearnog oružja i dalje ima prisutnog na globalnom nivou i to u masivnim količinama, te postoji zaista opravdan strah da se ovog puta može ići i dalje od same "doktrine zastrašivanja" i to pravo u pravcu blatantne upotrebe istog, što bi za čovječanstvo zaista imalo nezamislive reperkusije. Iako po logici prethodne ere Hladnog rata, sukobi u suštini ne moraju da nužno znače i otvoreni rat između velikih sila, već jasno izraženu dinamiku geopolitičkih napetosti, situacija se dodatno usložnjava sve više rastućim brojem otvorenih sukoba i javno saopštavanih antagonizama, pri čemu se nerijetko spominje i mogućnost upotrebe nuklearnog oružja kao modaliteta za rješavanje istih. Zato je i prisutna bojazan da bi zaista ovaj vid novog Hladnog rata mogao prerasti i u WWIII u punom kapacitetu, a u tom slučaju nijedna mogućnost ne bi bila previse strašna za zamisliti.

Najave o mogućem novom globalnom ratu stižu ubrzano sa mnogih adresa i to skoro pa u paničnim tonovima, i zaista javnopolitička sfera u mnogim djelovima svijeta bezmalo ima taj "ratni prizvuk", te se stiče dojam da svijet odveć polako tone u novi svjetski sukob globalnih razmjera – stoga i ne treba da čudi što je famozni "Doomsday Clock" po prvi put u istoriji postavljen na 90 sekundi od svog eventualnog katastrofalnog otkucavanja mračne ponoći po čovječanstvo ili tačnije rečeno po ocjeni tvoraca ove metafore – trenutno se nalazimo u najkritičnijem trenutku još od Drugog svjetskog rata. Kako će se dalje rješavati nagomilane geopolitičke tenzije i mnogobrojne krize koje haraju na svim poljima, samo će vrijeme pred nama pokazati.

LITERATURA

Armstrong, M., (2023), The Countries Holding, The World's Nuclear Arsenal, Statista, https://www.statista.com/chart/8301/the-countries-holding-the-worlds-nuclear-arsenal/

Atomic Heritage Foundation, (2014), Soviet Atomic Program – 1946, Atomic Heritage Foundation, https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/soviet-atomic-program-1946/

Atomic Heritage Foundation, (2014), Soviet Atomic Program – 1946, Atomic Heritage Foundation, https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/soviet-atomic-program-1946/

Congressional Research Service reports, (2008) U.S. Nuclear Weapons: Changes in Policy and Force Structure https://www.everycrsreport.com/reports/RL31623.html#_Toc239049906

Dean, P. J., Fruehling S., O'Neil A., (2024) Australia and the US nuclear umbrella: from deterrence taker to deterrence maker, Australian Journal Of International Affairs, DOI: 10.1080/10357718.2024.2302589

Harari, J.N., (2018) Homo Deus: Kratka istorija sutrašnjice, Beograd, Laguna

International Campaign to Abolish Nuclear Weapons: ICAN, Hiroshima and Nagasaki bombings, https://www.icanw.org/hiroshima_and_nagasaki_bombings

International Campaign to Abolish Nuclear Weapons: ICAN, Iran - Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW), https://www.icanw.org/iran

Klug, F., (2023), South Koreans want their own nukes. That could roil one of the world's most dangerous regions, unos na: Associated Press, https://apnews.com/article/north-korea-south-korea-nuclear-arms-race-543e85e5e6832c50ba9dc26a91ef071b

Mackenzie J., Plett B., (2023), US and South Korea agree key nuclear weapons deal, BBC News, https://www.bbc.com/news/world-us-canada-65404805

Mendelsohn, J., NATO's Nuclear Weapons: The Rationale for 'No First Use', Arms Control Association, https://www.armscontrol.org/act/1999-07/features/natos-nuclear-weapons-rationale-first-use

National Security Council, (1950) NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security: A Report to the President Pursuant to the President's Directive, https://irp.fas.org/offdocs/nsc-hst/nsc-68.htm

Nuclear Threat Initiative (NTI) (2023), Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean (LANWFZ) (Tlatelolco Treaty), https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/treaty-prohibition-nuclear-weapons-latin-america-and-caribbean-lanwfz-tlatelolco-treaty/

O' Malley, JP., (2023), Israel's (not-so) secret plan to prevent a nuclear Iran and create a new Middle East, The Times of Israel,

https://www.timesofisrael.com/israels-not-so-secret-plan-to-prevent-a-nuclear-iran-and-create-a-new-middle-east/

Pajon C., (2010), Understanding the Issue of U.S. Military Bases in Okinawa, Asie.Visions, ISSN: 978-2-86592-745-6., No. 29

Reaching Critical Will, UN General Assembly First Committee, The UN General Assembly and disarmament, https://reachingcriticalwill.org/disarmament-fora/unga

U.S. Department of Defense Annual Report to Congress, (1988), Washington, str. 54

U.S. Department of energy, Office of History and Heritage Resources, The Manhattan Project – an interactive history, https://www.osti.gov/opennet/manhattan-project-history/Events/1945/trinity.htm

United Nations Office for Disarmament Affair, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/npt/

United Nations Platform for Nuclear-Weapon-Free Zones, Overview of Nuclear-Weapon-Free Zones, https://www.un.org/nwfz/content/overview-nuclear-weapon-free-zones

Vukadinović R., (2004), Međunarodni politički odnosi, Politička kultura: Zagreb, str. 97-99.

Vukadinović R., (2008), Amerika i Rusija, Politička kultura: Zagreb, str. 84.-85.; 90.-92

Vukadinović R., (2009) Nuklearne strategije i međunarodni odnosi, Politička kultura: Zagreb, str.31

Westad, O.A., (2009), Globalni Hladni rat – Velike sile i Treći svijet, Golden marketing - Tehnička knjiga: Zagreb, str. 252. – 258.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 25-33

Doc.dr Dejan Đorđević
Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt

UDK: UDK: 342.7:061.1 EU

PREGLEDNI RAD

INTEGRISANJE EVROPSKIH VRIJEDNOSTI U ZEMLJAMA BUDUĆIM ČLANICAMA EVROPSKE UNIJE

INTEGRATION OF EUROPEAN VALUES IN FUTURE MEMBER COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

APSTRACT

Evropska unija temelji se na vrijednostima kao što su demokratija, ljudsko dostojanstvo, sloboda, vladavina prava, ljudska prava, jednakost. Vrijednosti EU-a utvrđene su u članu 2. Ugovora iz Lisabona i Povelji EU-a o temeljnim pravima. Zbog ovih vrijednosti i načela EU-u je 2012. za promovisanje mira, pomirenja, demokratije i ljudskih prava u Europi dodijeljena Nobelova nagrada za mir. Proces evropskih integracija jedinstveno je iskustvo za svaku zemlju, određeno opštevažućim pravilima Evropske unije, ali i specifičnostima svake potencijalne države članice. Uspjeh u ovom procesu zahtijeva snažnu političku volju, stručan rad institucija javne uprave, te podršku cjelokupnog društva. Cilj ovoga rada jeste da ukažemo na značaj evropskih vrijednosti i potrebi integracije istih u Srbiji na putu ka Evropskoj uniji.

Ključne riječi: evropske vrijednosti, integracija, demokratija, međunarodni odnosi.

ABSTRACT

The European Union is based on values such as democracy, human dignity, freedom, rule of law, human rights, equality. The values of the EU are set out in Article 2 of the Treaty of Lisbon and the EU Charter of Fundamental Rights. Because of these values and principles, the EU was awarded the Nobel Peace Prize in 2012 for promoting peace, reconciliation, democracy and human rights in Europe. The process of European integration is a unique experience for each country, determined by the generally applicable rules of the European Union, but also by the specifics of each potential member state. Success in this process requires strong political will, professional work of public administration institutions, and the support of the entire society. The aim of this work is to point out the importance of European values and the need for their integration in Serbia on the way to the European Union.

Keywords: European values, integration, democracy, international relations.

UVOD

U klasičnom i najstarijem shvatanju, međunarodni odnosi su kao poseban vid društvenih odnosa skoro isključivo tretirani kao diplomatsko-strategijski odnosi između suverenih država kao glavnih jedinica međunarodnog sistema. Sam pojam međunarodnih odnosa je nedovoljno tačan – postoji skoro opšta saglasnost onih koji izučavaju ovu oblast da su glavni akteri međunarodnih odnosa države, a ne narodi kako se može zaključiti iz naziva. Zato bi možda umesto izraza međunarodni (international) odnosi pogodnije bilo koristiti izraz međudržavni (interstate) odnosi.
Prva inicijativa za integraciju Evrope datira još iz XIV veka: „Još je Dante u Božanstvenoj komediji 1306. godine zaključio da je jedino sredstvo za ujedinjenje to da Evropa ima suverena nad drugim suverenima, što se tumačilo kao pokušaj obnove srednjovekovnog sna Karla Velikog.“[1]

Međunarodni odnosi su, do sredine XX veka, već postali opšteprihvaćen pojam; sa druge strane, odnosi između potpunih, teritorijalno situiranih i politički razgraničenih društava su se uveliko razgranali izvan područja diplomatsko-strateških odnosa država u užem smislu. U novije vreme, međutim, u određenjima sadržaja pojma međunarodni odnosi, oblast međunarodnih odnosa zahvata odnose između svetskih vlada. Ipak, krajem XX i početkom XXI veka „međuzavisnost država i društava jednako je važna kao i njihova nezavisnost“. Otuda najveći broj teoretičara i praktičara međunarodne politike postojanje međunarodnih odnosa zapravo nalazi u „transakcijama“ svih vrsta koje presecaju državne granice: političkim, bezbednosnim, ekonomskim, društvenim, kulturnim, ekološkim... Ovo „osporavano“ predmetno polje se tako proteže istovremeno i na aktivnosti nevladinih organizacija, trgovinske pregovore, delatnost međunarodnih organizacija poput Ujedinjenih nacija, kao i na izučavanje procesa globalizacije, značaja i uloge informatičke revolucije, svetskih komunikacija i interneta, finansijskih sistema, globalnih poslovnih korporacija, nastajanja globalnog društva[2].

Međunarodni odnosi, posmatrani kao nauka koja pruža uvid u celinu, su zahvaljujući “efektu sistema” više od prostog zbira svojih delova, to jest njenih konstitutivnih disciplina – samim tim i znanja koja ona pruža su celovitija i produbljenija. Zato se za neraskidive delove međunarodnih odnosa smatraju međunarodna politika, spoljna politika, diplomatija, međunarodno pravo, o čemu će više biti reči u nastavku ovog rada. Međunarodno pravo reguliše odnose svojih subjekata putem pravnih pravila. Subjekti su u međunarodnom pravu nosioci prava i dužnosti u međunarodnim odnosima. Klasično je shvatanje da samo države imaju svojstva međunarodno pravnog subjekta. Suprotno shvatanje je da su samo pojedinci no-

[1] Janjević, M., (2005)., Ustav Evrope, Beograd, Sl. Glasnik., str. 11
[2] EU Council Regulation on the Protection of Geographical Indications ans Designations of Origin (Reg. N. 2081/92).

sioci prava. Danas se smatra da su u prvom redu države, a zatim međunarodne organizacije, i sve više pojedinci subjekti međunarodnog prava. [3]

Interesi su predmet odnosa subjekata međunarodnog prava Interes države se ispoljava u držanju ili korišćenju nekog dobra, ili u njenoj spoljašnjoj i unutrašnjoj aktivnosti. Nesaglasni interesi izazivaju međunarodni spor koji može prouzrokovati sukob. Međunarodna zajednica može postaviti pitanje zajedničkog interesa. Sukob interesa je rešen ako jedan interes preovlada nad drugim. Postoje dve vrste osnova za isticanje zahteva za realizacijom interesa nekog subjekta. To su pravni i politički osnov. Pravne prirode je ukoliko je isticanje zahteva povezano sa saglasnošću ili nesaglasnošću interesa sa važećim međunarodnim pravilom, svako drugo isticanje je političke prirode. Danas je sve manje teoretičara koji osporavaju pravna svojstva međunarodnog prava. Sofisti su isticali pravo jačega i osporavali međunarodno pravo, kao i Makijaveli i Spinoza koji pravo izjednačuju sa grubom silom. Neki teoretičari su osporavali međuanrodno pravo usled odsustva međunarodne organizacije koja bi mogla da osigura efikasno izvršenje sankcija. Danas preovladava mišljenje da je međunarodno pravo pravna disciplina kao i svaka druga pravna grana. Sve je više pristalica koje smatraju da Generalna skupština OUN postaje jedna vrsta međunarodnog zakonodavca putem sistema konvencija otvorenih za pristupanje država. Sankcije se postižu putem mera reciprociteta i opozivom diplo-matskih predstavnika[4].

PROJEKAT EVROPEIZACIJA SRBIJE

Smisao reči, proces „evropeizacije" podrazumeva se proces integrisanja evropskih vrednosti, standarda i normi u domaće javne politike, pravne norme i ponašanja kao i procesi pregovaranja u cilju zaključivanja sporazuma između Srbije i EU kojima će biti formalizovani međusobni odnosi, počevši od zaključivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, do članstva Srbije u EU. Monitoring procesa evropeizacije, odnosno proevropskih razvojnih politika, zakonodavstva i prakse, kao i zalaganje za njihovo usvajanje i efikasno sprovođenje, predstavljaju „prijateljsku" delatnost civilnog društva usmerenu ka građanima Srbije i njenim institucijama. Tako se kapaciteti civilnog društva stavljaju u funkciju razvoja zemlje i ostvarivanja razvojnih interesa građana. Doprinosi se daljem jačanju proevropskog društvenog konsenzusa i afirmišu se proevropske razvojne politike i praksa, koje su u osnovi najvažnije reformske politike [5].
Polaznu osnovu procesa monitoringa čine četiri dokumenta:
1. Rezolucija Narodne skupštine o pridruživanju Srbije EU (oktobar 2004);
2. Nacionalna strategija pridruživanja EU, koju je usvojila Vlada Republike Srbije (jun 2005);

[3] European Principles for Public Administration, SIGMA paper, No 27, OECD, 1999
[4] Council Directive Harmonizing the Term of Protection of Copyright and Certain Related Rights, 93/98/EEC
[5] Zečević, S. (2004)., Uslovi prijema državne zajednice SCG u Evropsku uniju, Pravni život, broj 5 i 6.

3. Studija izvodljivosti za vođenje pregovora između EU i Srbije za zaključenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koju je pripremila Komisija EU i usvojio Savet ministara (april 2005);
4. Lisabonska agenda za razvoj zemalja članica EU, koju je utvrdio Savet ministara EU 2000.g.

Osnovni ciljevi ovog projekta jesu da se državi i nadležnim organima i organizacijama koje vrše javna ovlašćenja i lokalnoj (samo) upravi:

- ukaže na oblasti u kojima je potrebno sprovesti odgovarajuće reforme i sugerišu sadržaji reformskih zahvata;
- razotkriju nedoslednosti i tendencije odugovlačenja u sprovođenju reformskih politika i zakonodavnih mera, kao i razlozi koji utiču na neefikasnost reformskih politika ili na njihovo ignorisanje;
- skrene pažnja na postojanje pravnih praznina i konfliktnih normi u pravnom sistemu, kao i normi koje nisu usklađene sa evropskim vrednostima i standardima, te predlože odgovarajuće izmene;
- ukaže na potrebu i mogućnosti za jačanje kapaciteta države i lokalne samouprave za izvršavanje njihovih zadataka saglasno principima demokratskog upravljanja i dobre vladavine.
- da se institucijama sistema stave na raspolaganje kapaciteti i znanja civilnog društva za formulisanje i sprovođenje proevropskih razvojnih politika i zakonodavstva, a time ojačaju, za sada limitirani, kapaciteti države da u celini i blagovremeno izvršava svoje poslove vezane za procese evropeizacije;
- da se izgrade funkcionalni mehanizmi konsultovanja građana i njihovih udruženja (profesionalnih, strukovnih i interesnih) u formulisanju i sprovođenju proevropskih javnih politika, a time i implementacija jednog od temeljnih evropskih principa – principa dobrog upravljanja;
- da se jasno razgraniči odgovornost svakog od sektora društva, a posebno nosilaca javnih ovlašćenja, za uspešan i nesmetan proevropski razvoj zemlje;
- da se osnaže aktivnosti civilnog društva koje šire razumevanje među građanima Srbije da je proces evropeizacije razvojni koncept i da je on u funkciji unapređivanja njihovog ekonomskog i društvenog položaja i ostvarivanja višeg nivoa kvaliteta života;
- da se ukaže na bliskost vrednosti koje se smatraju evropskim sa onim standardima i vrednostima koje se u Srbiji smatraju lokalnim i nacionalnim;
- da se pred institucijama Evropske unije i država članica EU i unutar evropskog trećeg sektora afirmišu napori srbijanskog društva i države vezani za proevropski razvoj Srbije, i time obezbedi ravnomeran i nesmetan proces približavanja Srbije EU.

Naime, procesi usklađivanja sa evropskim vrednostima, ali i standardima i normama definisanim u Zajedničkim tekovinama, mogu se odvijati i nezavisno od formalnog procesa pridruživanja EU, uključujući i vreme kada se ovi poslednji, jednom kada su otvoreni, iz bilo kog razloga nalaze u zastoju .[6]

[6] Jelinčić Jadranka, „EU-izacija versus evropeizacija“, www.fosserbia.org

IMPLEMENTACIJA PROJEKTA EVROPEIZACIJE U ODNOSU NA SRBIJU – ČINJENICE I PRETPOSTAVKE

Evropske zajednice su međunarodne organizacije stvorene na temelju ugovora međunarodnog javnog prava. Imaju svoja tela, nezavisnu volju od država-članica i nosioci su vlastitih prava i obaveza. Pravna osobenost im je priznata u tri osnivačka ugovora (UEZ, UEUROATOM, UEZUČ). Međunarodni ugovor je pravni akt nastao suverenom pravnom voljom subjekata međunarodnog prava, izražen preko ustavom nadležnih organa, sa ciljem regulisanja recipročnih prava i obaveza ili rešavanja nekih bitnih pitanja međunarodnih odnosa na osnovu međunarodnog prava.[7] Njihov međunarodn-opravni subjektivitet izražava se pri zaključivanju ugovora s državama i drugim međunarodnim organizacijama. Njihova međunarodnopravna osobenost u odnosu na treće države zavisi od toga da ih te države priznaju. U međunarodno-pravnom prometu Zajednice zastupa, u načelu, Komisija. Kad se radi o međunarodnim ugovorima javnog prava, Komisija pregovara, a zaključuje ih Veće, a u nekim slučajevima Komisija i Veće nastupaju zajedno. Evropskezajednice, kao subjekti međunarodnog prava, nisu samo vezane za ugovore međunarodnog javnog prava koje su zaključile, nego i za međunarodno običajno pravo i opšta načela međunarodnog prava – ako je njihov sadržaj primenjiv na zajednice. No ipak, neka pravila međunarodnog prava su potisnuta u odnosima između država-članica. Tako je naprimer, isključena mogućnost da neka država reaguje represalijama ili podizanjem zahteva za naknadu štete zbog povrede ugovora od strane druge države. Naime, ugovor o EZ obvezuje članice da sporove koji se odnose na tumačenje ili primenu tog ugovora neće rešavati drugačije nego što je predviđeno ugovorom (tj. pred Evropskim sudom).

Kada je reč o međunarodnom pravu, nezaobilazna tema je svakako i Evropska Unija. Evropska unija predstavlja specifičan entitet, jedinstven u međunarodnom pravu. Evropske zajednice vode poreklo iz međunarodnog prava. One su osnovane međunarodnim ugovorima koji su zaključeni u skladu sa pravilima međunarodnog prava. Međutim, tokom svog postojanja Evropske zajednice su izgradile sopstveni pravni poredak koji je autonoman u odnosu na međunarodno pravo. Za razliku od Evropskih zajednica koje su izgradile homogeni pravni poredak sa izrazito nadnacionalnim karakteristikama, preostala dva stuba Unije: zajednička spoljna i bezbednosna politika i policijska i sudska saradnja u krivičnim predmetima, ostala su ograničena na međuvladinu saradnju.

Proevropski razvoj Srbije i njeno učlanjenje u Evropsku uniju jedina je razvojna šansa za Srbiju i njene građane, ali i najefikasniji garant stabilnog demokratskog razvoja, ujednačenog ekonomskog napredovanja, kao i garancija unutrašnje i spoljne bezbednosti građana i države. Ubedljiva većina građana (preko 75%) uverena je da približavanje Republike Srbije EU predstavlja poželjan razvoj zemlje, jer

[7] Kreća, M., Avramov, S., (2008)., Međunarodno javno pravo, Beograd, JP Službeni glasnik, str. 421

može da obezbedi ostvarivanje njihovih interesa. Zbog toga nijedan odgovoran predsednik Republike, sastav Narodne skupštine i Vlade ili drugi izabrani ili imenovani organ ili telo ne mogu, iz ma kojeg razloga, da ignorišu ovaj stav građana. Država Srbija se preko svojih organa obavezala da će voditi proevropske razvojne politike, te su njeni organi, pre svih Narodna skupština i Vlada, odgovorni za njihovo sprovođenje:

- Narodna skupština Srbije je u aprilu 2005. usvojila Rezoluciju o pridruživanju Srbije Evropskoj uniji i time je obavezala i sebe i Vladu da će voditi politiku koja omogućava približavanje i učlanjenje zemlje u EU.
- Vlada Republike Srbije i Odbor Narodne skupštine za evropske integracije usvojili su Nacionalnu strategiju za približavanje Srbije Evropskoj uniji, koja je time postala platform za vođenje javnih politika, uključujući i zakonodavnu, u prvoj fazi formalizovanja odnosa sa EU, odnosno za vođenje pregovora o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU (SSP).

Veliki deo građana i civilnog društva Srbije, bez obzira na ideološka i vrednosna opredeljenja, i svi njeni organi, pre svega Predsednik Republike, Narodna skupština i Vlada, imaju potpunu svest o tome da je napredovanje Srbije u formalizaciji odnosa sa EU povezano sa kumulativnim ispunjavanjem tri grupe uslova.

POLITIKE I STRATEGIJE ZA RAZVOJ DRUŠTVA ZNANJA

Obrazovanje je uvek služilo sticanju znanja. Oduvek se smatralo faktorom razvoja, a obrazovni sistemi su, s vremena na vreme, podvrgavani velikim reformskim zahvatima o kojima se odlučivalo „na vrhu" radi usklađivanja sa funkcijama obrazovanja. Danas se više može govoriti o temeljnom preuređivanju nego o reformi sistema obrazovanja, jer se ova promena zbiva u uslovima kada sama reč znanje menja značenje, a vreme je resurs na visokoj ceni, sve zahvaljujući novim informaciono-komunikacionim tehnologijama i njihovoj produktivnosti i delovanju na socijalne odnose. Naprosto, društvo znanja nije samo društvo zasnovano na primeni IKT u kojem je znanje najskuplji proizvod, već i društvo koje nameće nove načine organizovanja, zadaje nove uloge poznatim sistemima (jedan od njih je sistem obrazovanja), redefiniše i revalorizuje i same ljudske, ali i druge resurse, kao što su prostor i vreme. Otuda obrazovanje ima vitalnu ulogu u razvijanju privrede zasnovane na znanju i s njim korelativnog funkcionisanja demokratskog društva .[8]

Ubrzan razvoj sektora elektronskih komunikacija i sa njim povezanih privrednih grana može pomoći Srbiji da u kraćim rokovima bitno nadoknadi zaostajanje u razvoju, reši problem dispariteta u unutrašnjem regionalnom razvoju, smanji stopu nezaposlenosti i podigne stepen kompetitivnosti svoje ekonomije na međunarodnim tržištima.Prioritetni tretman koji razvoju informacionog društva daje Evropska unija je polazište za sagledanje značaja ove oblasti za proces približavanja Srbije EU i istovremeno jedna od repernih tačaka za tumačenje trenutnog stanja razvoja

[8] Constructing Knowledge Societies., (2002)., New Challenges for Tertiary Education, The World Bank, New York.

informacionog društva u Srbiji. Istovremeno, regionalna saradnja u oblasti razvoja informacionog društva u okviru Inicijative za elektronsku Jugoistočnu Evropu (e-SEE inicijative) Pakta za stabilnost ima bitne implikacije i na razvoj informacionog društva u Srbiji. Uspešnost realizacije eSEE inicijative, koja zavisi i od Srbije, i izvršavanje obaveza koje je preuzela u okviru ove inicijative predstavljaju drugi bitan element za ocenu uspešnosti domaćih politika u ovoj oblasti. Treći element za praćenje uspešnosti razvoja informacionog društva čine kvalitet i dinamika ispunjavanja zadataka koje je Vlada preuzela na sebe usvajanjem Strategije za pridruživanje Evropskoj uniji, Strategije za razvoj informacionog društva, pratećeg Akcionog plana za njeno sprovođenje, Politike i Strategije razvoja telekomunikacija do 2010. godine.

Ostvarivanje ciljeva Strategije razvoja informacionog društva može se značajno unaprediti i ubrzati kroz međunarodnu i regionalnu saradnju. Njeno sprovođenje je, nema sumnje, poduhvat koji zahteva nacionalni angažman, u kojem moraju aktivno učestvovati svi ključni entiteti javne vlasti, poslovni sektor, akademska zajednica i civilno društvo.

Republički zavod za informatiku i internet ustanovljen je Zakonom o ministarstvima kao posebna organizacija što obavlja stručne poslove i poslove državne uprave koji se odnose na: unapređenje, razvoj i funkcionisanje informacionog sistema državnih organa, lokalne samouprave i javnih službi; primenu i korišćenje interneta u radu državnih organa, lokalne samouprave i javnih službi; zaštitu podataka; razvoj i primenu standarda u uvođenju informacionih tehnologija u državnim organima, kao i druge poslove određene zakonom.

PRAVNA INFRASTRUKTURA ZA INFORMACIONO DRUŠTVO I ZAJEDNIČKE TEKOVINE

Da bi se uspostavilo zdravo i bezbedno informaciono društvo "u kome svako može da stvara, koristi i razmenjuje informacije i znanje, omogućavajući time pojedincima, zajednicama i narodima da dostignu svoj puni potencijal u promovisanju održivog razvoja i unaprede kvalitet svog života "[9], potrebno je stvoriti odgovarajuće zakonsko okruženje. Utvrđivanje pravnih okvira za informaciono društvo mora početi analizom kompletnog pravnog sistema i identifikovanjem propisa koji moraju da se menjaju, kao i načina na koji treba izvršiti te promene. Cilj treba da bude definisanje regulative koja bi identifikovala i uredila odnose između svih subjekata – učesnika u elektronskoj razmeni poslovnih dokumenata na nacionalnom i međunarodnom nivou. Da bi Srbija postala atraktivna za IKT investicije, potrebno je doneti i implementirati niz zakona, kao što su: zakon o zašiti ličnih podataka, zakon o intelektualnoj svojini, zakon o elektronskom potpisu, zakon o elektronskoj

[9] Declaration of Principles., (2003)., World Summit on the Information Society, International Telecommunication Union, Geneve.

trgovini, zakon o telekomunikacijama i druge zakone koji će obezbediti sigurno i stabilno poslovno okruženje za strane investitore u IKT sektoru Srbije.

Izvesno je da neka moderna zakonska rešenja u skladu sa regulativom EU već postoje, ali često nedostaje upravo adekvatan mehanizam njihove implementacije u praksi. Zakonodavne aktivnosti na nacionalnom nivou treba sprovoditi u koordinaciji sa razvojem politika i standard na međunarodnom nivou, kako bi se obezbedila zakonska kompatibilnost nacionalnih i međunarodnih normi, kao što su, na primer, Zajedničke tekovine. Ovo je od posebne važnosti i ima značajne implikacije za sve zemlje koje su strateški opredeljene da postanu punopravne članice Evropske unije. Takođe, važna preokupacija mnogih zemalja, ali i mnogih aktera u Srbiji, jeste ta da postojeći zakonski okvir ne može adekvatno podržati e-trgovinu/e-poslovanje, i da postojeći zakoni bazirani na postojanju papirne dokumentacije mogu predstavljati barijeru širenju globalne e-trgovine. Postojanje jasnog pravnog okvira često se izdvaja kao osnovni instrument za povećanje nivoa poverenja u elektronske komercijalne transakcije kako poslovnog sektora, tako i potrošača. Polazeći od toga da su pravna sigurnost i poverenje ključno pitanje svake trgovinske transakcije, kredibilitet e-poslovanja u velikoj meri zavisi od potencijala nacionalnih pravnih organa da definišu i kreiraju zdravu i razumljivu zakonsku osnovu za e-poslovanje, koja će podići veru i poverenje. Smatra se da je pravno idealna situacija ona koja digitalnom potpisu i elektronskim dokumentima daje isti legalni status kao pisanom potpisu i papirnim dokumentima .[10]

Vezano za obavezu izgradnje pravne infrastrukture za informaciono društvo u skladu sa evropskim direktivama i standardima, u matrici eSEE inicijative se prate sledeći zakoni: zakon o e-potpisu, njegova primena i postojanje odgovarajućeg sertifikacionog tela; zakon o e-trgovini, zakon o e-dokumentima u kontekstu uspostavljanja legalnih kriterijuma o ekvivalenciji između elektronskih i papirnih dokumenata, uz naglašen pristup tehnološke neutralnosti; ratifikacija Konvencije Saveta Evrope o sajber-kriminalu i postojanje zakona o sajber-kriminalu, odnosno visokotehnološkom kriminalu, zakona o telekomunikacijama i zakona o zaštiti ličnih podataka.

ZAKLJUČAK

EU je snažno posvećena procesu evropskih integracija Zapadnog Balkana i postoji politička odlučnost da ove zemlje ostvare napredak. Srbija je zvanično podnela zahtev za članstvo u Evropskoj uniji 22. decembra 2009. godine, a postala je kandidat za pristupanje EU 2012. godine. Jedanaest godina kasnije, pregovori o pristupanju su i dalje u toku. Na svom evropskom putu, Srbija je do decembra 2021. otvorila 22 od 35 poglavlja, od kojih su dva privremeno zatvorena. Kao što je to slučaj i sa drugim zemljama članicama EU, Srbija će na tom putu morati da izgradi društvo u kojem vladaju pluralizam, tolerancija, solidarnost, nediskriminacija, vla-

[10] Mišćević T., (2008)., Madridski kriterijum: administrativni kapacitet kao uslov članstva u EU, Izazovi Evropskih integracija, broj 1/2008, Službeni glasnik

davina prava i jačanje demokratskih institucija, kao garanciju da će se te vrednosti negovati i unapređivati. U izvesnoj meri, Srbija je već integrisana u evropske ekonomske procese, s obzirom na to da je Evropska unija ubedljivo najveći investitor, najveći trgovinski partner i najveći donator Srbije. Međutim, ukoliko želi da zauzme mesto u EU, Srbija će morati da poštuje pravila tržišne ekonomije i socijalnu pravdu, izgrađujući sopstvene kapacitete kako bi nakon ulaska u Uniju bila konkurentna evropska privreda.

LITERATURA

Constructing Knowledge Societies., (2002)., New Challenges for Tertiary Education, The World Bank, New York.

Council Directive Harmonizing the Term of Protection of Copyright and Certain Related Rights, 93/98/EEC

Declaration of Principles., (2003)., World Summit on the Information Society, International Telecommunication Union, Geneve.

EU Council Regulation on the Protection of Geographical Indications ans Designations of Origin (Reg. N. 2081/92).

European Principles for Public Administration, SIGMA paper, No 27, OECD, 1999.

Janjević, M., (2005)., Ustav Evrope, Beograd, Sl. Glasnik.

Jelinčić, J. „EU-izacija versus evropeizacija“, Na sajtu: www.fosserbia.org. Očitano: 15.01.2024.

Kreća, M., Avramov, S., (2008)., Međunarodno javno pravo, Beograd, JP Službeni glasnik.

Mišćević T., (2008)., Madridski kriterijum: administrativni kapacitet kao uslov članstva u EU, Izazovi Evropskih integracija, broj 1/2008, Službeni glasnik.

Zečević, S. (2004)., Uslovi prijema državne zajednice SCG u Evropsku uniju, Pravni život, broj 5 i 6.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 35-42

Prof.dr Edis Bajić
Vanredni profesor, doktor pravnih znanosti
Pravni fakultet Sveučilišta u Travniku
Bosna i Hercegovina

Doc.dr Denis Husić
Docent, doktor pravnih znanosti
Pravni fakultet, Sveučilište Kallos
Bosna i Hercegovina

UDK: UDK:343.91-053.6 PREGLEDNI RAD

KARAKTERISTIKE MALOLJETNIH DELINKVENATA KROZ PRIZMU NASILJA

CHARACTERISTICS OF JUVENILE DELINQUENTS THROUGH THE PRISM OF VIOLENCE

APSTRAKT

Maloljetnička delinkvencija sve više poprima drugačija obilježja u odnosu na raniji period. Iako prividno u opadanju djela koja počine maloljetnici su sve brutalnija i svirepija. U odnosu na kriminalitet punoljetnih lica, kriminalitet maloljetnika karakterišu svojstva ličnosti maloljetnih delinkvenata, njihova biološka, emocionalna i socijalna zrelost, koja u većoj ili manjoj mjeri nije dovoljno razvijena. Fiziološki proces kao i proces socijalizacije još uvijek nije završen. Kada se ima u vidu sva složenost procesa socijalizacije ličnosti, onda nije ni čudo da u tom, tehnološki rečeno „proizvodnji ljudi“ ne uspijevaju svi, iako je želja i namjera svih roditelja, čak i najokorjelijih kriminalaca, da njihova djeca budu uspješna, socijalno prihvaćena i omiljena.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, nasilje, ubistva, krivična djela.

ABSTRACT

Juvenile delinquency is increasingly taking on different characteristics compared to the earlier period. Although the crimes committed by minors are apparently on the decline, they are increasingly brutal and brutal. In relation to adult criminality, juvenile criminality is characterized by the personality traits of juvenile delinquents, their biological, emotional and social maturity, which is more or less insufficiently developed. The physiological process as well as the socialization process is still not finished. When one takes into account all the complexity of the process of personality socialization, then it is no wonder that not everyone succeeds in this, technologically speaking, "production of people", even though the desire and intention of all parents, even the most hardened criminals, is for their children to be successful, socially accepted and favorite.

Keywords: juvenile delinquency, violence, murders, criminal acts

OBILJEŽJA MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Svakodnevno u medijima imamo priliku da pročitamo članke o maloljetničkoj delinkvenciji, o teškim krivičnim djelima koje počine maloljetnici, o brutalnom vršnjačkom nasilju, ubistvima gdje su počinoci upravo maloljetna lica ili preprodaji opojnih sredstava. Sve ove devijantne pojave i radnje ukazuju na eroziju morala, ali i i disfunkcionalnost našeg društva. Razvojem društva i sam kriminalitet poprima drugačija obilježja, pa tako i krivična djela i radnje koje počine maloljetnici.
Mnoga izučavanja ukazuju na određene karakteristike maloljetničke delinkvencije koje je čine specifičnim u odnosu na kriminalitet odraslih, neke od karakteristika su:
Rani početak prestupničkog i kriminalnog ponašanja;
Dug kriminalni staž maloljetnika;
Druženje sa starijim i iskusnijim kriminalcima;
Nasilničko ponašanje;
Vršenje krivičnih djela po nalogu starijih kriminalaca;
Porodica koja se blagonaklono odnosi prema maloljetnom učiniocu krivičnih djela;
Porodica čiji pojedini članovi imaju kriminalno iskustvo;
Veliki broj izvršenih krivičnih djela koja su najviše zastupljena i u kriminalitetu odraslih;
Sve češće se pojavljuju kao izvršioci teških krivičnih djela kao što su ubistva,razbojništva, teške krađe;
Sve veći broj izvršenih krivičnih djela je sa elementima nasilja;
Nošenje hladnog i vatrenog oružja;
Udruživanja u grupe radi vršenja krivičnih djela (grupe nemaju karakter organizovanog kriminaliteta, već su više izraz osjećaja nesigurnosti i sugestibilnosti);
Veliki broj povratnika u vršenju krivičnih djela (značajan broj punoljetnih recidivista započinjao je svoju kriminalnu karijeru u doba maloljetstva);
Često korištenje alkoholnih pića i opojnih droga;
Vršenje krivičnih djela pod dejstvom opojnih sredstava;
Specifičan žargon (komunikacija) između maloljetnika;
Korištenje društvenih mreža za podizanje ličnog publiciteta u svome okruženju, pokazivanje izlazaka u noćnim klubovima i neformalne kriminalne grupe kojoj pripadaju;
Često korištenje skupih motornih vozila (motocikli, automobili i sl.) bez posjedovanja vozačke dozvole;
Nepoštovanje i provociranje službenih lica prilikom obavljanja službenih dužnosti i često pružanje pasivnog i aktivnog otpora prilikom privođenja;
Neprihvatljiv stav o društvenim vrijednostima, itd. (Macanović, 2020).

U zavisnosti od doprinosa u izvršenju krivičnog djela, može se napraviti klasifikacija maloljetnih delinkvenata. Tako prema prof. Konstantinović-Vilić postoje maloljetnici koji izvršavaju krivično djelo „po nalogu“ ili zahtjevu punoljetnog lica; profesionalci i oni koji povremeno vrše krivična djela. U prvoj grupi maloljetni delinkven-

ti su određeni kao poluamateri u kriminalitetu koji veoma jeftino naplaćuju svoje usluge za obavljeni posao; drugoj grupi pripadaju oni maljoletnici koji su za sistem vrijednosti prihvatili jedino kriminalitet dok se treća grupa maloljetnih delinkvenata smatra najbrojnijom i podrazumijeva one maloljetnike koji se redovno školuju, neki od njih su dobri učenici i samo povremeno, najčešće pod uticajem drugih iskusnijih kriminalaca, vrše krivična djela (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić 2009).
Kod izvršenja krivičnih djela od strane maloljetnih delinkvenata karakteristični su motivi. Postoji određena razlika između motiva izvršenja krivičnih djela maloljetnih i odraslih. Kod imovinskih krivičnih djela, motiv za odrasle učinioce krivičnih djela obično je protivpravno prisvajanje imovinske koristi, dok kod maloljetnika motiv može biti i želja za isticanjem, uvažavanjem, samopotvrđivanjem, procjena svojih mogućnosti i sposobnosti, i sl. (Macanović, Pajić, 2022). Maloljetnici najčešće izvršavaju imovinska krivična djela, sa naglašenom crtom agresije. Za razliku od punoljetnih oni krivična djela vrše često udruženi u grupama od dva ili više maloljetnika, i koje su uglavnom neformalnog karaktera. Razlog udruživanja je vršenje određenog djela ili serije krivičnih djela (teška krađa, oduzimanja vozila, razbojništvo i seksualni delikti) (Ljubičić, 2008).

Međutim maloljetnici su često izvršioci i onih najtežih krivičnih djela ubistva i teškog ubistva. Prije nego što navedemo neke primjere gdje su počinioci takvih krivičnih djela upravo djeca definisaćemo pojam ubistva, i njegove karakteristike. Prema Derenčinoviću (2004) ubistvo se smatra jednim od najtežih krivičnih djela. Posljedica koja proizlazi iz takvog djela je smrt druge osobe. Za razliku od ostalih krivičnih djela, ubistvo je među onima koje će najvjerovatnije biti prijavljeno i istraženo, te se nastoji precizno i tačno mjeriti i uvrštavati u statistiku (Walton, 2006). Douglas, Burgess, Burgess, Ressler (2006) definišu ubistvo kao namjeran čin počinjen od jedne osobe prema drugoj, te u definiciju ne uključuje ubistva iz nehata, samoubistva, pokušaje ubistva, slučajna te opravdana ubistva.

NAJTEŽA KRIVIČNA DJELA KOJA POČINE MALOLJETNICI

Ubistva su sve češće krivična djela koja povezujemo i sa maloljetnim delinkventima. Današnja obilježja ubistva se razlikuju u nekim odrednicama u odnosu na ranije godine. Povećao se broj ubistava povezanih s drogom, bandama, zatim ubistvo kada počinilac puca iz vatrenog oružja dok se nalazi u motornom vozilu, te bježi s mjesta ubistava (engl. „drive-by shootings“) što implicira da su ubistva postala opasnija, nerazumnija i više nasumična. Pucnjava iz vožnje omogućuje počiniocima da brzo pogode svoje mete i pobjegnu s mjesta događaja prije nego što policija stigne reagovati. Zaštita, anonimnost, osjećaj moći i lakoća bijega koje pruža vozilo za bijeg navode neke vozače da se osjećaju sigurnima. Zbog navedenog sve je teže odrediti vezu između počinioca i žrtve, te je teže uočiti motive (Walton, 2006).

Najteža krivična djela maloljetnici počine upravo pod dejstvom alkohola ili opojnih droga. Prema istraživanju provedenom na uzorku od 100 počinilaca ubistava, rezultati pokazuju da je polovina ispitanika zloupotrebljavala sredstva zavisnosti u periodu činjenja ubistava, dok je skoro polovina njih bila intoksikovana sredstvom zavisnosti u vremenu samog činjenja. Za potrebe navedenog istraživanja, aktivna zloupotreba sredstava zavisnosti se definisala u okviru uzimanja 3 ili više puta tokom 30 dana koji su prethodili ubistvu, dok je za zloupotrebu alkohola vrijedilo 5 ili više puta. Također, pokazalo se da je veća vjerovatnoća zloupotrebe sredstava zavisnosti kod počinilaca ubistava s ranijom kriminalnom istorijom u odnosu na one koji su ubistva počinili prvi put. Zaključno, važno je napomenuti da zloupotreba sredstava zavisnosti može pridonijeti činjenju krivičnog djela ubistva (Yarvis, 1994). Mladi često konzumiranjem opojnih sredstava stiču hrabrost i podižu adrenalin da bi mogli da pristupe samom izvršenju krivičnog djela.

Alkohol dominira u odnosu na zloupotrebu drugih sredstava zavisnosti kada je riječ o slučajevima ubistva. Prema Žaji (1992) alkohol, odnosno alkoholizam, kod osobe ima veliki uticaj na pojavu nasilnog ponašanja, posebno ubistava i fizičkih povreda te utiče na recidiv počinioca. Alkoholizam je takođe kriminogeni faktor. Poseban kriminogeni značaj se pridaje alkoholnoj paranoji koja se češće pojavljuje kod muškarca u obliku ljubomore prema svojoj supruzi a koja može dovesti do ubistva. Derenčinović (2004) se također slaže s time da je alkohol kriminogeni faktor, posebno kod krvnih delikata, te ga smatra jednim od najvažnijih kriminogenih faktora. Često je ljubomora motiv činjena ubistva i kod maloljetnika, gdje usljed raskida veze dolazi do frustriranosti i paranoje koja često pored zastrašivanja, verbalnog vrijeđanja partnera može pod dejstvom alkohola ili opojnih sredstava dovesti do ubistva.

Mnogi maloljetni delinkventi pokazuju svoju agresivnost samo pod dejstvom narkotika i alkohola, a dok s druge strane bez njih ne pokazuju značajnije oblike nasilja što ukazuje koliko ove supstance utiču na ponašanje madih i podstiču nasilje i kriminal.

Postoje brojne kategorizacije i klasifikacije kada je riječ o krivičnim djelima ubistva i teškog ubistva. Da bismo bolje razumjeli ubistva važno ih je kategorisati odnosno podijeliti prema vrstama. Prema Gavin (2014) ubistva se defininišu prema različitim obilježjima koja ih svrstavaju u različite kategorije. U skladu s navedenim, autor razlikuje genocid, masovna ubistva i ubistva kada osoba ubije dvije ili više žrtava u kratkom vremenu na različitim lokacijama odnosno ubilački pohod (engl. spree killing), obična ubistva, ubistva bez predumišljaja, samoubistva i serijska ubistva. Obilježja masovnih ubistava su slična ubilačkom pohodu, no razlika je u tome što masovna ubistva podrazumijevaju višestruka ubistva koja se događaju u isto vrijeme i na jednoj lokaciji, dok ubilački pohod također podrazumijeva višestruka ubistva u isto vrijeme, ali na različitim lokacijama. Čest i karakterističan element za ovakvu vrstu ubistava je samoubistvo počinioca. Može uključivati jednog počinioca, dvoje ili malu grupu počinilaca. Obično ubistvo podrazumijeva namjerno ubistvo druge osobe. Unutar ove definicije isključuje se ubistvo nerođenog

djeteta. Važan element u ovakvoj vrsti ubistva je namjera. Ubistva bez predumišljaja definišu se kao ubistva bez namjere odnosno, ubistva kojima nije bila namjera ubiti drugu osobu. Unutar navedene definicije, ubistva bez predumišljaja se razlikuje od ubistava u samoodbrani ili odbrani druge osobe. Isto tako, potrebno je razlikovati ubistvo na mah i ubistvo iz nehata. Ubistva iz nehata su ona koja su počinjena bez namjere da se neko usmrti, no počinilac nije bez krivice. Primjer su ubistva prouzrokovana saobraćajnim nesrećama pod uticajem alkohola. Kod druge podvrste, ubistva na mah smanjena je krivica počinioca, jer se uzima u obzir uticaj afekta. Primjer su ubistva iz strasti. Serijska ubistva su, za razliku od ostalih, specifična i podrazumijevaju ubistvo više ljudi kroz određen period vremena od strane jednog ili više počinilaca. Bitno obilježje je da postoji period mirovanja između ubistava. Žrtve su često izabrane po istim obilježjima za koje se pretpostavlja da počiniocu predstavljaju određenu simboliku.

Ubistva intimnih partnera obično su popraćena dugoročnim verbalnim, psihičkim i fizičkim nasiljem. Ona uključuju ubistva intimnih partnera ili drugih članova porodice. Najčešće se radi o ženskim žrtvama odnosno muškim počiniocima. Istraživanje Brownea i Williamsa (1987, prema Kocsis, 2007) pokazalo je da su žrtve kod ubistava intimnih partnera većinom žene, odnosno više od polovine ženskih žrtava je bilo ubijeno od strane muških partnera. Ovakva vrsta ubistva je često popraćena samoubistvom. Postoje vrste ubistava koja uključuju ubistvo oba roditelja, očuha i maćehe, bake i djeda ili drugih bliskih rođaka. U pozadini su često porodični konflikti, seksualno nasilje i zloupotreba sredstava zavisnosti. U istraživanju Le Bihana i Benezecha koje je provedeno u Francuskoj, uključena su 42 počinioca ovakve vrste ubistva, rezultati su pokazali da su većina počinilaca bili samci te da su živjeli s roditeljima. Jedno od specifičnih vrsta ubistva unutar ove grupe je ubistvo majke. Takvo ubistvo, kada je počinjeno od strane sina, je često vezano uz Edipov kompleks prema kojem počinilac osjeća krivicu i bijes prema majci za koju smatra da je odgovorna za njegovu nesamostalnost i sprečavanje odrastanja. Kada su u pitanju ženski počinioci odnosno kćeri, često se radi o motivaciji povezanoj s osjećajem ambivalencije i suparništva zbog privrženosti ocu (Kocsis, 2007).

Seksualna ubistva, odnosno ubistva motivisana seksualnim motivima, su ubistva kod kojih postoje seksualni elementi koji su prisutni u svakom kaznenom djelu, uključujući silovanje pa do različitih seksualnih napada. Unutar navedene kategorije razlikuju se organizovana i neorganizovana seksualna ubistva. Prva grupa obuhvata počinioce koji planiraju ubistvo, određuju svoje žrtve svjesno, žele kontrolisati situaciju i ostale elemente vezane za ubistvo. Druga grupa često odabire žrtve koje su iz njihovog geografskog područja. Razlog tome je impulsivnost ove vrste počinilaca. Neorganizovanost se može vidjeti u svim elementima ovakvog ubistva i rezultat je nedostatka kriminalne sofisticiranosti, zloupotrebe droge i alkohola ili slabih mentalnih sposobnosti (Douglas i sar., 2006). Sve ovo ukazuje da problem maloljetničke delinkvencije sve složeniji, te da treba koristiti efikasnije mjere kada je u pitanju prevencija, ali i resocijalizacija maloljetnih prestupnika.

PROFIL LIČNOSTI UBICA

Kada je u pitanju profil ličnosti ubica ukazaćemo na neke bitne karakteristike. Počinioci ubistva se mogu podijeliti u dvije grupe prema svojoj ličnosti. Jedna grupa obuhvata ubice koji su nervozni, hladni, impulsivni, depresivni i tihi. Druga grupa obuhvata ubice koji su aktivni, srdačniji, objektivni, s višim nivoom samokontrole (Lester, 1984 prema Highland i sar., 2010). Takođe, Munnich (1993, prema Highland i sar., 2010) ističe podjelu počinilaca ubistava na tri tipa. Prvi je neinhibirano-amoralan tip koji je pretjerano kontrolišući, strog i smiren. Drugi tip je depresivno-inhibiran koji ima jake odbrambene mehanizme i strog je, dok se posljednji odnosi na anksiozno-inhibirani tip kod kojeg se agresija javlja u stresnim situacijama.

Često postavljamo pitanje: „Jesu li serijske ubice rođeni ili odrasli“? Argument o prirodi protiv vaspitanja još uvijek traje i danas je istražen. Ako imate sretno djetinjstvo, ali ubojite gene, možda samo imate dobre šanse da živite normalnim, odraslim životom. Ako potencijalni ubica ima pogrešnu genetiku i strašno djetinjstvo, onda je to opasna vremenska bomba koja čeka da se dogodi. U knjizi „Anatomija nasilja“, kriminolog Adrian Raine vjeruje da postoje i biološke i ekološke osobine koje mogu pretvoriti dijete u hladnokrvnog ubicu. Neke od potencijalnih osobina ubice uključuju: biti muškarac, niska brzina otkucaja srca, oštećenje mozga i majka koja je pušila i pila tokom trudnoće, djeca koja su odvojena od roditelja prije treće godine ili ako njihovi roditelji ne žele da brinu o njima u mladoj dobi. Profesor FBI-ja Jim Clemente objasnio je: „Genetika opterećuje pištolj, njegova osobnost i psihologija ga ciljaju, a njihova iskustva povlače okidač“ (Macanović, 2024).

Nažalost posljednjih decenija ovog vijeka djeca su sve više u fokusu izvršilaca najtežih krivičnih djela, tj. ubistava i teških ubistava. Neka krivična djela su počinjena u afektu, ali veći dio njih su isplanirana kao da se radi o odraslim osobama sa bogatim kriminalnim iskustvom (Macanović, Pajić, 2022). Jedan broj njih su i masovna ubistva, najčešće u školama i sportskim centrima gdje su ubice na jednom mjestu imale veće grupe djece i mladih. Mnoga ubistva izvršena su oružjem koje su djeca ukrala ili otuđila od svojih roditelja. U mnogim zemljama svijeta oružje je dostupno i maloljetnicima koji su članovi nekih od lokalnih bandi i koji često ubistva čine upravo radi dokazivanja u grupi. Ubistvo nekog člana druge bande predstavlja čin pripadnosti nekoj od bandi. Taj čin nakon proslave i priznanja, završava se i izradom tetovaža koje imaju obilježje rejtinga u takvoj neformalnoj grupi. Sve to ukazuje na jedan ritual koji je u nekim zemljama uobičajena društvena pojava koja zapravo ukazuje na način egzistencije djece koja se nalaze u nekoj od uličnih bandi. Život na ulici, krađe, konzumiranje psihomotornih sredstava i alkohola, nošenje oružja, pucnjave, ranjavanja i ubijanje sastavni dio su života ovih mladih ljudi u mnogim zemljama Južne Amerike, Azije i Afrike. U mnogim zemljama Azije i Afrike dešavaju se ratni pohodi u kome je normalno da učestvuju djeca sa već deset godina. Mnogi od njih prije nauče da rukuju sa nekim vatrenim

oružjem nego što nauče da čitaju i pišu. Neki čak radi dokazivanja moraju da tuku i muče zatvorenike, a nije rijedak slučaj da ih primoravaju i na ubistva kako bi pokazali svoju zrelost i privrženost komandantu (Macanović, 2024).

ZAKLJUČAK

Dostupnost hladnog i vatrenog oružija, narkotika, alkohola samo podstiču nasilje i sve brutalnije kriminalne radnje koje počine maloljetnici. U Evropi, ali u mnogo manjem obimu nego u Južnoj Americi, nekim zemljama Azije i Afrike, mladi sve više nose i upotrebljavaju vatreno oružje. Većina njih oružje nosi i koristi zbog vlastite bezbjednosti, ali neki od njih prije svega zbog zastrašivanja drugih, nasilja i reketiranja. Mladi danas žele da izgledaju opasniji kako bi stvarali rejting u naselju u kome žive i među vršnjacima, a onda i daleko širem kontekstu. Oni često žele da kopiraju starije kriminalce, ali i da izvrše neke opasne poslove za njih kako bi se dokazali i stvorili rejting među njima. Često se dešava da izmanipulisani od strane upravo starijih kriminalaca i pod djestvom opojnih sredstava učine teško ubistvo. Takva djeca završavaju u maloljetničkom zatvoru koji postaje samo još jedna stepenica u nizu kriminalnog miljea i biografije koja će im kada izađu iz zatvora biti značajna referenca u svijetu kriminala, ali i trajna etiketa u sistemu vrijednosti i društvu u kome žive. Nasilje danas poprima obilježje koje je „in“ među mladima što govori o poremećenom sistemu vrijednosti, ali i jednom od ključnih uzroka razvoja maloljetničke delinkvencije u društvu.

LITERATURA

Derenčinović, D. (2004). Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.

Douglas, J., Burgess, A. W., Burgess, A. G., Ressler, R. K. (2006). Crime classification manual: A standard system for investigating and classifying violent crime (Drugo izdanje.). San Francisco, CA: John Wiley & Sons.

Gavin, H. (2014). Criminological and Forensic Psychology. London: Sage Publications.

Highland, R. A., Kern, R. M., Curlette, W. L. (2010). Murderers and Non-violent Offenders: A Test of Alfred Adler's Theory of Crime. Journal of Individual Psychology, 66(4).

Kocsis, R. N. (2007). Criminal profiling: International theory, research and practice. Totowa, NJ: Humana Press.

Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009). Kriminologija. Niš: Pelikan print.

Ljubičić, S. (2008). Maloletnički kriminalitet. Kultura polisa, 8-10, str. 331-354.

Macanović, N. (2020). Socijalno neprilagođeno ponašanje djece i adolescenata. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N. (2024). Ubistva u školama.Banja Luka. CMZ.

Macanović, N., Pajić, M. (2022). Odnos maloljetnih prestupnika prema počinjenom krivičnom djelu. Revija za kriminologiju i krivično pravo. Vol.60. br.2. str.149-165.

Walton, R. (Ur.). (2006). Cold case homicides: Practical investigative techniques. Boca Raton, Florida: CRC Press.

Yarvis, R. M. (1994). Patterns of substance abuse and intoxication among murderers. Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online, 22(1), 133-144.

Zagorec, M. (2018). Poblematika postupanja prema maloljetnim počiniteljima. Polic. sigur. Zagreb, godina 26. broj 4, str. 283-30.

Žaja, B. (1992). Utjecaj demografskih i sociooloških karakteristika na ponašanje nasilnika. Defektologija, 28(1-2), 243-260.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 43-60

mr sci Slavko Milić
Predsjednik Naučnog odbora Defendologija centra Crne Gore

UDK 343.54/.55 PREGLEDNI RAD

KRIVIČNO DJELO NASILJE U PORODICI KROZ POZITIVNU PRAKSU I PROPISE

THE CRIMINAL OFFENSE OF DOMESTIC VIOLENCE THROUGH POSITIVE PRACTICES AND REGULATIONS

APSTRAKT

Savremena društva štite brak i porodicu na više različitih načina jer predstavljaju važna dobra koja se u pravnom sistemu štite porodičnim pravom. Najvažniji izvor porodičnog prava u Crnoj Gori je Porodični zakon. Medjutim, pravo se kod ovako važnih dobara koristi uz veliki stepen uzdržanosti (ultima ratio), posebno kada se radi o krivičnom pravu Crne Gore. Poznato je da primjena krivičnog prava na dobra kao što su brak i porodica, može da dodatno ugrozi već djelimično ili u potpunosti poremećene disfunkcionalne porodične odnose što nije cilj savremenog pravnog sistema.

Nasilje u porodici od najstarijih vremena bilo je prisutno u skoro svim oblicima društvenog uredjenja naše zemlje. Položaj pojedinih članova porodice u porodičnom sistemu bio je izuzetno težak jer su se odredjeni obrasci ponašanja podrazumijevali a danas se razvojem društvenih i porodičnih odnosa smatraju neprihvatljivim. Nasilje medju članovima uže i šire porodice koje je danas propisano kao krvno ili adoptivno srodstvo nije bilo uvijek prepoznato u pravnom sistemu naše zemlje. U

ABSTRACT

Modern societies protect marriage and family in various ways because they represent important assets safeguarded by family law within the legal system. The most important source of family law in Montenegro is the Family Law Act. However, the law is applied to such significant assets with a high degree of restraint (ultima ratio), especially when it comes to the criminal law of Montenegro. It is well-known that the application of criminal law to assets such as marriage and family can further endanger already partially or completely disrupted dysfunctional family relationships, which is not the aim of the modern legal system.

Domestic violence has been present since ancient times in almost all forms of societal organization in our country. The position of certain family members within the family system was extremely difficult because certain behavior patterns were taken for granted, whereas today, with the development of social and family relations, they are considered unacceptable. Violence among members of the immediate and extended family, which today is defined as consanguineous or adoptive kinship, was not always recognized within our country's legal system. Recently, under the strong influence of women's pea-

novije vrijeme pod snažnim uticajem ženskih mirovnih pokreta i organizacija civilnog društva pojačano se počelo razmišljati o kriminalizaciji ovako štetnog, zabranjenog i protivpravnog ponašanja izmedju članova porodice ili porodične zajednice. Kao samostalno krivično djelo nasilje u porodici je uvedeno u naš pravni sistem Zakonom o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Republike Crne Gore u članu 12 koji propisuje: „Poslije člana 100 dodaju se novi naziv i novi član koji glasi: Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici“ – član 100a da bi tako domaće krivično zakonodavstvo prvi put u svojoj istoriji na direktan način regulisalo oblast interpersonalnih odnosa unutar porodice koji ne mogu biti zasnovani na nasilju i drugim oblicima nedozvoljnog ponašanja. Veoma je interesantno da je u velikom broju bivših jugoslovenskih republika u tom periodu došlo do sličnog uredjenja ove pravne materije. Tako je na primjer nasilje u porodici kao samostalno krivično djelo uvedeno tek 2002. godine novelom Krivičnog zakona Republike Srbije (iz 1977. godine), da bi Porodični zakon iz 2005. godine definisao ovu pojavu predvidjajući sistem preventivnih mjera za njeno sprečavanje u Republici Srbiji. Aktuelnost ovog društvenog problema nije samo teorijski podignuta do velikog stepena interesovanja javnosti, već se sveobuhvatnim multudisciplinarnim pristupom ova oblast kod profesionalaca sada tretira na mnogo većem nivou nego u prethodnom periodu ali još uvijek postoje brojni problemi koji se kroz zakonske propise ali i praktičnu primjenu istih mogu u značajnoj mjeri unaprijediti.

Ključne riječi: Porodični zakon, Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici, Krivično djelo;

ce movements and civil society organizations, there has been an increased consideration of the criminalization of such harmful, prohibited, and unlawful behavior among family members or within the family community.

As an independent criminal offense, domestic violence was introduced into our legal system by the Law on Amendments to the Criminal Code of the Republic of Montenegro in Article 12, which stipulates: "After Article 100, a new title and new article are added, which reads: Domestic violence or violence in a family community" – Article 100a, thereby for the first time in its history, directly regulating the area of interpersonal relations within the family, which cannot be based on violence and other forms of prohibited behavior. It is very interesting that in many former Yugoslav republics during that period, similar regulations of this legal matter occurred. For example, domestic violence as an independent criminal offense was introduced only in 2002 through the amendment of the Criminal Code of the Republic of Serbia (from 1977), while the Family Law Act of 2005 defined this phenomenon by providing a system of preventive measures for its prevention in the Republic of Serbia. The relevance of this social problem has not only theoretically raised great public interest, but through a comprehensive multidisciplinary approach, this area is now treated by professionals at a much higher level than in the previous period. However, numerous issues still exist that can be significantly improved through legal regulations and their practical application.

Keywords: Family Law Act, Domestic Violence in Family and Community, Criminal Offense.

UVOD

Nasilje u porodici predstavlja sveobuhvatnu društvenu pojavu koja je prisutna u svim društvima i fazama razvoja društvenih odnosa i ukorijenjena je u patrijarahatu. Svijest o potrebi za kažnjavanjem na žalost nije tako duga, novijeg je datuma i rezultat je nastojanja brojnih feminističkih pokreta, medjunarodne zajednice a zatim i država da se brak i poriodica stave kao predmet krivičnopravne zaštite u svim zemljama svijeta. Medjutim, brak i porodica u cjelini nijesu predmet krivičnopravne zaštite u svim djelovima svijeta na jedinstven način a ni u savremenim državama nivo pravne zaštite nije isti.
Kao što je iz normi pozitivnog prava Crne Gore nedvosmisleno jasno da brak i porodica predstavljaju važna dobra koja se štite na više različitih načina. Postoje različiti društveni mehanizmi za zaštitu porodice, a u oblasti prava u Crnoj Gori jeste Porodični zakon koji se primjenjuje od 01. septembra 2007 godine. U ovoj oblasti postoje i dodatni razlozi da se krivično pravo koristi sa krajnjom uzdržanosšću, tj. samo u onim slučajevima kada se krivičnopravna intervencija zaista ukazuje ultima ratio. Naime, kako ovaj autor navodi riječ je o interpersonalnim odnosima pojedinaca gdje nije poželjno uplitanje države, pogotovo ne primjenom kazne krivičnog prava. Pribjegavanje krivičnom pravu bi u nekim slučajevima još više poremetilo odnose koje se žele zaštititi. Brak i porodica, iako od prvorazrednog značaja, spadaju u privatnu sferu pojedinca. Savremeno krivično pravo uglavnom o tome vodi računa, tako da se može zapaziti trend dekriminalizacije (npr. preljuba) ili sužavanja kriminalne zone, kao i depenalizacije u ovoj oblasti. Medjutim, smatramo da bez obzira na ovo shvatanje kojim se sužava kriminalna zona kod ove grupe krivičnih djela, ipak krivično pravo u značajnoj mjeri dubiozno ulazi u sferu interpersonalnih odnosa, posebno kod krivičnog djela iz člana 220 KZCG – Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, kojom štiti tjelesni i duševni integritet članova porodice ili porodične zajednice ali i kod svih drugih krivičnih djela iz Glave krivičnih djela protiv braka i porodice, tako da skoro ne postoji veći broj tih unutrašnjih porodičnih i bračnih odnosa u koje savremeno pravo ne zadire.

VAŽNA DOKUMENTA UJEDINJENIH NARODA

Pod okriljem Ujedinjenih nacija donijeto je više medjunarodnih dokumenata koji predvidjaju mjere i preporuke u pravcu suzbijanja i prevencije nasilja u porodici, izdvajajući ne samo deklarativno već i sistemski nasilje nad ženama i djecom i druga slična nedopuštena ponašanja. Medju zaista brojnim dikumentima koji pokazuju zalaganje medjunarodne zajednice za ovaj društveni problem koji ne poznaje granice naročito su važni neki od sledećih dokumenata :
a) Univerzalna deklaracija UN o ljudskim pravima (1948);
b) Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW 1992) i njen Opcioni protokol;
c) Deklaracija UN o eliminisanju nasilja nad ženama(1993);
d) Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45;

e) Konvencija UN o pravima djeteta (1989);
f) Konvencija UN o pravima osoba sa invalidietetom (2006);
g) Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995);
h) Milenijumski ciljevi razvoja (2000);
Ovako važna medjunarodna dokumenta da se sa njima potvrdjuje vjera u temeljna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe te u jednaka prava muškaraca i žena.
Govoriti o međunarodnim dokumentima u radovima ove vrste je veoma važno jer je Crna Gora potpisnica mnogih medjunarodnih pravnih akata koje imaju primat nad nacionalnim zakonodavstvom. Član 9 Ustava Crne Gore predviđa da ratifikovani i objavljeni međunarodni sporazumi i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava čine sastavni dio pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada regulišu odnose različito od nacionalnog zakonodavstva.
Potpisivanjem Konvencije UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i njen Opcionog protokola naša država je preuzela obavezu da obezbijedi formalnu pravnu zaštitu, odnosno uskladi zakonodavstvo sa odredbama Konvencije i usvoji zakone koji će osigurati zaštitu žena od svih oblika diskriminacije i nasilja zasnovanog na polu, krivične sankcije za izvršioce nasilja, uključujući usvajanje posebnih propisa o svim oblicima nasilja nad ženama, gradjanske pravne ljekove, preventivne mjere i zaštitne mjere od nasilja. Obaveza Crne Gore je dostavljanje izvještaja Generalnom sekretaru UN. Ova Konvencija predstavlja najvažniji medjunarodni ugovor u oblasti prava žena. Prvi inicijalni izvještaj je proslijeđen u prvoj polovini 2010. godine.
Deklaracija UN o eliminisanju nasilja nad ženama(1993) – konkretizuje akcije koje država treba da preduzme radi ukidanja nasilja u porodici, a koje podrazumijevaju odgovarajuće krivično zakonodavstvo, donošenje nacionalnih akcionih planova, obezbjeđenje usluga i resursa za žene žrtve nasilja, obuku i senzibilizaciju javnih službenika u pogledu polova, kao i obezbjeđivanje resursa iz budžeta s ciljem borbe protiv nasilja nad ženama.
Rezolucija Komisije UN za ljudska prava 2003/45 – posvećena je eliminisanju nasilja nad ženama. Ističe da vlade imaju i „afirmativnu obavezu da unapređuju i štite ljudska prava žena i djevojčica i da moraju s dužnom prilježnošću sprečavati, istraživati i kažnjavati sve akte nasilja nad ženama i djevojčicama.
Konvencija UN o pravima djeteta (1989)- ističe da su države obavezne da preduzimaju #sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mjere radi zaštite djeteta od svih oblika fizičkog i mentalnog nasilja“.
Konvencija UN o pravima osoba sa invalidietetom (2006) – ističe da države potpisnice priznaju da su žene i djevojčice sa invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i da su u tom smislu dužne da preduzimaju mjere radi osiguravanja punog i ravnopravnog uzivanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda žena i djevojčica sa invaliditetom.
Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (1995) – u oblasti nasilja u porodici, kao prioritetno pitanje postavlja preispitivanje i reviziju zakonodavstva, kao i preduzimanje drugih potrebnih mjera, uz stvaranje odgovarajućih mehanizama da bi se obezbijedilo da sve žene uživaju zaštitu od nasilja u porodici, a da nasilje treba

da se tretira kao krivično djelo kažnjivo zakonom. Ona sadrži set od 12 strateških ciljeva za osnaživanje žena.
Milenijumski ciljevi razvoja MDGs (2000) koji su usvojeni na Milenijumskom samitu UN (2000) – među ovim ciljevima se posebno ističe treći milenijumski cilj razvoja – ravnopravnost polova i poboljšanje položaja žena.
Obzirom da postoji još jedan broj medjunarodnih dokumenata o kojima se govori veoma često, zbilja, valjalo je pomenuti makar jedan njihov broj i napraviti minimalan pregled sadržajnosti istih.

EVROPSKA PRAVA DOKUMENATA KOJA SE ODNOSE NA NASILJE U PORODICI

Pored Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava, međunarodnog ugovora o zaštiti ljudskih prava i sloboda u Evropi, najvažniji instrumenti Savjeta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama svakako su i:
a) Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Istanbulska konvencija, o kojoj ćemo govoriti u posebnom dijelu opvog rada, upravo zbog njenog velikog značaja.
b) Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama nasilnih krivičnih djela (1983);
c) Preporuka o socijalnim mjerama
Istanbulska Konvencija
Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici poznata kao Istanbulska konvencija jer je donešena u Istanbulu, definiše članom broj 4 da nasilje nad ženama pred-stavlja kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i podrazumijeva sva djela rodno zasnovanog nasilja, koja dovode ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili arbitrarno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili privatnom životu, a da rodno zasnovano nasilje nad ženama predstavlja nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, ili efekat tog nasilja je veći zato što je u pitanju žena. Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici najdalekosežniji je međunarodni ugovor koji se bavi tom ozbiljnom povredom ljudskih prava. Cilj joj je postići nulti stepen tolerancije prema takvom nasilju te predstavlja veliki korak unaprijed prema sigurnijoj zaštiti od nasilja u porodici. Sprečavanje nasilja, zaštita žrtava i kazneni progon učinilaca glavne su obaveze konvencije. Istnbulska Konvencija je i prvi pravno obavezujući međunarodni instrument u Evropi u oblasti nasilja nad ženama i nasilja u porodici i najdalekosežniji međunarodni ugovor koji se bavi ovim oblikom kršenja ljudskih prava. Istanbulska konvencija je prvi instrument na evropskom nivou koji se sveobuhvatno bavi nasiljem nad ženama. Kroz Preambulu i članove, Konvencija je integrisana u evropski okvir za zaštitu ljudskih prava (Konvencija za zaštitu ljudskih prava i os-novnih sloboda (ETS br. 5, 1950) sa dopunskim protokolima. Takođe, povezana je sa Evropskom socijalnom poveljom (ETS br. 35, 1961, koja je revidirana 1996. godine, ETS br. 163), Konvencijom Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja I

seksualnog zlostavljanja (ETC br. 201, 2007), relevantnim dokumentima Ujedinjenih nacija za zaštitu ljudskih prava, posebno CEDAW Konvencijom, zatim instrumentima međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava. Konvencija iznova poziva na uspostavljanje rodno ravnopravnog društva, jer je nasilje nad ženama duboko ukorijenjeno u nejednakom društvenom položaju žena i muškaraca, a obnavlja se kulturom tolerancije prema nasilju i negiranjem postojanja nasilja. Ona zahtijeva da se prave žrtve stave u središte svih mjera i da se primjenjuju kroz djelotvornu saradnju svih nadležnih organa, institucija i organizacija. (Član 7) Konvencija zahtijeva da se države potpisnice uzdrže od učešća u bilo kakvom činu nasilja nad ženama i da obezbijede da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri koji nastupaju u ime države postupaju u skladu sa ovom obavezom. Takođe, zahtijeva da države članice preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mjere da sa dužnom pažnjom spriječe, istraže, kazne i obezbijede reparaciju za djela nasilja obuhvaćena ovom Konvencijom, koja učine nedržavni akteri. (Član 5. Konvencije). Dalje, Konvencija zahtijeva da države prepoznaju važnost i podrže održivost specijalizovanih ženskih servisa za podršku žrtvama nasilja. U članu 9. "Nevladine organizacije i civilno društvo", Konvencija propisuje obavezu potpisnica da "prepoznaju, podstiču i podržavaju, na svim nivoima, rad nevladinih organizacija i or-ganizacija civilnog društva u borbi protiv nasilja nad ženama i uspostave djelotvornu saradnju sa ovim organizacijama". Crna Gora je jedna od prvih država koje su potpisale i ratifikovale Istanbulsku konvenciju, čime je preuzela obavezu da mijenja zakone, uvede praktične mjere i obezbijedi resurse za efikasnu prevenciju i sprječavanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici. To znači da je Crna Gora, između ostalog, dužna da:

Obezbijedi dovoljan broj bezbjednih i lako pristupačnih skloništa za žene i djecu žrtve nasilja, uspostavi besplatnu nacionalnu tele-fonsku liniju za pomoć žrtvama, obezbijedi posebnu podršku žrtvama seksualnog nasilja;

Obezbijedi procjenu rizika po žrtvu i hitne mjere zaštite, tako da nadležni organi imaju mandat da izdaju nalog u situacijama ne-posredne opasnosti, učiniocu nasilja u porodici da napusti mjesto stanovanja žrtve ili ugrožene osobe na dovoljan vremenski period i da zabrane učiniocu da uđe u stan ili stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženom osobom;

Osigura da se istrage i sudski postupci za sve vidove nasilja obuhvaćene Konvencijom sprovode bez neopravdanog odlaganja i pritom uzimaju u obzir prava žrtve tokom svih faza krivičnog postupka, kao i da obezbijede neposrednu zaštitu žrtvama od strane organa nadležnih za sprovođenje zakona;

Obezbijedi informisanje žrtava na jeziku koji razumiju o raspoloživim servisima podrške i zakonskim mjerama, kao i o preduzetim akcijama. Države članice su dužne i da uspostave jedno ili više zvaničnih tijela nadležnih za koordinaciju, sprovođenje, praćenje i procjenu politika i mjera za sprječavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom. Ova tijela će koordinisano prikupljati podatke, vršiti analizu i objavljivati re-zultate. (Član 10).

Primjenu Konvencije će pratiti Ekspertska grupa za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), koju bira Komitet članica Kon-vencije, uz mogućnost da naloži jednomili više svojih članova da sprovede istragu i hitno izvijesti GREVIO. Kada situacija nalaže i uz pristanak član-ice, istraga može obuhvatati

posjetu na teritoriji članice. Osim toga, Nacionalni parlamenti članica pozvani su da učestvuju u praćenju preduzetih mjera u primjeni ove Konvencije. Na nivou Savjeta Evrope, Parlamentarna skupština Savjeta Evrope biće pozvana da redovno prati sprovođenje ove konvencije.

NASILJE U PORODICU U KRIVIČNOM ZAKONIKU CRNE GORE

U pravnom sistemu Crne Gore, nasilje u porodici kao krivično delo regulisno je kroz pet stavova čl. 220 KZ u okviru glave Devetnaeste „Krivična dela protiv braka i porodice“. Stavom jedan člana inkriminisan je osnovni oblik krivičnog djela, te je zaprijećena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine izvršiocu koji primjenom grubog nasilja, pretnjom da će napasti na život ili tijelo, drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice. Zakonodavac je alternativnim propisivanjem radnje izvršenja krivičnog dela (duševni integritet) te alternativnim načinom izvršenja (tjelesni integritet) ustanovio neizvjestan put ovog krivičnog dela u praksi. Ovako široko odredjenje u inkriminisanom ponašanju nekada se obuhvatalo drugim inkriminisanim krivičnim djelima (npr. Prinuda, zlostavljanje maloljetnog lica, ugrožavanje sigurnosti...) ali savremeno današnje zakonodavstvo to propisuje na drugačiji način. Tako je još od 2003. godine od kada je krivično djelo pod ovim nazivom kriminalizovano, od kada je država otvoreno pozvana da pruži dodadatnu krivičnopravnu zaštitu ugroženih članova porodice od članova sopstvene porodice sa kojima žive ili pripadaju odredjenom krugu porodice ili porodične zajednice pod uslovima propisanim zakonom. Krug članova porodice propisuje se takodje pravnim normama, kao i eksplicitno Krivičnim zakonikom. Porodicom ili porodičnom zajedni-com smatraju se i bivši bračni drugovi, krvni srodnici i srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, srodnici iz nepotpunog usvojenja, tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom, lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete na putu da bude rođeno iako nikad nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu. Medjutim, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici takodje propisuje da se u smislu tog zakona članovima porodice smatraju:

1) supružnici ili bivši supružnici, njihova djeca i djeca svakog od njih;
2) vanbračni supružnici ili bivši vanbračni supružnici, bez obzira na trajan-je vanbračne zajednice, njihova djeca i djeca svakog od njih;
3) krvni srodnici i srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom;
4) srodnici iz nepotpunog usvojenja;
5) tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom u bračnoj ili van-bračnoj zajednici;
6) lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo i
7) lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto.

Krivično djelo ima osnovni oblik (stav 1), tri teža oblika (st. 2 do 4), kao i poseban oblik (stav 5). Osnovni oblik (stav 1) postoji onda kada se primjenom grubog nasi-

lja naruši tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice. Primjena grubog nasilja je radnja izvršen-ja dok je narušavanje tjelesnog ili duševnog integriteta posljedica ovog krivičnog djela. Primjena grubog nasilja podrazumijeva primjenu sile ili prijetnje. Sila podrazumijeva upotrebu snage prema nekom licu kako bi ono preduzelo određeno ponašanje (činjenje ili nečinjenje). Sila se obično koristi radi savladavanja otpora nekog lica, ali to nije njena biitna karakteristika jer može biti upotrebljena i u druge svrhe, svrhu napada. Silom se može koristiti čovjek ali takođe može biti rezultat djelovanja životinje ili prirodnih sila. Za ovo krivično djelo u ovom smislu je bitno kada silu primjenjuje čovjek, koji član porodice ali silu može primjenjivati životinja uz namjerna uputstva čovjeka.
U tom slučaju sila može biti: Apsolutna (fizička, neodoljiva, vis absoluta) i Kompulzivna (psihička, vis compulsive). Mogući su i drugi vidovi apsolutne ili kompulzivne sile, kao i upotreba hipnoze ili omamljujućih sredstava.

T.M, V.M i B.M iz Nikšića su u porodičnoj kući u naselju Kočani u Nikšiću kao srodnici u pobočnoj liniji, drugog stepana – braća na rodjendanu od kćerke lica T.M imali svadju i fizički napad. Prvo je došlo do verbalnog a zatim i medjusobnog fizičkog nasilja. Kako su V.M i B.M od ranije imali poremećene porodične odnose a žive na različitom spratu iste kuće, B.M je ipak došao na rodjendan. Kada im je majci pozlilo, nakon medjusobno više uvredljivih riječi, prema prijavi V.M., dvojica braće ga udaraju od kojih se sjeća da ga udara B.M. i nanosi mu tjelesnu povredu na jagodici i povredu nosa u vidu frakture nosne kosti, koja je okarakterisana kao laka tjelesna povreda bez dislokacije nosne kosti. Obzirom da je bilo više udaraca izmedju njih ali i grubog nasilja, Osnovni državni tužilac je djelo kvalifikovao kao prekršaj iz člana 36. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici a ne kao krivično djelo iz člana 220 KZCG.

Prema odredbama Krivičnog zakonika i izvršilac kao i pasivni subjekt mogu biti samo lica članovi porodice. Druga lica van ovog kruga mogu biti podstrekač ili pomagač. Krivično djelo po svojoj prirodi podrazumijeva postojanje umišljaja.
Teži oblik (stav 2) postoji s obzirom na način izvršenja odnosno upotrijebljeno sredstvo. Kvalifikatornu okolnost predstavlja korišćenje oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva podobnog da tijelo teško povrijedi ili zdravlje teško naruši pri izvršenju osnovnog djela.
Drugi teži oblik (stav 3) postoji u slučaju da je usljed djela iz stave 1 i 2 nastupila tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili su učinjena prema maloljetnom licu. U odnosu na tešku tjelesnu povredu, odnosno teško narušenje zdravlja, treba da postoji nehat, a u odnosu na svojstvo pasivnog subjekta, tj. da se radi o maloljetnom licu, umišljaj.
Najteži oblik (stav 4) postoji u slučaju da je usljed djela iz stave 1, 2 i 3 nastupila nehatna smrt člana porodice. Dakle, umišljajno lišenje života predstavljalo bi krivično djelo Ubistvo (čl. 144 tačka 7 KZ CG).

J.D je svoju malodobnu kćerku, staru 16 godina, tukao šlaufom za vodu jer je vodoistalater i tom prilikom nanoseći joj tjelesne povrede u vidu više od dvadeset hematoma u predjelu ledja, ruku i donjih ekstremiteta, zatim je zaključavajući u kući kako se nebi vidjala sa svojim vršnjakom za kojeg je J.D,. sumnjao da joj je dečko. Krivično djelo je prijavio njen ujak jer je njegova sestra i majka maloljetnice iz neutvrdjenih razloga izvršila samoubistvo utapanjem

Poseban oblik (stav 5) postoji zbog obezbjeđivanja sankcija za kršenje mjera zaštite od nasilja u porodici. Novelom Krivičnog zakonika iz 2013 godine te mjere su Zabrana približavanja (Član 77a) koja se učiniocu krivičnog djela protiv polne slobode, krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i krivičnog djela rodoskrvnjenje ili nekog drugog krivičnog djela kojim se ugrožava život ili tijelo nekog lica ili krivičnog djela neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga sud će izreći zabranu približavanja žrtvi ili drugom licu ili grupi lica ili određenom mjestu kad postoji opasnost da bi učinilac prema tim licima ili na tom mjestu mogao ponovo da izvrši isto ili istovrsno krivično djelo. Sud određuje trajanje mjere, koje ne može biti kraće od jedne niti duže od pet godina, računajući od dana pravosnažnosti odluke, s tim da se vrijeme provedeno u zatvoru ne uračunava u vrijeme trajanja ove mjere. Po proteku jedne godine od početka izvršenja mjere sud može, na predlog osuđenog lica, obustaviti njeno izvršenje ako utvrdi da više ne postoji opasnost. Sud će o pravosnažno izrečenoj mjeri obavijestiti posebnu organizacionu jedinicu ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa koja vrši nadzor nad sprovođenjem uslovnog otpusta.
Druga Mjera bezbjednosti karakteristična za ovo krivično djelo je Udaljenje iz stana ili drugog prostora za stanovanje (Član 77b) I može se izreći učin-iocu krivičnog djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici ako postoji opasnost da bi učinilac mogao ponovo izvršiti to krivično djelo. Sud određuje trajanje mjere, koje ne može biti kraće od tri mjeseca niti duže od tri godine, računajući od dana pravosnažnosti odluke, s tim da se vrijeme provedeno u zatvoru ne uračunava u vrijeme trajanja ove mjere. Ovakvo rješenje u Zakonu nije se pokazalo kao dobro, jer se zakonodavac opredi-jelio za soluciju da se čeka pravosnažnost odluke a ne njeno "ex parte" izvršenje kao kod nekih Zaštitnih mjera koje predvidja Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, čime se u značajnoj mjeri uzimajući u obzir trajanje postupka obesmišljava ovakva mjera i veoma se, što ćemo kasnije vidjeti, rijetko izriče od strane suda u praksi. Lice kome je izrečena mjera dužno je, u prisustvu policijskog službenika odmah po pravosnažnosti presude, da napusti stan ili neki drugi stambeni prostor koji čini zajedničko domaćinstvo. Po proteku šest mjeseci od početka izvršenja mjere sud može, na predlog osuđenog lica, obustaviti njeno izvršenje ako utvrdi da više ne postoji opasnost. Sud će o pravosnažno izrečenoj mjeri obavijestiti posebnu organizacionu jedinicu ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa koja vrši nadzor nad sprovođenjem uslovnog otpusta i organ uprave nadležan za poslove policije. Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici predviđeno je više takvih mjera kao što su udaljenje iz stana, zabrana približavanja i uznemiravanja i slično koje

izriče Sud za prekršaje. Odredba stava 5 govori o mjerama koje je odredio sud ili drugi državni organ (Sud za prekšaje u vrijeme stupanja na snagu Krivičnog zakonika), tako da se ona odnosi i na te mjere.

Ž.B je nakon izricanja Naredjenja o udaljenju iz stana i drugog prostora za stanovanje od strane policijskog službenika (član 28) prekršio zabranu – pisano naređenje od strane službenika policije. Došao je na stan njegove supruge u Nikšiću iz KBC Crne Gore u Podgorici, gdje je bio smješten radi liječenja od posledica teške bolesti i lupao na njenim vratima kada ga je supruga ugledala na vratima zvala je policiju, koja ga je zatekla ispred vrata stana i privela u policijsku stanicu. Takodje, sjutri dan, drugi put je od strane policije zatečen u unutrašnjost stana ali takodje nije bilo krivičnog djela prema kvalifikaciji Osnovnog državnog tužioca. Nakon što je oglašen krivim i kažnjen po zakonu, a odluka kojom ga je tadašnji Područni organ za prekršaje kaznio krivim postala pravosnažna isti je oglašen krivim za krivično djelo iz člana 220 KZCG, jer je prekršio Zaštitnu mjeru a ne policijsku naredbu.

PRIMJERI U SUDSKOJ PRAKSI

Navodimo nekoliko ranijih primjera iz sudske prakse:

- Uvažava se žalba braniteljke okrivljenog A.S., adv.N. L. iz B., pa se povodom te žalbe i po službenoj dužnosti, UKIDA presuda Osnovnog suda u Baru K.br.394/14 od 30.04.2015. godine.

  Iz obrazloženja:

  Presudom Osnovnog suda u Baru K.br.394/14 od 30.04.2015.godine, okrivljeni A.S., oglašen je krivim zbog krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici iz čl.220 st.1 Krivičnog zakoni-ka Crne Gore, kako je to činjenično predstavljeno u izreci iste, i izrečena mu je uslovna osuda, s tim što mu je prethodno utvrđena kazna zatvora u trajanju od 3 (tri) mjeseca i ostavljen rok provjere od 1 (jedne) godine, uz obavezu plaćanja troškova krivičnog postupka.
  Protiv navedene presude žalbu je blagovremeno izjavila braniteljka okrivljenog, adv.N. L. iz Bara, koja prvostepenu presudu pobija iz svih razloga čl.385 ZKP, navodeći u bitnom da pobijana presuda ne drži obrazloženje na kom dokazu je prvostepeni sud zasnovao povredu duševnog integriteta, a da pri tom nije cijenio kao relevantno izjašnjenje vještaka medicinske struke K.N. o narušenosti duševnog integriteta oštećene nalaze da to nije u domenu njegove struke. U tom slučaju ovo narušenje mogao je utvrditi samo vještak psihijatrisjske struke, kako u pogledu stepena tako i u pogledu intezizeta. Isti vještak je decidno naveo, a što se može zaključiti na strani 3 zapisnika o glavnom pretresu od 29.04.2015. godine da je tjelesni integritet oštećene ostao potpuno očuvan odnosno nije narušen, i što je u saglasnosti sa njegovim pisanim nala-

zom. Prema tome, pobijana presuda je nejasna i kontdiktorna sama sebi i u dijelu iskaza saslušanih svjedoka D. Š., M. P. i M. M., gdje je prvostepeni sud na strani 8 navodi da nije prihvatio iskaz D. Š., dok na strani 7 navodi da je odbrana okrivljenog opovrgnuta iskazom i ovog svjedoka, koji iskaz prvostepeni sud cijeni kao neiskren i neuvjerljiv, sa predlogom u konačnom da drugostepeni sud preinači pobijanu pre-sudu na način da okrivljenog oslobodi optužbe, ili da ukine žalbom pobijanu presudu i vrati prvostepenom sudu na ponovno suđenje.

Pismenim aktom VDT iz Podgorice Ktž.br.1065/15 od 16.07.2015.godine, predloženo je da se žalba braniteljke okrivljenog odbije.

Viši sud u Podgorici, u sjednici vijeća održanoj u odsudstvu stranaka shodno čl.460 st.1 ZKP-a, razmotrio je cjelokupne spise predmeta, ispitao pobijanu presudu, cijenio navode žalbe i pismeno izjašnjenje VDT iz Podgorice dato povodom žalbe, pa je našao:

Da treba odlučiti kao u izreci.

Naime, prvostepena presuda je donijeta uz bitne povrede odredaba krivičnog postupka, iz čl.386 st.1 tačka 8 ZKP-a, a na koje se povrede sa pravom ukazuje žalbom braniteljke okrivljenog, i na koje povrede sud pazi po službenoj dužnosti shodno čl. 398 st.1 tačka 1 ZKP-a, jer je izreka pre-sude nerazumljiva, protivrječna samoj sebi i datim razlozima, jer postoji znatna protivrječnost između onoga sto se navodi u razlozima presude i sadržine zapisnika o iskazima datim tokom samog postupka.

Primarno, izreka pobijane presude koja je i precizirana doslovno navodi da je okrivljeni A.S. svjestan svog djela koje je izvršenje htio, primjenom grubog nasilja, narušio tjelesni i duševni integ-ritet člana svoje porodice - svoje vanbračne supruge Ličina Pembe.

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela stavljena je alternativno, navodeći da ko primjenom grubog nasilja naruši tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice, što ne isključuje mogućnost kumulativnog narušavanja tjelesnog i duševnog integriteta. Međutim, prvostepeni sud na strani 9 alineja 4 obrazloženja presude doslovno navodi da sud prilikom odlučivanja nije cijenio kao relevantno izjašnjavanje vještaka medicinske struke dr K. N. o narušenosti duševnog integriteta oštećene, nalazeći da to nije u domenu njegove struke. Kod ovak-vog obrazloženja prvostepene presude u dijelu narušenog duševnog integriteta, koje je obuhvaćeo izrekom presude sa pravom se postavlja pitanje na temlju kojih je to dokaza prvostepeni sud utvrdio narušavanje duševnog integriteta, a da pri tom nije angažovao vještaka odgovarajuće struke u tom pravcu, ili to samo predstavlja subjektivni doživljaj postupajućeg sudije, a što nije prihtaljivo, jer sud ne smije donositi odluku na temelju svog subjektivnog osjećaja, što bi naravno dovelo do principa suđenja na osnovu ličnog uvjerenja i subjektivnog doživljavanja. Takođe se sa pravom u žalbi navodi da je izjašnjenje vještaka kada kaže da nije u domenu njegove struke vještačenje povrede duševnog integriteta, prvostepeni sud trebao provesti odgovarajuće vještačenje u ovom pravcu.

Angažovani vještak takođe u svom nalazu i mišljenju od 20.08.2013.godine, a potom i pojašnjenju svog nalaza od 29.04.2015. godine, doslovno navodi da oštećena u "svakom slučaju" nije zadobila nijednu tjelesnu povredu u predmetom događaju, da jeste mogla biti odgurnuta, da je pala na tlo, ali da takvu povredu ne zadobije, ili da bude ošamarena, pa da opet ne zadobije tjelesu povredu, jer što se tiče crvenila kože u predjelu lica, koje je primijetio svjedok Š., to i ne predstavlja povredu.

Ako u pravcu nanošenja tjelesne povrede prvostepeni sud nema egzatan dokaz o povredi, što je fundus narušavanja tjelesnog integriteta, i ako se u nalazu i mišljenju angažovanog vještaka medicinske struke analazira i medicinska dokumentacija urgentne medicine u jedinici za HMP u Baru od 12.05.2013. godine, gdje je oštećena L. P. pregledana od strane ljekara Indire Č. specijaliste urgentne medicine i to pregledom cijelog tijela, a bez registracije bilo kakve traumatske promjene, ponovo se postavlja pitanje na temelju kojih to dokaza je prvosteopeni sud utvrdio i drugo obilježje krivičnog djela za koje se sudi, a to je narušavanje tjelesnog integriteta, jer to u svakom slučaju ne može biti iskaz svjedoka Š. D., s obzirom da prvostepeni sud iskaz ovog svjedoka nije prihvatio u djelovima, odnosno nije prihvatio kada je dat na glavnom pretresu od 12.03.2014. godine, u kom navodi da nije vidio nikakav udarac da je okrivljeni zadao oštećenoj, niti da ju je ošamario, već samo da ju je odgurnuo, usljed čega je pala, a zatim pojašanjava razmjenu udaraca između ovdje okrivljenog A. i svjedoka P. Svjedok P. navodi da je kritičnom prilikom okrivljeni svoju nevjenčanu suprugu psovao, vikao na istu, da ju je udario i ošamario u predjelu lica, a zatim uhvativši za ramena bacio na asfalt, i da ju je nakon što ju je uhvatio rukama u predjelu butina odgurnuo, a zatim prvostepeni sud djelove iskaza svjedoka ne prihvata, već ih cijeni kao sračunate na umanjenju učešća svjedoka P. M. u drugom kritičnom događaju, a zbog krivičnog djela teške tjelesne povrede iz čl. 151 st.1 KZ CG, za koje djelo je ovaj pravosnažno osuđen presudom Osnovnog suda u Baru K.br.251/13 od 24.11.2014. godine, a koji događaj se odigrao na istom mjestu i u vremenu, kao i ovaj događaj.

Sa svih gore navedenih razloga, pobijana presuda je neodrživa, zbog čega je i ukinuta, stim što će prvostepeni sud u ponovnom postupku ispraviti nedostatke na koje mu se ukazuje ovim rješenjem, kritičnije cijeniti iskaze saslušanih svjedoka, po potrebi angažovati vještaka psihijatrijske struke na okolnosti povrede duševnog integriteta oštećene, nakon čega će biti u prilici donijeti pravilnu i na zakonu zasnovanu odluku.

Sa svega izloženog, a primjenom odredbi iz čl.407 st.1 ZKP-a, odlučeno je kao u izreci.

(Rješenje Višeg suda u Podgorici, Kž 915/2015 od 10.9.2015. godine)

•Tužilac je pravosnažno osuđen zbog ispoljenog nasilja prema tuženoj, a odnosi između stranaka poremećeni su do nivoa da je komunikacija prekinuta, ali se takav odnos stranaka nikada nije prenosio na maloljetnu djecu u pogledu bilo kojeg elementa nasilja u porodici, pa činjenica ranije osuđivanosti nema uticaja na odluku o povjeravanju djeteta.

Iz obrazloženja:

"Polazeći od izloženog pravnog pristupa i dovodeći ga u vezu sa prednjim činjeničnim utvrđenjima, pravilno su nižestepeni sudovi zaključili da je u konkretom slučaju najbolji interes mldb. kćerke stranaka J.da roditeljsko pravo samostalno vrši tužilac, a da se taj interes poklapa sa voljom mldb. J., proizilazi iz stanja u spisima, u prvom redu, razloga prvostepene presude koje je s pravom prihvatio drugostepeni sud. (...)
Ovaj sud je cijenio da je osporavanom presudom mldb. kćerka J. povjerena roditelju koji je osuđen zbog nasilja u porodici pravosnažnom presudom, (a zbog ispoljenog nasilja prema tuženoj), te da stoga isti nije podoban da mu se povjeri vršenje roditeljskog prava nad malodobnom kćerkom, ali je našao da taj navod nije od uticaja na drugačije presuđenje. Ovo kod utvrđenja u postupku da su odnosi između stranaka poremećeni do nivoa da je komunikacija prekinuta, te da svaki pokušaj komunikacije dovodi do podnošenja krivičnih prijava, prijavljivanja i slično. Međutuim, kako se takav odnos stranaka nikada nije prenosio na maloljetnu djecu u pogledu bilo kojeg elementa nasilja u porodici to isti, kako to pravilno nalazi i prvostepeni sud, nije mogao uticati na odluku o povjeravanju djeteta."
(Presuda Vrhovnog suda Crne Gore, Rev 1245/2015(2) od 17.12.2015. godine)
Sud je kao istinitu i potpunu cijenio odbranu okrivljenog kojom negira da je majci nanio tjelesne povrede, što je u skladu sa nalazom vještaka koji je utvrdio da je ogrebotina desne šake nastala usljed pada i udara o tvrdu i neravnu podlogu, a ne od udarca šakom.
Iz obrazloženja:
"Ovakvo činjenično utvrđenje i pravni zaključak prvostepeni sud pravilno zasniva iz odbrane okrivljenog D. T. koju je cijenio kao istinitu i potpunu i dovodeći je u vezu sa nalazom vještaka med. struke. Naime, imajući u vidu odbranu okrivljenog D. T. koji negira da je konkretnom prilikom svojim radnjama nanio tjelesne povrede D. S. a samim tim i vršio nasilje nad istom, i dovodeći ovakvu odbranu u vezu sa jasnim i argumentovanim nalazom i mišljenjem vještaka med. struke dr. R. N., koji vještak se izjasnio da su kod D. S. dana 8.07.2015. godine, dijagnostifikovane tjelesne povrede u vidu ogrebotina desne šake, te je vještak zaključio da su povrede posledica oštrice mehaničkog oruđa odnosno da su nastale usled pada i udara o tvrdu i neravnu podlogu. Navedeni nalaz je doveo u sumnju istinitost navoda D. S. vezano za njeno izjašnjenje na koji način je došlo do njenog povređivanja, a koja je objasnila da je povrede zadobila od udaraca šakom u predjelu šake da je okrivljeni odgurnuo rukom u predjelu glave usled čega je glavom udarila u zid, jer iste nemaju uporište u medicinskim izvještajima a posebno povrede u predjelu glave, dok se vještak med. struke izjasnio da su povrede kod D. S. u vidu ogrebotina desne šake nastale usled pada i udara o tvrdu i neravnu podlogu."

(Presuda Vrhovnog suda Crne Gore, Rev 1245/2015(2) od 17.12.2015. godine)

- Sud je kao istinitu i potpunu cijenio odbranu okrivljenog kojom negira da je majci nanio tjelesne povrede, što je u skladu sa nalazom vještaka koji je utvrdio da je ogrebotina desne šake nastala usljed pada i udara o tvrdu i neravnu podlogu, a ne od udarca šakom.

Iz obrazloženja:

"Ovakvo činjenično utvrđenje i pravni zaključak prvostepeni sud pravilno zasniva iz odbrane okrivljenog D. T. koju je cijenio kao istinitu i potpunu i dovodeći je u vezu sa nalazom vještaka med. struke. Naime, imajući u vidu odbranu okrivljenog D. T. koji negira da je konkretnom prilikom svojim radnjama nanio tjelesne povrede D. S. a samim tim i vršio nasilje nad istom, i dovodeći ovakvu odbranu u vezu sa jasnim i argumentovanim nalazom i mišljenjem vještaka med. struke dr. R. N., koji vještak se izjasnio da su kod D. S. dana 8.07.2015. godine, dijagnostifikovane tjelesne povrede u vidu ogrebotina desne šake, te je vještak zaključio da su povrede posledica oštrice mehaničkog oruđa odnosno da su nastale usled pada i udara o tvrdu i neravnu podlogu. Navedeni nalaz je doveo u sumnju istinitost navoda D. S. vezano za njeno izjašnjenje na koji način je došlo do njenog povređivanja, a koja je objasnila da je povrede zadobila od udaraca šakom u predjelu šake da je okrivljeni odgurnuo rukom u predjelu glave usled čega je glavom udarila u zid, jer iste nemaju uporište u medicinskim izvještajima a posebno povrede u predjelu glave, dok se vještak med. struke izjasnio da su povrede kod D. S. u vidu ogrebotina desne šake nastale usled pada i udara o tvrdu i neravnu podlogu."

(Presuda Višeg suda u Podgorici, Kž 1465/2015 od 18.12.2015. godine)
Utvrđene činjenice i pravni zaključak zasnovani su na iskazu oštećene, kao i na nalazu vještaka medicinske struke koji se izjasnio o vrsti i težini povreda kod oštećene, te mehanizmu nastanka tih povreda, dok je za odbranu okrivljenog sud našao da je usmjerena na izbjegavanje krivične odgovornosti, pa je na osnovu svih dokaza pravilno izveo zaključak da je okrivljeni izvršio krivično djelo nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici.

Iz obrazloženja:

"Nasuprot ovakvim navodima žalbe sud je pravilno cijeneći iskaz oštećene R. D. dat pred ODT u P., kojem je poklonio punu vjeru, gdje je oštećena jasno i sveobuhvatno objasnila da je kritičnom prilikom bila u kući okrivljenog, kada joj je on zadao udarac desnom nogom u lijevu butinu od kog udarca je pala na leđa na trosjed, nakon čega je okrivljeni uzeo kuhinjski nož dužine oštrice 20 cm, i dok je sjedjela na trosjedu savijena na jednu stranu, stajao je nad njom, tim nožem joj zasjekao lijevu ruku u visini ramena, te je isti zamahivao nožem prema njoj nekoliko puta, pa je u sa-moodbrani stavila ruke ispred glave, i molila okrivljenog da

prestane a u jednom momentu je ispružila ruku i zadobila povredu u predjelu kažiprsta i srednjeg prsta desne ruke od oštrice noža, nakon čega je okrivljeni bacio nož govoreći joj da će da je bije i da neće živa izaći iz kuće, da će je zaklati, pa ga je molila da joj to ne radi jer se njena kćerka nalazila u dvorištu, nakon čega joj zadao više udaraca otvorenom šakom u predjelu glave i tijela od kojih je kleknula, a konkretnom prilikom je zadobila povrede zbog kojih joj je ukazivana ljekarska pomoć u privatnoj bolnici "K.", klinici "F." i u Urgentnom centru. Ovakvo kazivanje oštećene o povredama koje je konkretnom prilikom zado-bila u skladu je sa med. dokumentacijom oštećene te nalazom vještaka med. struke dr. N. R., koji se izjasnio o vfrsti i težini povreda kod oštećene te mehanizmu nastanka istih, a kako je to predstavljeno u izreci pobijane presude, pri čemu se vještak izjasnio da sve povrede kod oštećene imajući u vidu njihovu raznovrsnost, lokalizaciju i vrstu nijesu mogle nastati mehanizmom pada sa merdevina sa visine od oko jedan metar.

Prema tome, pravilno prvostepeni sud ne prihvata odbranu okrivljenog koji negira da je ikada fizički i psihički zlostavljao oštećenu, te da je konkretnog dana ona zadobila povrede samopovređivanjem, nalazeći da je ovakva od B. usmjerena na izbjegavanje krivične odgovornosti okrivljenog, a u suprotnosti je sa iskazom oštećene kojem je sud poklonio punu vjeru i nalazom vještaka med. struke iz kojeg je sud utvrdio vrstu i mehanizam nanošenja povreda, te da povrede kod oštećene nijesu mogle nastati mehanizmom pada sa merdevina.

Na pravilno i potpuno utvrđeno činjenično stanje, prvostepeni sud je pravilno primijenio Krivični zakonik, kada je našao da je okrivljeni P. B. izvršio kriv. djelo nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici iz čl. 220 st. 2 u vezi st. 1 Krivičnog zakonika CG, kako je to predstavljeno u izreci pobijane presude, te su neosnovani navodi žalbe i u pogledu povrede krivičnog zakonika.

Prvostepena presuda je shodno čl. 401 Zakonika o krivičnom postupku ispitana i u pogledu odluke o kazni, pa ovaj sud nalazi da je prvostepeni sud prilikom odmjeravanja kazne okrivljenom P. B., za kriv. djelo stavljeno mu na teret, primjenom odredbi iz čl. 42 Krivičnog zakonika CG, cijenio sve okolnosti na strani okrivljenog koje utiču da kazna bude manja ili veća, pa je od olakšavajućih okolnosti na strani okrivljenog našao da se oštećena nije pridružila krivičnom gonjenju, dok je kao otežavajuću okolnost cijenio njegovu višestruku raniju osuđivanost što je utvrđeno iz izvoda iz kaznene evidencije, pa je pravilno prvostepeni sud primjenom zakonskih odredbi iz čl. 36 i 51 Krivičnog zakonika CG, okrivljenog P. B., osudio na kaznu zatvora u trajanju od 7 (sedam) mjeseci, u koju kaznu mu je uračunao vrijeme koje je isti proveo u pritvoru od 14.09.2015 od 18 časova pa nadalje, o čemu je u presudi dao razloge shodno čl. 379 st. 8 Zakonika o krivičnom postupku. Ovakva zatvorska kazna je, i po ocjeni ovog suda, srazmjerna težini krivičnog djela i ličnosti okrivljenog, te će se sa istom postići svrha kažnjavanja iz čl. 32 Krivičnog zako-

nika CG, u okviru opšte svrhe izricanja krivičnih sankcija iz čl. 4 st. 2 Krivičnog zakonika CG."

(Presuda Višeg suda u Podgorici, Kž 1402/2015 od 22.12.2015. godine)

Odbija se kao neosnovana žalba oca okrivljenog V. M. iz B. i potvrđuje presuda Osnov-nog suda u B. K.br.70/15 od 03.06.2015. godine.

Iz obrazloženja:

Presudom Osnovnog suda u B. K.br.70/15 od 03.06.2015.godine okrivljeni V.M. iz B, oglašen je krivim zbog krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici izi čl. 220 st.1 Kz CG i osuđen na novčanu kaznu u iznosu od 800,00€ (osam sto-tina eura) koju je optuženi dužan da plati u roku od 3 mjeseca po pravosnažnosti presude a koja će se u slučaju nenaplativosti zamijeniti kaznom zatvora, tako što će se za svakih započetih 25,00€ novčane kazne odrediti jedan dan zatvora.Istom presudom okrivljeni je obavezan na plaćanje troškova krivičnog postupka u iznosu od 55,00€, i na ime paušala iznosa od 30,00€.

Oštećena V. M. je radi ostvarivanja imovinsko pravnog zahtjeva upućena na par-nični postupak.

Protiv te presude žalbu je izjavio otac okrivljenog, ne navodeći zakonske osnove zbog kojih se presuda može pobijati, ali iz datog obrazloženja proizilazi da je žalba izjavljena zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, stim što ista ne sadrži ni predlog podnosioca žalbe.

Odgovora na žalbu nije bilo.

Shodno odredbi čl. 460 st.2 ZKP, spisi predmeta dostavljeni su Višem državnom tužilaštvu u Bije-lom Polju na razmatranje i predlog. Više državno tužilaštvo u Bije-lom Polju aktom Ktž.br.338/15 od 16.07.2015.godine, stavilo je predlog da se žalba oca okrivljenog V. M. odbije kao neosnovana i potvrdi presuda prvostepenog suda.

Nakon razmatranja pobijane presude, navoda žalbe, i sadržine spisa predmeta Osnovnog suda u B. K.br.70/15, pazeći po službenoj dužnosti na povrede zakona u smislu čl.398 ZKP-a, Viši sud je našao da je žalba oca okrivljenog V. M. neosno-vana. Prvostepeni sud je u zakonito sprovedenom postupku izveo sve neophodne dokaze od značaja za utvrđivanje postojanja predmetnog krivičnog djela i krivice okrivljenog. Za takvo činjenično utvrđenje i izvedeni pravni zaključak, prvostepeni sud je dao u svemu jasne i uvjerljive razloge, koje u cjelosti prihvata i ovaj sud. Prilikom donošenja pobijane presude, prvostepeni sud nije počinio povrede zako-na na koje ovaj sud pazi po službenoj dužnosti.

Neosnovano se žalbom okrivljenog dovodi u pitanje pravilnost utvrđenog činjenič-nog stanja u ovoj krivičnoj stvari, a ovo sa razloga što je prvostepeni sud nakon

potpune i pravilne ocjene odbrane okrivljenog i izvedenih dokaza na glavnom pretresu nesumnjivo utvrdio da je okrivljeni V. M. izvršio djelo za koja je optužen. Ovakvo činjenično ustanovljenje prvostepenog suda temelji se na dijelu iskaza okrivljenog koji priznaje da je u ljutnji jednom udario svoju suprugu oštećenu V. M. u sudnici Osnovnog suda u B, tokom trajanja rasprave u postupku za razvod braka.Ovi navodi okrivljenog su u saglasnosti sa medicinskom dokumentacijom i nalazom i mišljenjem vještaka medicinske struke dr M. M, kojim nalazom su utvrđene lake tjelesne povrede u vidu palpatorno bolne osetljivosti, crvenila u predjelu potiljka i manjeg otoka mekih tkiva na spoljašnjoj strani lijevog skočnog zgloba. Naprijed istaknuto ukazuje na pravilno postupanje prvostepenog suda kada nije prihvatio odbranu okrivljenog u da je oštećenu udario samo jednom otvorenom šakom, jer je ista usmjerena ka olakšavanju svog krivično pravnog položaja. S toga, navodi žalbe okrivljenog ocijen-jeni su kao neosnovani.

Na ovakvo potpuno i pravilno utvrđeno činjenično stanje prvostepeni sud je pravilno primijenio Krivični zakonik kada je radnje okrivljenog V. M, bliže opisane u izreci prvostepene presude, pravno kvalifikovao kao krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici iz čl. 220 st.1 KZ CG.

Utvrđujući da je okrivljeni izvršio naprijed naznačeno krivično djelo i da je kriv zbog toga prvostepeni sud ga je osudio na novčanu kaznu u iznosu od 800,00€, pri čemu je cijenio sve okolnosti od uticaja na kaznu dajući u tom pravcu razloge koje prihvata i ovaj sud. Mišljenje je ovog suda da je novčana kazna adekvatna težini krivičnog djela i nastupilim posledicama i sa istom će se postići svrha kažnjavanja u okviru opšte svrhe izricanja krivičnih sankcija.

Na osnovu odredbe čl.406 ZKP-a, a sa naprijed naznačenih razloga, odlučeno je kao u izreci presude.

(Presuda Višeg suda u Bijelom Polju, Kž 395/2015 od 21.9.2015. godine)

ZAKLJUČAK

Aktuelnost ovog problema želi se podići na nivo relevantnog pravnog promišljanja, kako bi oni profesionalci koji se svakodnevno susreću sa materijom otkrivanja, prijavljivanja i procesuiranja krivičnih djela i prekršaja nasilja u porodici i porodičnoj zajednici dobili još jedan od korisnih radova iz ove oblasti. Takodje, suzbijanje i prevencija nasilja u porodici su na nivou nužnosti obradjeni u ovom radu, kako bi se dobio sveobuhvatan pristup ovom problemu kroz sudsku praksu iz koje uočavamo da postoje određeni problemi u kvalifikaciji i shvatanju ozbiljnosti kod slučajeva nasilja u porodici. Pod okriljem Ujedinjenih nacija donijeto je više medjunarodnih dokumenata koji predvidjaju mjere i preporuke u pravcu suzbijanja i prevencije nasilja u porodici, izdvajajući ne samo deklarativno već i sistemski nasilje

nad ženama i djecom i druga slična nedopuštena ponašanja koja je potrebno kroz nacionalno zakonodavsvo implementirati u praksi. Ovako važna medjunarodna dokumenta, poput onih kao što je Instambulska konvencija je da se sa njima potvrdjuje vjera u temeljna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe, te u jednaka prava muškaraca i žena. Iz sudske prakse i policijskog iskustva dati su, doduše, neki nešto stariji primjeri na koje se i dalje, bez obzira na napredak nailazi i danas u praksi.

LITERATURA

Đorđe Đorđević, (2011) Krivično pravo, Posebni dio, Beograd.

Dragan Jovašević, (2018) Nasilje u porodici, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

Krivični zakonik Službeni list RCG", br. (70/2003, 13/2004, 47/2006) i "Službenom listu CG", br. (40/2008, 25/2010, 32/2011, 40/2013 i 56/2013).

Ljubiša Lazarević i dr. (2004) Komentar Krivičnog zakona Crne Gore, Cetinje.

PROPISI:

Službeni list Crne Gore – Međunarodni ugovori, broj (4/2013).

Službeni list RCG. Broj: (30/2002).

Službeni list RCG. Broj: (42/93, 14/94 –isp. 27/94 i 30/2002).

Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja (Službeni list CG 35/2015);

Zoran Stojanović, (2010) Komentar Krivičnog zakonika, OSCE, Podgorica.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 61-70

Prof. dr Nebojša Macanović
Fakultet političkih nauka Univerzitet u Banjoj Luci

mr Mitar Radonjić
Crnogorski bezbjednosni forum

Jelena Vuković
Spec. bezbjednosti i kriminalistike

UDK: 343.61-053.5(73) PREGLEDNI RAD

MASOVNA UBISTVA DJECE U ŠKOLAMA U SAD

MASS MURDER OF CHILDREN IN SCHOOLS IN THE USA

APSTRAKT

Škola bi trebalo da bude mjesto gdje djeca uče, obrazuju se, vaspitaju se i socijalizuju. Međutim, često je škola i mjesto gdje se dešavaju i neke negativne stvari ili događaji, koje često zanemarujemo ili projektujemo u drugom smjeru kako bi ublažili ili zataškali problem. O tim problemima počinjemo govoriti tek kada se „desi nešto ozbiljno“. Posljednjih godina sve su češći slučajevi masovnih ubistava u svijetu. Masovna ubistva su ubistva tri i više osoba na istom mestu, bez pauza, tj. perioda „hlađenja“ između pojedinačnih ubistava. Masovna ubistva djece dešavaju se u američkim školama, evropskim znatno rjeđe. Upravo i cilj ovog rada jeste da ukažemo na brojne slučajeve masovnih ubistava u školama u SAD, ali i neke od karakteristika koje su vezane za profil ličnosti samih ubica.

Ključne riječi: masovna ubistva, škole, djeca, žrtve, maloljetnički kriminalitet.

ABSTRACT

School should be a place where children learn, are educated, brought up and socialized. However, school is often a place where some negative things or events happen, which we often ignore or project in another direction in order to alleviate or cover up the problem. We start talking about these problems only when "something serious happens". In recent years, cases of mass murder have become more frequent in the world. Mass murders are murders of three or more people in the same place, without pauses, i.e. "cooling off" periods between individual murders. Mass murders of children occur in American schools, much less often in European ones. The goal of this work is to point out numerous cases of mass murders in schools in the USA, but also some of the characteristics that are related to the personality profile of the killers themselves.

Key words: mass murders, schools, children, victims, juvenile crime

UVOD

Postoje razne klasifikacije i kriteriji kada su u pitanju masovna ubistva. Masovna ubistva u školskim ustanovama po svojoj klasifikacionoj pripadnosti pripadaju u više kategorija. Prije svega, masovna ubistva čine posebnu kategoriju ubistava, po Mendorfovoj klasifikaciji, sa čime se u potpunosti slažemo, jer su specifična po više kriterijuma i osnova, što ih izdvaja iz drugih vrsta ubistava. Po kriterijumu podjele žrtava (prema Mendelsonu) masovna ubistva se svrstavaju u kategoriju sa potpuno nedužnim žrtvama. Sve masovne ubice, pa i oni koji ubijaju u školskim institucijama, ubijaju u stanju specifičnog očajanja, ispoljavajući svoj bijes i dugotrajno skupljen osjećaj nemoći. Uglavnom ne poznaju svoje žrtve lično, ubijaju nasumično svakog ko im se našao u vidokrugu grupe odabrane za ubijanje, uz prisustvo visokog nivoa hostiliteta prema školskom ambijentu i svim osobama koji se u njemu kreću, nastojeći da ubiju što veći broj osoba. Na osnovu toga, uočavaju se sličnosti, zajednički elementi sa nekim drugim kategorijama ubistava. Pre svega, oni spadaju u ubistva na podmukao način, jer ubice djeluju sa zlom namjerom, prikriveno i lukavo u pripremnom periodu i ubijaju u momentu i na mjestu kada žrtve to ne očekuju, postajući lake mete u situaciji sopstvene bespomoćnosti. Takođe, masovna ubistva u školskim institucijama spadaju u kategoriju ubistva iz bezobzirne osvete ili drugih niskih pobuda (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić, 2012: 110) imajući u vidu najčešće prisutnu osvetoljubivost zbog školskih neuspjeha ili drugih nekadašnjih komunikacionih problema u školskom ambijentu.

Kada je riječ o SAD, u literaturi se ističe da je između 2000. i 2019. godine stopa uhapšenih maloljetnika opala za čak 50%, kao i da svega od 7 do 10% maloljetnika koji su prekršili zakon iskazuje tendenciju ka ponovnom vršenju delikata (Thompson et al, 2021: 25). Kao i u Evropi prisutan je trend opadanja maloljetničkog kriminaliteta. Međutim kada je u pitanju starosna granica u SAD-a tek u dvije države (Njujork i Sjeverna Karolina) granica prestanka krivično-pravnog maloljetstva i nastupanja krivično-pravnog punoljetstva otpočinje nakon navršenih 15 godina, a u deset (Ilinois, Džordžija, Luizijana, Masačusets, Mičigen, Mizuri, Nju Hempšir, Južna Karolina, Teksas i Viskonsin) ona otpočinje nakon navršenih 16 godina, a u ostalim nakon 17 godina (Gurda, 2020). „Postoje određeni razlozi koji ipak govore i u prilog snižavanju minimalnog uzrasta za snošenje krivične odgovornosti. Svakako se ne može poreći da djete sa navršenih 12 ili 13 godina zna mnogo toga o svjetu oko sebe, te da treba i može da razlikuje dobro od zla. Takođe, nije bez određene težine ni konstatacija da nemogućnost kažnjavanja djeteta koje zbog svog uzrasta nije deliktno sposobno, a učinilo je teško protivpravno djelo sa obilježjima krivičnog djela, može predstavljati loš primjer za drugu decu“ (Živković, 2020: 151).

DJECA ŽRTVE ŠKOLSKIH MASOVNIH UBICA

Često ubicu pokreće pobuda za osvetom usljed nekog frustrirajućeg događaja. “Najčešće je prisutna iracionalna osveta kao snažan motivator masovnih ubica.

Egzekucija je najčešći vid izvršenja masovnog ubistva, kao vrsta kažnjavanja ljudi koje ubica smatra krivim, iako paradoksalno, po pravilu ih lično ne poznaje. U svojim ubilačkim pohodima uglavnom im je cilj konkretna grupa ljudi za koje misle da su razlog njihove isključenosti/napuštenosti. Za svoje neuspjehe krive druge, osećaju se isključeno iz grupe kojoj žele da pripadaju i zbog toga razvijaju iracionalnu mržnju prema ljudima koji toj grupi pripadaju. Masovni ubica ubija kako bi se osvetio nekom za doživljeno poniženje za koje smatra da je zaslužna osoba koju ubija. On odbacuje svaku ličnu odgovornost i svu krivicu svaljuje na žrtve, institucije, školski sistem. Motiv masovnog ubice je gotovo uvijek snažna mržnja, iracionalna osveta, izvršenje „pravde“, opomena „krivcima“, „kazna“ pojedincima” (Mršević, 2014b: 146).

Kada su u pitanju masovne ubice, kao i u slučaju izvršenja krivičnih djela dominiraju osobe muškog pola. Razlog je „mačoizam“ i potreba za dominacijom kako u realnom životu, tako i u kriminalnom (Macanović, 2021). Međutim ne možemo generalizovati ovu konstataciju, jer su često masovne ubice psihopatološki slučajevi sa narušenom strukturom ličnosti. Masovne ubice u školskim ustanovama su isključivo muškarci koji najčešće ubijaju iz vatrenog oružja u nastojanju da ubiju što više osoba. Nije poznato da ovaj tip masovnog ubistva vrše osobe ženskog pola ma kog uzrasta, ma gdje u svijetu. Ubice su mladi, nerijetko i sami još tinejdžeri, ili u ranim dvadesetim godinama, rjeđe stariji. Adolescenti kao masovne ubice često imaju dugotrajne pripreme za zločin, a takođe često najavljuju akciju, mnogo prije nego što će napasti. Masovno ubijanje traje relativno kratko, do par sati. Završava se najčešće gubitkom života masovnog ubice, bilo da izvrši samoubistvo, bilo da strada u okršaju sa policijom (Mršević, 2021:484).

Iako medijski izveštaji obično navode da se radi o nejasnim motivima, ovdje se ni u kom slučaju ne radi o kategoriji tzv. ubistava bez motiva. Motivi naravno, redovno postoje i vrlo su tipični, a nejasnost se navodi najčešće zato što naše uobičajeno poimanje racionalne motivacije teško prihvata kao motive ono što je zaista motivisalo mlade masovne ubice. Teško je naime, racionalno objasniti razloge koji navode mlade ljude da “odjednom počnu da pucaju na druge”. To može biti bijes i osećaj bespomoćnosti zbog toga što su i sami žrtve fizičkog i verbalnog nasilja od strane svojih vršnjaka, emocionalne i druge traume koje su doživjeli u porodici ili društvu, kao i duševna bolest. Međutim, nijedan od navedenih razloga nikada nije jedini koji dovodi do tragedije (Milević, 2007). Opis jednog masovnog ubice može da se uzme kao ilustrativna paradigma: „...bio teško frustriran i sin jedinac, koji nije položio maturu, iz dobro stojeće porodice, mladić vičan rukovanju oružjem, pošto je njegov otac legalno posjedovao 16 komada vatrenog oružja. Mladić nikada ni u jednoj formi nije upadao u oči, očito, imao dupli identitet“. Neki od njih su ispoljavali nestrpljivost, razdražljivost, tipične školske frustracije su za neke neodoljiv poziv za vršenje zločina, nasilja. Nerijetko su osobe kojima nedostaje samokontrola i istrajnost, imaju nestabilne sve životne situacije, porodične odnose, prijateljstva i poslovne perspektive, usljed čega se kao reakcija javlja identifikacija sa zločincem, koncept o sebi kao kriminalcu (Mršević, 2021:484).

Najčešće su u pitanju školske frustracije, onim što su mlade masovne ubice doživjeli kao teške školske nepravde tokom nastavnih ili vannastavnih aktivnosti od strane profesora, školskih uprava ili školskog osoblja, kao i neprihvatanje, potcjenjivanje, pa i vršnjačko nasilje od strane učeničke sredine. A nerijetko se javljaju u kombinaciji oba izvora frustracija. Sve to ih navodi na zaključak da će se slično samo ponavljati u njihovom daljem životu u kome oni jednostavno neće imati šanse na normalno profesionalno i privatno funkcionisanje i prihvaćenost. Neshvatanje tih motiva od strane javnog mnjenja je bazirano na jednostavnoj činjenici da su mnogi u obrazovnim institucijama doživjeli slične situacije kao redovni dio odrastanja i školovanja, od manjih i većih nepravdi do nasilja različitih razmjera, pa ipak nisu postali nasilnici ni u najmanjoj mjeri, još manje kriminalci, a svakako ne masovne ubice (Mršević, 2021:484-485). Bez obzira na ovu činjenicu važne su kompetencije nastavnika i stručnih saradnika u školama da prepoznaju u svakom trenutku da se nešto dešava sa djetetom u školi, jer često pravovremena identifikacija i reakcija može spriječiti ozbiljniji problem ili tragediju (Macanović, Petrović, Dragojević, 2022).

DJECA UBICE U SAD

U Americi je 2019. godine zabilježen najveći broj masovnih ubistava. Od 41 slučaja u 2019., u 33 je bilo uključeno vatreno oružje. Od 2006. godine u Sjedinjenim Državama su se dogodila 553 masovna ubistva, sa 2.880 ubijenih, po bazi podataka koju prikazuju Asošiejted pres (AP) i Ju-Es-Ej tudej (list USA Today) u partnerstvu sa Sjeveroistočnim univerzitetom. To su ubistva u kojima je ubijeno četvoro ili više osoba, ne računajući napadača. Mnoga masovna ubistva u Americi ne dospijevaju na naslovne strane, jer se tiču porodičnih svađa, trgovine narkoticima ili nasilja među bandama i dešavaju se van javnih mjesta, naveli su istraživači (https://www.danas.rs/svet/rodjaci-zrtava-masovnih-ubistava-u-sad-pitaju-se-stada-rade-na-godisnjicu-njihove-smrti/).

Nigdje na svijetu nema toliko slučajeva masovnih ubistava u školama kao u Sjedinjenim Američkim Državama. Masakr u školi Kolumbajn je simbol tog besmislenog ubijanja (El, 2019). U srednjoj školi Kolumbajn u mjestu Litlton u Koloradu, dva učenika, Erik Haris (18) i Dilan Klibold (17), su 20. aprila 1999. napali učenike i osoblje, ubivši 12 učenika i jednog nastavnika i ranivši 21 učenika uz još troje koji su povrijeđeni prilikom pokušaja bjega iz škole. Napadači su nakon toga izvršili samoubistvo. Njihov složeni i planirani napad je prije otvaranja vatre na žrtve, uključivao postavljanje bombe da se odvuče pažnja vatrogascima i školskom obezbjeđenju, boce sa propanom pretvorene u bombu smještenu u školskoj menzi, 99 eksplozivnih naprava i podmetanje bombi u automobile. To je bio najsmrtonosniji napad ikada izvršen u američkoj srednjoj školi sve do masakra u Stounmen Daglas srednjoj školi 14. februara 2018. On još uvijek važi kao drugi najveći napad u istoriji američkih srednjih škola. Zločin je inspirisao brojna umjetnička djela, dokumentarni film “Kuglanje za Kolumbajn” Majkla Mura koji je nagrađen Oska-

rom, a termin "Kolumbajn" je postao sleng za školske masakre. Za ubice se pretpostavlja da su izvršili ovu radnju zbog zlostavljanja u školi. Erik je imao problema sa depresijom i samopovređivanjem, i često je pisao u dnevnik kako se osjeća. Bio je dosta stidljiv i povučen. U Kolumbajnu su ga zlostavljali. Dilan je imao problema sa bijesom, išao je kod psihologa i uzimao je lijekove, bio je zlostavljan od strane učenika. Na sajtovima su otvoreno zagovarali mržnju prema ljudima iz njihovog susjedstva i svijeta u cjelini (Mršević, 2021:485).

Navešćemo neke od najtragičnijih slučajeva masovnih ubistava u školama koja su se dogodila u SAD:

Čarls Roberts (32) upada u školu u jednoj od zajednica hrišćana Amiša, u selu Peredajs u Pensilvaniji, 2. oktobra 2007. godine, ubija četiri djevojčice i pomoćnicu učiteljice i teško ranjava šest učenica (Milević, 2007).

Takođe, zanimljiv je slučaj koji se desio u osnovnoj školi u mjestu Sendi Huk kod Njutauna, 15. decembra 2012. godine, dvadesetogodišnji Adam Lanca je ubio 26 osoba (među njima i svoju majku, nastavnicu u toj školi), od toga dvadesetoro djece starosti od šest i sedam godina, poslije čega je izvršio samoubistvo (Planeta, 2012). Škola je imala obezbjeđenje, ali je Lanca obučen u vojničku uniformu sa zaštitnim prslukom i maskom, noseći pušku i dva pištolja probio put do prizemlja škole. Adam je bio usamljenik, patio je od autizma, odnosno od Aspegerovog sindroma i imao je problema u socijalnoj interakciji (R.S.V.,2012). Bio je osobenjak, anksiozan, nije mogao da spava, bio je uznemiren, nesposoban da se koncentriše, da uči, čudno je hodao, izbjegavao je kontakt očima (Njujorker/M.A.,2014).

Napadač Kristofer Harper-Merser (26) koji je u martu 2015. ubio devet ljudi u koledžu Ampkua u gradu Rozeburg u Oregonu, izvršio je samoubistvo nakon obračuna sa policijom. Kod sebe je imao legalno kupljeno oružje, šest pištolja, pancir i pet okvira s mecima. Jednostavno je ušetao u svoju bivšu učionicu, ubio profesora pucnjem u glavu, a zatim naredio učenicima da ustanu i kažu da li su hrišćani, a potom pucao u njih. Ostalo je zabilježeno da je prije masakra pokušao da se upiše na privatnu akademiju za obuku vatrenim oružjem, ali je odbijen. U američku vojsku prijavio se 2008. godine, ali je otpušten poslije mjesec dana. Sebe je identifikovao kao osobu miješane rase, ali je ostavljao poruke mržnje i netrpeljivosti prema Afroamerikancima (Tanjug, 2015).

Dvadesetogodišnji Nikolas Kruz je u februaru 2017. ušao u srednju školu „Mardžori Stounmen Daglas" u Parklendu na Floridi i automatskom puškom ubio 17 učenika i nastavnika. U napadu na srednju školu u Santa Feu u Teksasu , u maju 2018., najmanje osam učenika je ubijeno, povrijeđeno je njih 10, a napadač Dimitrios Pagurtis (17) je uhapšen. Među stradalima su i učenici i zaposleni. Policija je na nekoliko mjesta u i oko škole pronašla eksploziv (BBC, 2018). Kruz je istražiocima izjavio da je čuo glasove u glavi koji su mu naredili kako treba da izvrši napad. On je te glasove opisao kao demonske, a njegovi advokati su tvrdili da on pati

od depresije i autizma. Nikolas Kruz osuđen je na doživotni zatvor bez mogućnosti pomilovanja (https://raport.ba/masovni-ubica-djece-u-americi-izbjegao-smrtnu-kaznu-porodice-ocajne-cudoviste-ce-ici-u-zatvor/).

Samo na teritoriji SAD, od početka ove godine bilo je 18 pucnjava u školama, sedmoro djece i četvoro odraslih je ubijeno, dok je 18 povrijeđeno. Trinaestog septembra, prestižni Univerzitet u Mičigenu (MSU) bio je poprište zločina koji je počinio četrdesettrogodišnji Entoni Dvejn MekRu. Čovjek koji nije imao nikakav kontakt sa Univerzitetom, a za koga je i njegov otac kasnije rekao da je imao problem sa kotrolom bijesa, uletio je u zgradu Univerziteta i ubio troje studenata. Tom prilikom još petoro je pretrpjelo ranjavanje, a napadač je naposlijetku izvršio samoubistvo. Samo šest dana poslije toga, u Hrišćanskoj školi u Nešvilu, dvadesetosmogodišnji Odri Hejl, koji je bolovao od poremećaja ličnosti, u krvavom piru ubija troje devetogodišnje djece kao i troje odraslih. Pored dijagnoze, legalno je posjedovao čak sedam pištolja, a policija je, likvidacijom napadača, spriječila da broj žrtava bude viši. Ovo je ujedno najmasovniji obračun u školi od prošle godine odnosno napada koji se desio u Osnovnoj školi „Rob“ u Uvaldeu. Salvador Rolando Ramos star 18 godina, naoružan puškom tipa M4 upao je u školu i ubio 19 učenika i dvoje odraslih. Mladića je na kraju likvidirala policija, da bi se kasnije ispostavilo kako je, prije napada u školi, kod kuće pucao na svoju baku (https://una.ba/vijesti/svijet/masovna-ubistva-u-skolama-u-svijetu-tragedije-koje-drustvo-mora-i-moze-da-sprijeci).

Kada su u pitanju profili napadača koji su izvršili masovna ubistva u školama najčešće se navodi činjenica da se radi o usamljenicima, povučenim osobama, socijalno izolovanim od vršnjaka, gdje je najčešći motiv upravo osveta i mržnja. U tekstu portala Police1.com, navodi se da je tipični napadač na američke škole najvjerovatnije adolescent bijelac, muškarac iz zajednice srednje klase koji je pohađao ili pohađa srednju školu u predgrađu. Nadalje se navodi da je napadač najvjerovatnije osamljenik, odbačen, a nastavnici i drugi učenici ga opisuju kao "socijalno čudnog" sa ograničenim brojem prijatelja. Izvještaji takođe navode da je većina napadača u školama bila u nekom trenutku žrtva maltretiranja i vršnjačkog nasilja. Vršnjačko nasilje je kontinuirani socijalni problem među adolescentima i podrazumijeva i verbalne i fizičke provokacije u školi, kao i uznemiravanje na internetu. Mnogi od napadača su bili ismijavani, omalovažavani ili čak izopšteni do te mjere da bi se moglo pretpostaviti da je osveta ili odmazda postala snažna motivaciona sila za njihove postupke (Hafner, 2022).

Vršnjačko nasilje u školama danas je najčešće kombinacija fizičkog, psihološkog, socijalnog i nasilja putem interneta i društvenih mreža (Stojanović, Macanović, 2022). Reakcija žrtve na nasilje može biti dvojako. U nekim slučajevima žrtva će da povrijedi sebe, jer više ne može da se nosi sa maltretiranjima vršnjaka i drugi način da povrijedi druge oko sebe, tj. nasilnike. Mnogi nasilje u školi između vršnjaka posmatraju kao uobičajni model sazrijevanja kroz koji svi trebaju da prođu. Ipak, to nije model kroz koji djeca treba da sazrjevaju i formiraju svoju ličnost, stavove, uvjerenja, niti način rješavanja bilo kakavog problema. Djecu danas tre-

bamo učiti empatiji i da ne budu posmatrači nasilja već da se aktivno uključe i to spriječe. Nažalost, brojni su incidenti i tragični događaji u školama gdje su upravo zlostavljana djeca počinila masovna ubistva svojih vršnjaka (Macanović, 2024).

Kada su u pitanju masovna ubistva u školama postoje razna tumačenja profila ubica i načina na koji planiraju i sprovode ubistva. Napadači su usamljenici u većini slučajeva sa izuzetkom samo dva incidenta. Jedan je Columbine iz 1999. godine u srednjoj školi u Litteltonu, savezna država Kolorado kada su dvojica napadača tinejdžera ubili 13 ljudi i ranili više od 20 prije nego što su počinili samoubistvo. Ovaj incident, u to vrijeme, bio je najgori slučaj masovnog ubistva u srednjim školama u istoriji SAD, izazvao je nacionalnu debatu o kontroli oružja i sigurnosti u školama. Sprovedena je i velika istraga koja je trebala da odredi šta je motivisalo napadače Erica Harrisa (18) i Dylana Klebolda (17). Drugi incident je iz 1988., pucnjava u srednjoj školi u Arkansasu, koju su izvela dvojica napadača. Prema istraživanjima, sve masovne napade vatrenim oružjem u američkim školama izveli su muškarci ili dječaci, dok je prosjek godina 18. Osumnjičeni napadač u osnovnoj školi u Teksasu odgovara ovom opisu. Imenovan je kao 18-godišnji Salvador Ramos. Guverner savezne države Teksas je rekao da je Ramos pohađao srednju školu u Uvaldeu, gradu sa oko 15.000 stanovnika. Senator savezne države Roland Gutierrez, rekao je da je Ramos kupio oružje koje je koristio za svoj 18-ti rođendan. Vlasti su rekle da je djelovao sam. Naoružani napadač u Teksasu koji je ubio 21 osobu, ušao u školu bez prepreka. Napadač iz Teksasa objavio je poruke na Fejsbuku prije ubistva 21 osobe. Oko 30 minuta prije pucnjave, Ramos je poslao tri poruke na društvenim mrežama. Prema riječima guvernera Teksasa, Ramos je objavio da će pucati u svoju baku, zatim da ju je ubio i na kraju je najavio svoj plan za masovno ubistvo u osnovnoj školi. Njegova baka je bila u teškom stanju, ali je preživjela. Ramos nije imao kriminalni dosije niti je registrovano da je imao psihičke probleme (Hafner, 2022).

Djeca u SAD-u često su ubice i krivci za masovne pucnjave. Kyle Alwood je 2019. godine sa devet godina ubio je pet članova svoje porodice kada je zapalio kuću u Illinoisu u SAD-u. Jedanaestogodišnji Andrew Golden je 1998. u društvu saučesnika Mitchella Johnsona koji je imao 13 godina u srednjoj školi u Arkansasu ubio četiri učenika i jednog profesora, a ranio još 10. Godine 1968. djevojka Caryl Ann Fugate s 15 godina u krvavom je pohodu s ubicom Charlesom Starkweatherom (19) ubila 11 ljudi. Nakon hapšenja postala je najmlađa žena u istoriji SAD-a kojoj je suđeno za najteži oblik ubistva. Osuđena je na doživotni zatvor, ali je 1976. puštena na uslovnu slobodu. Jeffrey James Wise bio je učenik srednje škole Red Lake u američkoj Minnesoti, a sa 16 godina je 2005. godine ubio je djeda i djedovu partnericu prije polaska u srednju školu, te ubio još sedam ljudi, ukupno devet.

Vatreno oružje postalo je vodeći uzrok smrti među djecom i tinejdžerima u 2020. godine u SAD. Prošle godine je bilo 249 incidenata na školskim lokacijama. U SAD je tokom 2022. bilo ukupno 137 incidenata sa vatrenim oružjem na školskim lokacijama. Od njih je 39 incidenata sa učenicima tokom školskih časova, nastave

fizičkog vaspitanja i drugih školskih aktivnosti. Najveći broj masovnih ubistava u SAD često nisu medijski popraćeni, jer se radi o oružanim sukobima bandi u predgrađu velikih gradova, gdje često ni policija nema apsolutnu nadležnost i kontrolu. Afroamerikanci koji čine oko 14 % od ukupnog broja stanovnika u SAD, čine više od polovine žrtava registrovanih u ovakvim sukobima tokom 2020. godine (Hafner, 2022). Za razliku od incidenata i tragedija koje se dešavaju u školi i školskim dvorištima ovi slučajevi nisu pretjerano u fokusu medija i nadležnih institucija i posmatraju se često kao uobičajeni incidenti. Ipak, možda upravo detaljnija analiza takvih događaja može dati određene odgovore u vezi masovnih ubistava koja se dešavaju u školama. Iako to u dostupnim tekstovima nismo utvrdili pretpostavljamo da su ubice u školama upravo to nelegalno oružje nabavljali od pripadnika nekih uličnih bandi koji se bave preprodajom oružja na crnom tržištu (Macanović, 2024).

Svakako da laka dostupnost oružja na crnom tržištu utiče i na veći broj oružanih sukoba koji se završavaju ranjavanjem ili smrtnim ishodom. SAD su u vrhu zemalja sa visokom stopom posjedovanja oružja kod civilnog stanovništva, ali zanimljivo je da su Jemen, Srbija i Crna Gora odmah ispod SAD što je svakako posljedica i ratnih sukoba koji su se dešavali na ovim prostorima. „Posle masakra u Kolumbajnu protokol u školama se promenio, policajci odmah idu na napadača da urade sve što mogu da identifikuju i neutrališu pretnju i da spasu što više života. Osim bržeg odgovora policije, promenila su se i neka pravila u školama. Recimo, ranije su posetioci mogli slobodno da uđu u bilo koju školu u Americi. Danas su vrata zaključana, a mnoge škole imaju i interfon. Vrata u učionicama se zaključavaju iznutra, a na prozore se stavljaju slojevi otporni na metke. Danas i 90 procenata škola u Americi ima plan šta da radi u slučaju da se pojavi masovni ubica, i učenici se obučavaju kako da se ponašaju i sačuvaju život u takvim situacijama. Preporučeno je i da škole same naprave tim za procenu pretnji sastavljen od nastavnika, savetnika, koji bi trebalo da detektuju učenike koji su pod stresom ili se čudno ponašaju" (Mekouar, 2019, vidi u Mršević, 2021:490).

ZAKLJUČAK

Komentari medijskih izvještaja o masovnim ubistvima djece često sadrže konstatacije uznemirene javnosti sa kojima se u načelu slažemo: „Poremećenih i zlih ima po celoj zemaljskoj kugli. Nema zajednice gde se ovakva mizerna dela ne mogu desiti. Više se ne može ni naslutiti gde se sve može pojaviti neki poremećeni um i počiniti zločine. Stručnjaci postavljaju pitanje kada će, a ne da li će neko ponovo izazvati krvoproliće u nekoj obrazovnoj ustanovi" (Milević, 2007). Struka ipak unosi više akcionog optimizma u tmurnu sliku građanske bespomoćnosti. Nemoguće je i ostaće nemoguće spriječiti sve napade, ali to ne znači da smo bespomoćni pred ovom prijetnjom. Ova borba je trajna i zahtijeva realizam i postojanost, odlučnost i mjeru (OSCE Forum for Security Cooperation and OSCE Permanent Councl, 2021). I ako se radi o masovnim ubistvima u SAD često takve naslove nećemo vidjeti na naslovnim stranicama štampanih i digitalnih medija, jer se radi

o sukobu uličnih bandi gdje su najčešće žrtve Afroamerikanci. Takvi događaji su sve češći, a sukobi sve brutalniji.

Danas još uvijek u nekim zemljama ubistvo druge osobe od strane maloljetnika predstavlja vid "dokazivanja ili pristupnice" za ulazak u neku neformalnu kriminalnu grupu. Brojni su primjeri uličnih bandi u Americi i Aziji, gdje upravo djeca da bi bili pod zaštitom neke od kriminalnih bandi moraju da prođu određenu vrstu inicijacija kako bi bili pod njihovom zaštitom ili kako bi postali njihovi članovi. Brojne migracije stanovništva u evropske zemlje donose ne samo drugačiju kulturu nego i kriminalnu supkulturu, gdje mladi sve više traže pripadnost nekoj neformalnoj grupi koja često ima problema sa zakonom. Danas mladi ne žive samo u eri digitalizacije, nego i prašumske etike. Moralne vrijednosti su narušene, a lažni uzori iz svijeta kriminala sve više dostupni u digitalnim medijima. Mladi su sve više svjesni sankcija za koje mogu krivično odgovarati i to zloupotrebljavaju.

Problem masovnih ubistava i slučajeva gdje su izvršioci djeca je dilema svakog zakonodavnog sistema, tj. načina određivanja donje starosne granice kažnjavanja djece. Ona je najčešće 14 godina u većini zemalja, ali šta sa djecom koja su počinila masovna ili teška ubistva, a koja nemaju navršenih 14 godina. Pravosudni sistem još uvijek traži adekvatna rješenja za ovakve slučajeve, ali je evidentno da postoje mnoge nedoumice ili rupe u zakonu koje djecu ubice čine neodgovornim i za najsvirepije zločine. Šta i na koji način onda postupati sa takvom djecom, na koji način ih resocijalizovati i nakon određenog vremena integrisati ponovo u društvenu zajednicu je pitanje zaista kompleksno koje otvara mnoga potpitanja i dileme.

LITERATURA

Gurda, V. (2020). Starosne granice krivično-pravnog maloljetstva u uporednom pravu Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 3, 781-802.

Hafner, A. (2022). Šta su razlozi masovnih pucnjava u američkim školama? Na sajtu: https://www.slobodnaevropa.org/a/amerika-%C5%A1kole-pucnjave-oru%C5%BEje/31869951.html. Očitano: 25.03.2024.

How to prevent and combat the evolving threat of all forms of terrorism.Vienna: OSCE. Na sajtu: https://www.osce.org/chairmanship/492928. Očitano: 10.04.2024.

Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2012). Kriminologija. Niš: Pravni fakultet Univerzitet u Nišu.

Macanović, N. (2021). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Macanović, N. (2024). Ubistva u školama – analiza studija slučaja iz ugla socijalne pedagogije. Banja Luka : Centar modernih znanja.

Macanović, N., Petrović, J., Dragojević, A. (2022). Professional competence of experts in psychosocial work. International Review Belgrade. No.3-4, pp.47-54.

Milević, J. (2007). Ubice u školama. Vreme. Svet br. 850. Na sajtu: https://www.vreme.com/cms/view.php?id=495495. Očitano: 10.04.2024.

Mršević, Z. (2021). Deca žrtve masovnih ubistava. U Zborniku: (ur. Jovanić,G. i Petrović, J.). Unapređenje kvaliteta života djece i mladih. str. 483-495. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Njujorker/ M.A. (2014). Otac Adama Lanze progovorio: Kako je pored mene rastao monstrum. Blic. Na sajtu: https://www.blic.rs/vesti/svet/otac-adama-lanze-progovorio-kako-je-pored-mene-rastao-monstrum/w41z8yv. Očitano: 10.04.2024.

OSCE Forum for Security Co-operation (FSC) and OSCE Permanent Councl (2021).

Stojanović, R., Macanović, N. (2022). Nasilje putem interneta – syberbullying. Banja Luka: Centar modernih znanja.

Tanjug. (2015). Napadač iz Oregona izvršio samoubistvo. Alo Vesti. Na sajtu: https://www.alo.rs/vesti/svet/napadac-iz-oregona-izvrsio-samoubistvo/11079/vest. Očitano: 08.03.2024.

Thompson, W., Bynum, J., & Thompson, M. (2021). Juvenile Delinquency: A Sociological Approach (Eleventh Edition), Rowman & Littlefield Publishers.

Živković, N. (2020). Krivična neodgovornost dece – Zločin bez kazne i moguća rešenja. Strani pravni život, 64(3), 151-164.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 71-83

Doc.dr Dejan Đorđević
Internacionalni univerzitet Brčko Distrikt

UDK: 339.5:061.1 EU PREGLEDNI RAD

PRIDRUŽIVANJE PREKOMORSKIH ZEMALJA EVROPSKOJ UNIJI

JOINING OVERSEAS COUNTRIES TO THE EUROPEAN UNION

APSTRAKT

Cilj Odluke o prekomorskom pridruživanju (OPP) iz 2013. godine jest modernizirati odnose EU-a s PZT-ima, te uzeti u obzir promjenjive obrasce u globalnoj trgovini, kao i problematiku poput klimatskih promjena i zaštite okoliša. Nastoji ići i dalje od saradnje za razvoj, trudi se graditi odnose koji se temelje na međusobnim interesima i zajedničkim vrijednostima, i teži održivom razvoju. Njome se želi obnoviti i ojačati strateško partnerstvo između Europske unije (EU) i njezinih prekomorskih zemalja i područja (PZP-ovima). U ovom radu ukazaćemo na ciljeve i karakteristike ove odluke, te prioritete u očuvanju postojećih veza između članica Evropske unije i ostalih PZP-ova kao i geostrateški značaj saradnje ovih zemalja.

Ključne riječi: Evropska unija, odluka o prekomosrskom pridruživanju, vrste pridruživanja, globalna trgovin

ABSTRACT

The aim of the 2013 Overseas Association Decision (OAP) is to modernize the EU's relations with the PZTs, and to take into account changing patterns in global trade, as well as issues such as climate change and environmental protection. It strives to go further than cooperation for development, tries to build relationships based on mutual interests and common values, and strives for sustainable development. It seeks to renew and strengthen the strategic partnership between the European Union (EU) and its overseas countries and territories (OCTs). In this paper, we will point out the goals and characteristics of this decision, as well as the priorities in preserving the existing ties between the members of the European Union and other PZPs, as well as the geostrategic significance of the cooperation of these countries.

Keywords: European Union, decision on overseas association, types of association, global trade

UVOD

Odluka o prekomorskom pridruživanju usvojena je u novembru 2013. i stupila je na snagu 1. januara 2014. godine. Odluka se tiče odnosa Europske unije s prekomorskim zemljama i teritorijima koji su povezani sa zemljama EU-a.

Prema odredbama osnovnih ugovora EU koji predviđaju uspostavljanje posebnih odnosa sa državama nečlanicama u formi pridruživanja, mogu se klasifikovati dve osnovne grupe pridruživanja:

I. Pridruživanje na osnovu dijela IV, članova 182-188 (ex 131-136) Ugovora o osnivanju EC pridruživanje vanevropskih zemalja i teritorija, koje su u momentu stvaranja EEC imale posebne odnose sa Belgijom, Francuskom, Holandijom i Italijom, reč je o posebnom obliku trgovinske i privredne saradnje i pomoći za razvoj ovim zemljama, ali bez mogućnosti njihovog stupanja u članstvo Unije.

II. Pridruživanje na osnovu člana 310 (ex 238) Ugovora o osnivanju EC - predviđena je mogućnost zaključenja sporazuma o pridruživanju sa trećom državom, grupom država ili međunarodnim organizacijama. Status pridružene države ne znači raspolaganje posebnim pravima i obavezama koje su, inače, vezane za članstvo. Veza koja postoji između pridruženih zemalja i EU je ugovorni odnos dva ugovorna partnera, sa posebnim pravima i obavezama, i sa stvaranjem posebnih organa koji imaju zadatak da se brinu o ostvarivanju pridruživanja.

Uspostavljeno pridruživanje, bez obzira na grupu u koju smo ga svrstali, pripada onoj vrsti pridruživanja koja je u teoriji poznata kao pridruživanje uz stvaranje posebnih institucionalnih struktura, a ne uključivanje pridružene države u rad već postojećih, glavnih organa međunarodne organizacije. Pridružena država se ne uključuje nstitucionalno u EU, niti je obuhvaćena radom njenih glavnih organa, na nju se ne odnose ni jednostrane odluke organa EU. Takode zajednička odlika ovih sporazuma jeste i bilateralni sastav organa pridruživanja, što se najbolje vidi kroz jednak broj predstavnika Unije i pridruženih država u njima.

[1] EUR-Lex na sajtu: https://eur-lex.europa.eu/HR/legal-content/summary/ association -of-the -overseas-countries-and-territories-with-the-european-union.html.
[2] Pridruživanje prekomorskih zemalja i teritorija EU. Na sajtu: http://publications.europa.eu/resource/cellar/2dff0dd9-c574-4fc8-a3b2-c334d1b7568e.0012.03/DOC_1

PRIDRUŽIVANJE PREKOMORSKIH ZEMALJA I TERITORIJA

Prilikom stvaranja EEC, četiri njene tadašnje članice - Francuska, Belgija, Holandija i
Italija, obavezale su se da će joj pridružiti svoje prekomorske teritorije (teritorije koje se nalaze van Evrope) koje su u to vreme bile njihove kolonije, za vreme pregovora o stvaranju EEC, održanih u Veneciji maja 1956. godine, Francuska je prva naglasila načelo pridruživanja kao posebnu vrstu odnosa sa Afričkim zemljama, a ideju je podržala i Belgija. Uključivanje ovih nesamoupravnih teritorija ona je posebno zagovarala, jer je osetila da sama neće moći da pomaže njihov razvoj kako

bi i dalje ostale zavisne, a istovremeno da otvori sopstveno tržište za konkurentnu robu svojih partnera iz novostvorene Zajednice.

Pošto nije bilo moguće uključivanje prekomorskih teritorija u EEC, kao odgovor na potrebe veze između novostvorene organizacije i prekomorskih teritororija stvoren je institut pridruživanja nesamoupravnih teritorija. On sadrži u sebi dva glavna vida saradnje između EEC i pridruženih zemalja:
1. stvaranje širokog polja za privrednu saradnju, u kojoj bi trgovina bila koliko je to moguće slobodna,
2. obezbeđivanje pomoći za razvoj pridruženih zemalja, uglavnom preko fonda posebno ustanovljenog za te svrhe (Evropskog fonda za razvoj).

Članovima 131-136. Ugovora o EEC i pratećom Konvencijom o primeni pridruživanja definisan je sistem pridruživanja koji je obuhvatio, prema Aneksu IV Ugovora o EEC, zavisne teritorije Francuske u Africi, njene prekomorske departmane, Belgijski Kongo i Ruanda-Urundi, Holandsku Gvineju i Somaliju (pod starateljstvom Italije). Kada govorimo o ciljevima i svrsi ovog pridruživanja možemo ih klasifikovati u dve grupe: [3]

- kao prvi cilj pridruživanja, kako ga odreduje drugi stav člana 131. ovog Ugovora, utvrđuje se unapređenje ekonomskog i drštvenog razvoja pridruženih zemalja i teritorija;
- drugi cilju pridruživanja, kao glavni odnosi se na uspostavljanju bliskih ekonomskih odnosa između ovih nesamoupravnih teritorija i Zajednice kao celine.

Član 132. navodi da će predviđeni ciljevi biti ostvareni primenom različitih zadataka(obectives). To podrazumeva izjednačavanje režima razmene koje države članice primenjuju na svoj trgovinski promet sa prekomorskim zemljama i teritorijama sa režimorn koji primenjuju međusobno, što je usklađeno i Ugovorom o osnivanju EEC. Takođe se Ugovorom utvrđuje da svaka prekomorska zemlja ili teritorija primenjuje sa državama članicama EEC ili sa drugim prekomorskim zemljama i teritorijama isti režim koji primenjuje i na evropsku državu sa kojom ima posebne odnose. U stvari, to znači da će prekomorske zemlje i teritorije primenjivati onaj oblik razmene koje su do tada primenjivale samo u odnosu na metropole, na sve zemlje članice Zajednice, ali i na sve ostate države koje imaju pridružen status u odnosu na Zajednicu (tada samo na zemlje Afrike). Dopušteno je, na teritorijama država članica EEC, osnivanje preduzeća od strane državljana, društava ili preduzeća pridruženih zemalja i teritorija, proces koji će se obavljati u skladu sa osnivanjem preduzeća u okviru EEC član 133. četvrtog dela Ugovora o EEC utvrđuje da se carine na uvoz robe iz prekomorskih zemalja i teritorija ukidaju u potpunosti, ali ne momentalno, već prateći stopu smanjenja i ukidanja carina izmedu država članica u procesu stvaranja zajednčkog tržišta, isto smanjenje se odnosi i na cari-

[3] Podaci iz: Pierre-Bernard Cause, *The Association* of *the Overseas Countries and Territories* to *the EEC,* Paris 1959. p.98

ne na uvoz robe iz zemalja članica EEC u bilo koju prekomorsku zemlju ili teritoriju. Postepeno ukidanje carina moralo je biti utvrđeno u skladu sa članom 12-17. Ugovora o osnivanju EEC Pridružene teritorije mogle su odrediti carine koje odgovaraju potrebama njihovog razvoja i industrijalizacije, i koje će kasnije smanjivati do nivoa carina koje se primenjuju na uvoz robe iz one države članice EEC sa kojom pridružena zemlja ili teritorija ima posebne odnose (dakle, do nivoa carina koji postoji za pojedine proizvode koji su predmet trgovine između ovih zemalja i njihovih metropola). Stav 5. člana 133. zabranjuje primenu bilo kakvih diskriminatorskih mera pri uvozu iz različitih zemalja članica EEC, koje dejure ili de facto mogu omogućiti uvođenje ili izmenu carina na robu koja je uvezena iz Zajednice u pridruženu zemlju ili teritoriju. Članom 134. utvrđuje se da, ako je nivo carina koji se primenjuje na uvoz robe iz treće zemlje u pridruženu zemlju ili teritoriju (kada se primeni član 133. stav 1. ovog Ugovora), takav da može prouzrokovati promenu pravca trgovinskog prometa na štetu bilo koje države članice EEC, ta država članica može tražiti od Komisije da predloži mere potrebne da se situacija ispravi. Naknadnim sporazumima između država članica EEC i prekomorskih teritorija, kako to utvrđuje član 135. ovog Ugovora, treba da se utvrdi sloboda kretanja radnika kako u pridruženim zemljama, tako i u bilo kojoj članici Zajednice. Kao neophodni uslov za zaključivanje ovih sporazuma zahteva se jednoglasno odobrenje država članica.[4]

OSNOVNI ELEMENTI PRIDRUŽIVANJA PREKOMORSKIH TERITORIJA

Postavlja se pitanje šta je zapravo ono što se dijelom IV Ugovora o EEC naziva pridruživanjem prekomorskih zemalja i teritorija. Da bismo mogli da odgovorimo na ovo pitanje, najpre moramo da rasčlanimo neka od osnovnih obilježja članova ovog Ugovora koji se odnose na ovu formu pridruživanja, odnosno njegovih osnovnih komponenti. Prvu važnu komponentu pridruživanja čine odredbe o režmu trgovine između zemalja članica EEC i pridruženih zemalja Afrike. One sadrže mere za postepeno ukidanje carina u razmeni EEC - pridružene prekomorske zemlje, kao i mere za postepeno smanjenje kvantitativnih ograničenja uvoza pojedinih proizvoda. Pravo kretanja roba nije prošireno i na pravo kretanja radne snage niti na pravo kretanja kapitala iz pridruženih zemalja u EEC.

Na drugom mestu, svakako je veoma bitno naglasiti funkcionisanje Evropskog fonda za razvoj (EDF), zajedničke institucije država članica EEC za jačanje i koordinaciju finansiranja investicija u pridruženirn zemljama Afrike, jer on predstavlja posebno bitnu komponentu pridruživanja. Fond, prema odredbama Uredbe o njegovom osnivanju (koja je sastavni dio Konvencije o primeni pridruživanja), dobija u zadatak finansiranje ekonomskih i socijalnih investicija u okviru projekata koje odobre lokalne vlasti i Komisija EEC. Sredstva iz Fonda nisu mogla biti upotrebljena za pokriće budžetskog deficita pridruženih zemalja. Po usvajanju projekata

[4] Stein, Hay, Waelbroeck, *EC Law and Institutions,* p. 1014.

sklapala se finansijska konvencija između zainteresovane vlade i Komisije EEC, u kojoj se utvrđuje visina i uslovi zajma. Sam Fond, prema Uredbi o osnivanju, formiran je iz doprinosa članica EEC, različito određen od države do države, u zavisnosti od nivoa njihovog ekonomskog razvoja. Prema podacima iz 1962. godine, Evropski fond za razvoj je u pogledu investicija sledio politiku javnih fondova bivših metropola. Naime, najveći dio sredstava je ulagan u infrastrukturu (oko 42 %), zatim u socijalne investicije (približno 39%), a u proizvodnju, i to u poljoprivredu i stočarstvo oko 17 %. Pridružene teritorije su takođe odmah uključene u sistem zajedničkih carina prema trećim zemljama (utvrđene na bazi aritmetičke sredine postojećih carina za svaki proizvod), ali i ovde ima dosta izuzetaka za pojedine proizvode ili zemlje, za koje su obično utvrđene stope koje se ne mogu prevazići prilikom utvrđivanja carinskih tarifa.

Poseban vid saradnje članica EEC i pridruženih zemalja jeste oblast tehničke pomoći. On je zamišljen kao dodatna forma tehničke pomći UN i bilateralne tehničke pomoći koju su pridruženim zemljama već pružale pojedine članice EEC. Podaci iz 1962. pokazuju da je tehnička pomoć u tom momentu bila više nego simbolična i gotovo neznatna u poređenju sa tehničkom pomoći koja se davala preko bilateralnih kanala. Najveća sredstva na ime tehničke pomoći davala je [5]Francuska, a za njom slede SR Nemačka i Italija. Osnovni rezultat uspostavljenog pridruživanja moguće je oceniti na osnovu ekonomskih kriterija. Naime, dobijanje povlašćenog tretmana, koje su ove zemlje ranije uživale samo na tržištu svojih metropola, proširen je i na sve ostale države članice EEC. Takođe, dobijanje neophodne finansijske pomoći od Evropskog fonda za razvoj, dovoljni su razlozi za tvrdnju da nije reč o jednoj razvijenijoj, ugovorom zagarantovanoj formi pomoći za razvoj ovih teritorija, nego o uspostavljanju odnosa koji bi bili zamena za članstvo u evropskoj integraciji. Možemo slobodno reći da u ovom slučaju i nije reč o pridruživanju već o prvim koracima ka uspostavljanju saradnje za razvoj Zajednice i trećih država, ovaj odnos je instrument pomoći privredno nerazvijenim zemljama, sa izvjesnim sknostima sa uobičajenim pridruživanjem, ali bez postojanja međunarodnog javnopravnog ugovora. Međutim, ma kako je nazvali, i ovakva forma odnosa, igrala je značajnu ulogu jer je potpomogla ekonomski razvoj pridruženih teritorija i ubrzala proces njihovog osamostaljivanja, a EEC predstavila kao najvećeg i najznačajnijeg partnera mladih nezavisnih država Afrike.[6]

---

[5] U Aneksu IV Rimskog ugovora navedene su kao pridružene sljedeće teritorije: Francuska Zapadna Afrika (Senegal, Sudan, Gvineja, Obala Slonovače, Dahomej, Mauritanija, Niger i Gornja Volta, Francuska Ekvatorijalna Afrika (Gabon, Francuski Kongo,Čad,Ubanga-Carl),Madagaskar, Kamerun, Togo, Francuska Somalija, Italijanska
Somalija, Holandska Nova Gvineja, Belgijski Kongo, Ruanda-Urundi, kao i ostrva San Pjer i Mikelon, Komoranska ostrva, Nova Kaledonija i Francuska okeanija.
Somalija, Holandska Nova Gvineja, Belgijski Kongo, Ruanda-Urundi, kao i ostrva San Pjer i Mikelon, Komoranska ostrva, Nova Kaledonija i Francuska okeanija.
SR Njemačka i Francuska po $200 miliona, Belgija i Holandija po $70 miliona, Italija $40 miliona, Luksemburg $1, $1,25miliona. Prema: Negosava Petrović Evropska ekonomska zajednica i pridružene zemlje Afrike" *Međunarodni problemi,* 4/1962, str.25

[6] "Investments of the European Development Fund', *Economist,* No.335/62, p. 15.

JAUNDE KONVENCIJE

U 1961. godini započeli su pregovori predstavnika šesnaest država Afrike i predstavnika EEC za izradu prvog sporazuma o pridruživanju, a pregovori o novoj Konvenciji o pridruživanju potrajali su skoro dve godine. U toku 1961. i 1962. godine održan je niz sastanaka predstavnika pridruženih zemalja, tokom kojih su postale vidljive razlike oko političkih i ekonomskih okvira pridruživanja kako između pridruženih zemalja i članica EC, tako i između samih država članica Zajednice.

Najozbiljnije pitanje bilo je pitanje same svrhe pridruživanja, koje za Afričke države nije predstavljalo samo, ili ne pre svega, pitanje političkog opredeljenja, već su u prvi plan stavljali elemente koji mogu da doprinesu njihovom ekonomskom razvoju, kao i učešće ovih zemalja u institucionalnim okvirima pridruživanja, Takođe, pojavilo se pitanje na osnovu kojih odredaba u Rimskom ugovoru mogu biti zaključeni novi sporazumi o pridruživanju nezavisnih afričkih zemalja. Očigledno je bilo da su odredbe iz dela IV Ugovora sasvim neprimenljive, da član 136. čak ne pruža ni osnove da ili Savet, ili Zajednica kao celina stupe u bilo kakve pregovore o ovom pitanju. Jedina mogućnost, koju je predviđalo pravo Evropske zajednice za suverene države, jeste forma pridruživanja na osnovu člana 238. Ugovora o osnivanju EEC. Međutim, države koje je trebalo da budu obuhvaćene pridruživanjem tražile su povlastice koje su im bile obezbeđene delom IV Rimskog ugovora, Komisija EC je mislila da bi sporazum o pridruživanju trebalo zasnivati istovremeno na dva člana, na članu 136. dela IV i članu 238. Ugovora o osnivanju EEC. Kao rezultat pregovora nađeno je rešenje da ova Konvencija u svom normativnom delu ne utvrdi na izričit način svoju pravnu osnovu.

Sporazum je potpisan 20. jula 1963. u Jaundeu (Kamerun), a ugovorne strane su bile EEC, njene države članice i osamnaest nezavisnih država Afrike. Uopšteno govoreći, ova Konvencija se odnosila na trgovinu, tehničku i finansijsku saradnju, tehničku pomoć i razvoj, pravo na osnivanje preduzeća, ponudu usluga, kretanje kapitala, kao i na institucije pridruživanja. Za one države koje nisu stekle nezavisnost i dalje je ostala forma pridruživanja predviđena na osnovu dela IV Ugovora o osnivanju EEC, što je potvrđeno dvema odlukama Saveta ministara EC. U pogledu materije, ova Konvencija ne prevazilazi okvire koji su uspostavljeni ranijim tipom pridruživanja. Prema Jaunde konvenciji Zajednica je do 1. jula 1963. trebalo da ukine carine na uvoz iz pridruženih država, a one su se obavezale da će svoje carine prema državama članicama EEC smanjivati po stopi od 15 % godišnje. Ovim tempom je trebalo u roku od četiri godine (do 1967.) postepeno ukinuti količinska ograničenja u trgovini sa EEC. Jaunde konvencija naglašava značaj uspostavljanja međusobne saradnje pridruženlh država, Naime, ona je trebalo da potpomogne uspostavljanju regionalne saradnje pridruženih država, kako međusobno tako i sa drugim afričkim zemljama, podsticanjem u pravcu kreiranja drugih carinskih unija ili zona slobodne trgovine. Međutim, najznačajnija novina koju donosi ovaj sporazum jeste stvaranje institucionalnog okvira pridruživanja i određivanje nadležnosti tako stvorenih organa. Tako član 39. Jaunde konvencije predviđa sledeće organe

pridruživanja: Savet ministara (najvažniji organ koji se brine o ostvarivanju pridruživanja) kome u radu (kao pomoćni organ) pomaže Komitet ambasadora, Parlamentarna konferencija pridruživanja (najširi forum za razgovor o svim pitanjima pridruživanja i implementacije sporazuma) i Arbitražni sud pridruživanja (organ sa osnovnim zadatkom da rešava sve sporve koji mogu nastati u interpretaciji i implementaciji ovog sporazuma).

Jaunde konvencija je zaključena na pet godina, pa se krajem šezdesetih pojavila potreba da se pregovara o novoj, uzimajući u obzir sve ono što je postignuto razvojem pridruživanja na osnovu Jaunde konvencije i uspehom na ekonomskom planu. Takođe, bilo je potrebno ispraviti i neke njene greške, koje su se, pre svega odnosile na ulaganje u određene privredne grane, odnosno na politiku investicija. U pregovorima koji su započeli 1968. godine, afričke države su naglasile da imaju problema sa izvozom svojih proizvoda u zemlje EC i tražile su povećanje finansijske pomoći (zbog pada cijena nekih vrsta proizvoda). Prema njihovom predlogu, ukupna finansijska pomoć trebalo je da bude 1,5 milijardi dolara, kako bi se još više podsticali industrijski projekti i obuka stručnjaka. Nova Konvencija je potpisana 29. jula 1969, godine ponovo u Jaundeu (naziva se i Jaunde II), i po nekim ocenama ,,liberalnija je, manje diskriminatorska i isto tako povoljna za pridružene članice kao i prethodna" Predviđala je novo snižavanje carina prema pridruženim zemljama za određene proizvode, bez mera kompenzacije za pokrivanje razlike u cenama; predviđeni su i novi vidovi pomoći, kako bi se rešile privredne teškoće pridruženih zemalja. Konvencija je potvrdila i osnovna načela na kojima počivaju odnosi sa pridruženim zemljama, istovremeno unapređujući i neka tehnička pravila. Politika Evropskog fonda za razvoj i Evropske investicione banke, institucija ovlaštenih za dodelu finansijske pomoći, postala je elastična, sa ciljem da se prilagodi izgradnji ekonomske nezavisnosti pridruženih zemalja, efikasnom i produktivnom rastu posebno u industriji. [7]

Istovremeno sa nastankom ove Konvencije, Kenija, Uganda i Tanzanija su počele sa preduzimanjem mera za sklapanje svojih sporazuma o saradnji sa EEC. Nakon početnog neuspeha, pregovori ove tri Istočnoafričke države sa EEC su obnovljeni u Briselu u ljeto 1969. godine, a sporazum je zaključen u Aruse (Kenija), 29. sep-

---

[7] D. Janca, Sporazumi o pridruživanju, str. 846.
O *ovome* videti šire: Negosava Petrović, .Odnos između EEC i 18 pridruženih zemalja Afrike" *Međunarodni problemi, 2/1970,* str. 61-75.
Zemlje koje su zaključile Jaunde konvenciju su, pored članica EEC i sljedeće države Afrike: Burundi, Dahomej, Obala Slonovače, Gabon, Kamerun, Kongo (Brazavil), Kongo (Leopoldvil), Madagaskar, Mali, Mauritanija, Niger, Gornja Volta, Ruanda, Senegal, Somalija, Togo, Čad, Centralnoafricka republika.
Odluke Saveta iz februara 1964 i septembra 1970. godine, koje se odnose na preostalih devet nesamoupravnih teritorija (koje su do 1975. godine ukljucivale i Surinam, koji je tada stekao nezavisnost). Te teritorije su: St. Pier
Mieckelon, Komorski arhipelag, francuska teritorija Afar i Isa, Nova Kaledonija, ostrva Valis i Futuna, Francuska Polinezija,Juzne i Antarkticke teritorije i Holandski Antili.ž
Stein, Hay, Waelbroeck, *EC Law and Institutions,* p. 1015.

tembra 1969. godine za razliku od konvencija koje su u dva navrata zaključivane u Jaundeu, i koje nisu pravno vezane ni za jedan konkretan člana osnovnih ugovora i Zajednice, sporazum iz Arusa se izrčito zasniva na članu 238. Ugovora o osnivanju EEC. I druga Jaunde konvencija i Arusa sporazum imaju slične uslove, pre svega, izvoz iz zemalja obuhvaćenih ovim sporazumima oslobođen je carina i dažbina, uz odgovarajuće ustupke od strane EC. Postojalo je nekoliko količinskih ograničenja u vezi sa bescarinskim uvozom određenih tropskih proizvoda, a i Zajednica je trebalo da prilagodi svoju zajedničku poljoprivrednu politiku rešavanju problem suparništva između poljoprivrednih proizvoda. I Arusa sporazum, kao i Jaunde konvencije, takođe podržavaju regionalnu saradnju, a sadrži i odredbe koje se odnose na slobodu osnivanja preduzeća, slobodnog kretanja plaćanja i kapitala. Institucije pridruživanja, stvorene na osnovu oba ova dokumenta jesu Savet ministara, koji se stara o primeni Sporazuma, uz pomoć Komiteta ministara, Parlamentarna konferencija pridruživanja (sastavljeni od podednakog broja predstavnika obe strane) i Arbitražni sud pridruživanja. Ovlaštenja i nadležnosti organa predviđenih za ostvarivanje pridruživanja ostala su ista kao i po prvoj konvenciji iz Jaundea. Međutim, uporedo sa istekom važnosti ove Konvencije, nastaju i problemi. Trgovinske olakšice, utvrđene obema konvencijama, izgubile su dio vrednosti, što je prevashodno posljedica smanjivanja (od strane EC) carina na tropsko voće, kao i zbog uvođenja sistema Opšte šeme preferencijala (koji je EC uvela 1971. godine) za sve zemlje u razvoju, a ne samo za one koje su pridružene Zajednici. Problem ovih zemalja predstavljala je i proširena primena snižavanja carina, koja se sa pridruženih zemalja širila i na druge zemlje, ostavljan je prostor dalje liberalizacije i otvaranja EC u odnosu na zemlje u razvoju, pre svega kroz pregovore GATT-a.[8]

Pored Jaunde konvencije i Arusa sporazuma, između EC i mnogih prekomorskih zemalja i teritorija zaključeni su ugovori o pridruživanju kao i ugovori o povlaštenom tretmanu (ugovor o pridruživanju sa Nigerijom, 1968. godine), a EC je imala posebne odnose sa nekim teritorijama karipskog područja (Surinam, Holandski Antili, Guadalupa, Martinik, Francuska Gvineja), i u području Pacifika (sa Francuskom Polinezijom, Novom Kaledonijom, Valisom Fortunom, Francuskim južnim polarnim oblastima San Pjer i Mikelon). Pored toga, stalni sporazum o Savetovanju između EC i svih latinoameričklh država zaključen je 1. juna 1971. godine. Zapravo, tadašnja Zajednica je upravo ulazila u fazu kada započinje da razvija novu

[8] Do 1968. godine u svim pridruženim državama i teritorijama Komitet EDF je odobrio 74 projekta u vrednosti od 240 miliona dolara. Prema: P. N. C. Okigbo, *Africa and the Common Market,* London 1967, p. 63.
Kao primjer se može navesti da četiri zemlje (Kongo Kinšasa. Obala Slonovače, Senegal i Kamerun) čine koncentraciju od 2/3 industrijskih pogona i 3/4 stanovnika svih zemalja potpisnica Jaunde konvencije, take da je sasvim razumljivo da ulaganje kapitala ide, pre svega, u ove zemlje. N. Petrović, *Odnosi između EEC i* 18 *zemalja Afrike,* str.70.
Konvencija Jaunde 11 je bila na snazi do 31. januara 1975. godine.
Ocena prema Z. Pavlović, *Pridruženo članstvo EEC,* str. 406.
Pomoć kroz EDF i Evropsku investicionu banku (EIB) povećana je na milijardu dolara, od čega je suma od 918 miliona išla u 18 pridruženih zemalja, dok je ostatak bio predviđen za nepridružene prekomorske teritorije.

politiku prema nerazvijenim državama, koja će postati njena politika tek Ugovorom iz Mastrihta, pod nazivom Saradnja za razvoj (Development Cooperation).

SISTEM LOME KONVENCIJA

Do prvog velikog proširenja EEC došlo je 1973. godine (ulazak Velike Britanije, Irske i Danske), a ono je donijelo i potrebu za utvrđivanjem novih odnosa sa zemljama koje su u prošlosti bile kolonijalno vezane sa nekom od novih članica Zajednice. Posebno je pristupanjem Velike Britanije, u vreme slabljenja veza u okviru Komonvelta, stvorena mogućnost za povećanje broja država koje bi imale pridružen status prema EEC. Naime, članom 1. Protokola 22 uz Ugovor o pristupanju Velike Britanije Zajednici, nezavisnim članicama Komonvelta iz Afrike, Kariba, Indijskog i Tihog okeana nudi se mogućnost izbora budućeg odnosa sa EC, u skladu sa jednom od predviđene tri formule. Na sastanku u Lagosu (jula 1973. godine) zemlje koje su već posedovale pridruženi status i članice Komonvelta su se dogovorile o poželjnosti ulaska u sveobuhvatne pregovore, ali su odbile da a priori izaberu jednu od predviđenih mogućnosti. Istovremeno, prestanak važnosti Jaunde konvencije iz 1969. godine, podstaklo je započinjanje pregovora o zaključivanju nove konvencije o pridruživanju. Ovim pregovorima su se priključile i zemlje članice Komonvelta. Tako je 28. februara 1975. u glavnom gradu Togoa - Lomeu (Lome) potpisana prva Lome Konvencija, između EEC, njenih 9 članica i 46 [9]pridruženih zemalja iz Afrike, Kariba i Pacifika (koje se nazivaju skraćeno ACP zemlje, od engleske skracenice za African, Caribbean and Pacific countires).

Nakon potpisivanja ove Konvencije 1975. godine, usledile su još tri, po sadržini i suštini veoma slične konvencije. Druga konvencija u Lomeu potpisana je 1979, treća 1984, a Lome IV je zaključena 1989. godine. Prve tri konvencije su zaključene na period od po pet godina, dok je Konvencija Lome IV važila do 1. marta 2000. godine, s tim što je revizija odredaba o finansijskoj pomoći izvršena 1995. godine. Sistemom ovih konvencija bila je obuhvaćena 71 ACP drzava, gotovo čitava Afrika (kao i Juznoafrčka Republika u specijalnom statusu, ali ne i države koje izlaze na Mediteran), Belize, Gijana, Surinam, i preko 25 ostrvskih država u Karipskom moru, Indijskom okeanu i Južnom Pacifiku. Dispozitivni dio konvencija sadrži veliki broj odredaba (Lome IV ima 369 članova), a kao njihov sastavni dio nalazi se i prličan broj protokola i aneksa, koji konkretnije razrađuju određena pitanja Konvencija. Konvencije razrađuju probleme trgovinskih odnosa, stabilizovanja spoljnotrgovinskog bilansa pridruženih država, privredne saradnje, kao i finansij-

[9] Pomoć za razvoj preko trećeg EDF-a, koja je upućena pridruženim zemljama na osnovu Jaunde " je iznosila 918 miliona dolara (za razliku od pomoći namjenjene razvoju ovih zemalja koja je stigla na osnovu prve Jaunde konvencije i koja je iznosila 730 miliona dolara).
Ponuđene su tri mogućnosti: učešće u *već* postojećoj Jaunde konvenciji kojom se uređuju odnosi sa afričkirn zemljama; *Law and Institutions,* pp. 1017-1018.
Bermann, Goebel, Davey, Fox, *Cases and Materials on European Communities Law;* American Casebook Series, Minnesota, 1992, p. 948.

ske i tehničke pomoći i saradnje. Poseban dio je posvećen institucijama, sa novinama u odnosu na ranije sporazume o pridruživanju.

Moramo, međutim, naglasiti da se slične beneficije koje na osnovu sporazuma o pridruživanju dobijaju države Afrike, Kariba i Pacifika, mogu sresti i u sistemu Opšte šeme preferencijala EU. Opšta šema preferencijala EU predstavlja još jedno sredstvo ekonomske politike u međunarodnim odnosima, ustanovljeno na II zasedanju UNCTAD-a (1968. godine).

Ciljevi u glavnim oblastima saradnje su određeni kao pomoć razvoju ACP zemalja, zahtev za zajedničkom odgovornošću za očuvanje kulturne baštine, saradnja u oblasti poljoprivrede (koja se usmerava na obezbeđenje dovoljnih količina hrane za stanovnike pridruženih zemalja, razvoju i organizovanju proizvodnih sistema u ACP, poboljšanju uslova života i standarda stanovnika seoskih područja ovih zemalja, kao i na uravnoteženi razvoj ruralnih oblasti). Među ciljeve spada i industrijalizacija ACP zemalja (koja se proglašava, zajedno sa poljoprivredom, pokretačkom snagom u procesu ekonomske transformacije ovih zemalja), i [10]saradnja u oblasti rudarstva i energetike (koja treba da bude ostvarena tako da se u najboljoj meri iskoriste kako prirodna bogatstva, tako i radna snaga iz ACP zemalja).

Posebna pažnja u sve četiri Lome konvencije posvećena je industrijskoj saradnji, a pri tome se stalno ima u vidu da su međunarodni privredni odnosi u stanju promena, i da zemlje u razvoju počinju da igraju sve značajniju ulogu u industrijskoj proizvodnji i trgovini industrijskim proizvodima. Sama industrijalizacija privrede zauzima značajno mesto u planovima za razvoj ovih zemalja. Vrlo važan dio LOME konvencija bili su protokoli, a među njima su se najznačajniji odnosili na trgovinske preferencijale za šećer, teletinu i junetinu, kao i za banane. Na osnovu protokola o bananama obezbeđen je uvoz bez carina za posebne kvote banana, što je predstavljalo (i danas predstavlja) životni značaj za mala karibska ostrva, protokol o šećeru je predstavljao osnovu za izvoz određene količine šećera iz ovih zemalja po cijenama koje su bile garantovane na nivou koji postoji i u EU. Protokol koji se odnosio na junetinu i teletinu je podrazumevao refundiranje 90 % carina koji se uobičajeno plaćaju na uvoz teletine za nekoliko zemalja ACP, posebno za izvoznike iz Juzne Afrike.

Lome konvencije predviđaju i neke nove oblike saradnje, koji su novina u odnosu na prethodne konvencije o pridruživanju zemalja Afrike. To se, pre svega, odnosi na transfer i prilagođavanje tehnologije, uzajamno obavještavanje i sl. Predviđeno

[10] Cane, P., (1986)., An Introduction to Administrative Law, Clarendon Press, Oxford
Samo je u 1973. godini uvoz roba iz pridruženih zemalja u EC iznosio 7600 miliona američkih dolara; od toga 13,4 %, ili jedna milijarda dolara otpada na robu koja je predmet zajedničke poljoprivredne politike EC. Prema: Europe-Third World Seminar, 1974, Third ISMUN European Regional Conference, izd. S.I.B. Netherlands UN Youth/Student Association,1974, p. 20.
Breuss, F., (2002)., Benefits and Dangers of EU Enlargement. Empirica.
Protokol o šećeru je donio mnogo koristi ekonomskom razvoju pre svega Mauricijusa, Gijane i Barbadosa.

je osnivanje Robnog komiteta, Komiteta za razvoj finansijske saradnje, Komiteta za industrijsku saradnju i Centra za industrijski razvoj, koji bi bili neka vrsta institucionalne osnove te saradnje. Glavne odlike finansijske i tehničke saradnje su Lome konvencijama znatno intenzivirane, ACP države imaju jači uticaj kod odlučivanja o projektima koji će biti finansirani, kao i kod njihovog sprovođenja. Jedan od ciljeva saradnje je da utiče na smanjenje različite razvijenosti u privredama pridruženih zemalja. Pomoć predviđena prvom Konvencijom je iznosila 3550 miliona jedinica plaćanja, i raspoređena je na sledeći način: Evropski fond za razvoj raspolagao je sa 3150 miliona jedinica plaćanja, a Evropska investiciona banka sa 400 miliona jedinica plaćanja Pomoć koju su zahtevale pridružene [11]zernlje trebalo je da bude mnogo veća, ali se upravo tada Evropa (prilikom zaključivanja prve konvencije, a to je 1974. godina) nalazila u najvećoj krizi posle II svjetskog rata. Neki autori smatraju da, „pomoć nije odobrena u traženom obimu i zbog pretpostavke da bi ona dovela do jačeg privrednog razvoja i konkurentnosti pridruženih zemalja, što je prevazilazilo potrebe Evropske zajednice u tom trenutku, s obzirom na privredne teškoće, nezaposlenost i finansijske probleme"

Oblasti finansijske i tehničke saradnje su veoma široke: one obuhvataju poljoprivredu, okolinu i razvoj, ribarstvo, industrijski razvoj, razvoj preduzetništva, rudarstvo, energetiku, razvoj usluga (posebno turizma i modernih telekomunikacija), trgovinsku, kulturnu i regionalnu saradnju. Finansijske obaveze koje je EC preuzela potpisivanjem Lome IV značile su da Unija mora da obezbedi 12 milijardi ECU za period 1990-1995. godine, koji će biti upućeni ACP zemljama kao finansijska pomoć njihovim ekonomijama. Od ove sume pomoći 7,7 milijardi ECU treba da bude u formi direktnih subvencija za razvojne projekte i proizvodnju ruda, 1,5 milijardi ECU namenjeno je za stabilizeciju izvoznih zarada (pokrivenih STABEX sistemom), 1,1 milijarda ECU kao evropska pomoć ekonomskom oporavku, preostali dio čine niskokamatni krediti, koje daje i kojima upravlja Evropska investiciona banka, u visini od 1,2 milijarde ECU.

Glavni cilj finansijske pomoći koju EU daje ovim pridruženim zemljama jeste da podstakne razvoj ACP zemalja zasnovan na sopstvenim snagama i resursima. U vezi sa ovim ciljem, Lome IV posebno obezbeđuje fondove za strukturno prilagođavanje, kako bi pomogli ACP zemljama da reformišu svoje ekonomije i učine ih što konkurentnijim. Konvencija Lome IV predviđa i više novčane pomoći nego prve tri konvencije (povećanje iznosi čak 40 %). Porast u dodeljenoj pomoći obezbeđene prema Lome IV, većim dijelom je opredeljena željom EU da se izbegne uvećanje

---

[11] *Robni komitet* koji čine ministri trgovine, prema članu 75. Konvencije Lome IV, rješava moguće probleme koji se tiču trgovine robama, nadgleda implementaciju Konvencije u ovoj oblasti; *Komitet za razvoj finansijske saradnje* je ovlašten (na osnovu člana 87. Konvencije) da obezbeđuje učešće, kako EC, tako i ACP zemalja, u zajedničkorn praćenju i ocenjivanju mjera koje se odnose na saradnju u oblasti finansija.
Vrednost jedne jedinice plaćanja *(Unit of account)* u januaru 1975. iznosila je 1,24 arnerička dolara.
Berman, Goebel..., *Cases and materials on EC Law,* p. 954.
Milutin Janjević,,,Evropska unija posle Mastrihta", *Pravo Evropske unije,* zbornik, str. 76.

i nagomilavanje spoljnog duga ACP zemalja. Evropski fond za razvoj, kao i ranije, finansiraju članice EU prema svojoj privrednoj moći, a oblici pomoći su i dalje bespovratni krediti, krediti pod povoljnijim uslovima, krediti sa tržišnim kamatama. Vrsta pomoći i uslovi pod kojima se ona dodeljuje uslovljeni su stepenom društvenog i privrednog razvoja pridružene države. Pošto većinu pridruženih država čine veoma nerazvijene zemlje, 80 % pomoć čine bespovratni krediti, dok preostali dio čine krediti pod posebnim, olakšavajućim uslovima to su krediti sa rokom vraćanja od četrdeset godina, kamatom od 1 %, i s početkom otplaćivanja posle deset godina. U izradi projekta za razvoj učestvuju predstavnici EU i pridružene zemlje, gde pridružene zemlje slobodno iznose svoje potrebe i zahteve, konačna odluka ipak je u rukama organa Zajednice. Lome konvencije, za razliku od Jaunde konvencija, predviđaju učešće pridruženih zemalja u izvršenju projekata, kao i u plaćanjima, koja se obavljaju u nacionalnim bankama u nacionalnoj valuti.

ZAKLJUČAK

Integracija evropskog prostora predstavlja jedan od rijetkih procesa današnjice koji izaziva divljenje i svojih kritičara. Opredijeljenost da se ujedine različitosti i da [12]se odbace važne komponente suvereniteta ne možemo pronaći ni kod jednog drugog regiona. Evropska unija razvila se iz sporazuma, učvrstila se u sporazumima, i postala politička unija kakvu danas znamo zahvaljujući sporazumu. Od Pariškog 1951. godine, Rimskog 1957. godine, preko Jedinstvenog evropskog akta iz 1986. godine, pa sve do Lisabonskog iz 2009. godine. Kada su shvatili da zajednički ekonomski interes mora imati i zajednički okvir, uspostavili su Evropsku ekonomsku zajednicu. Jedan od takvih sporazuma koji učvršćuje i geostrateški položaj EU jeste i Odluka (EU) 2021/1764 o pridruživanju prekomorskih zemalja i područja Europskoj uniji, uključujući Grenland. Jedan od glavnih ciljeva ovog sporazuma jeste očuvanje postojećih veza između EU-a, s jedne strane, te Grenlanda i Danske, s druge strane, potvrđujući geostrateški položaj Grenlanda u Arktiku te očuvanje postojećih veza između EU-a i ostalih PZP-ova, potvrđujući njihove geostrateške položaje u Karibima, Indijskom oceanu, Atlantiku i Pacifiku. Pridruživanje predstavlja temelj za politički dijalog i saradnju u pitanjima od zajedničkog interesa. Odlukom se daje prednost saradnji u više područja. Ova odluka učvrstila je veze i podstakla bolju ekonomsku saradnju zemalja EU i prekomorskih zemalja što će u budućnosti značiti bolju integraciju nerazvijenih zemalja i ekonomski prosperitet i razvoj mnogih djelatnosti.

[12] Breuss, F., (2001)., Macroeconomic Effects of EU Enlargement for Old and New Memebers. WIFO Working Papers, No. 143.

LITERATURA

Association of the overseas countries and territories with the EU. Na sajtu: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/association-of-the-overseas-countries-and-territories-with-the-eu.html. Očitano: 10.02.2024.

Breuss, F., (2001)., Macroeconomic Effects of EU Enlargement for Old and New Memebers. WIFO Working Papers.

Breuss, F., (2002)., Benefits and Dangers of EU Enlargement. Empirica.

Cane, P., (1986)., An Introduction to Administrative Law, Clarendon Press, Oxford.

EUR-Lex. Na sajtu: https://eur-lex.europa.eu/HR/legal-content/summary/association-of-the-overseas-countries-and-territories-with-the-european-union.html. Očitano: 10.02.2024.

Goebel, Fox, Bermann, Atik, Emmert, and Gerard's (1992). Cases and Materials on European Union Law, 4th ; Imprint West Academic Publishing.

Janjević, M., (2005)., Ustav Evrope, Beograd: Sl. Glasnik.

Petrović, Nj. (1962). „Evropska ekonomska zajednica i pridružene zemlje Afrike", Međunarodni problemi, br. 4, str. 23–51.

Pridruživanje prekomorskih zemalja i teritorija EU. Na sajtu: http://publications.europa.eu/resource/cellar/2dff0dd9-c574-4fc8-a3b2-c334d1b7568e.0012.03/DOC_1. Očitano: 08.02.2024.

Stein, E., Hay, P., Waelbroeck, M. (1976). European community law and institutions in perspective : text , cases and readings , with volume of documents : a successor to law and institutions in the Atlantic area. Bobbs-Merrill; Indianapolis.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 85-94

mr Danijela Đurković
NVO Korina
mr Mirko Manojlović
MUP

UDK: 343.614:616-091.5 PREGLEDNI RAD

PSIHOLOŠKA AUTOPSIJA

PSYCHOLOGICAL AUTOPSY

APSTRAKT

Širom svijeta godišnje oko 703.000 ljudi izvrši samoubistvo dok na svako registrovano samoubistvo 20 osoba pokuša da oduzme sebi život. Mnogi su faktori koji utiču na broj izvršenih samoubistava a samo neki od njih su mentalno zdravlje, bolesti zavisnosti, marginalizacija, zlostavljanja. U ovom radu analizi samoubistava pristupiće se iz drugog ugla. Naime, tema rada će biti psihološka autopsija kao metoda otkrivanja razloga oduzimanja života. Psihološka autopsija predstavlja retrospektivnu psihološku procjenu samoubice odnosno samoubistva. Takođe, razmatran će biti i značaj oproštajnih pisama kao dokaz nečije odluke da sebi oduzme život ali i kao izvor informacija od izuzetnog značaja za prevenciju samoubistava.

Ključne riječi: samoubistvo, psihološka autopsija, oproštajna pisma, prevencija

ABSTRACT

Worldwide, about 703,000 people commit suicide in year, while for every registered suicide there are 20 suicide attempts. The number of committed suicide is affected by many factors, and only some of them are mentalhealth, addictions marginalization, abuse. In this paper, the analysis of suicide will be approached from a different point of view. Namely, the topic of the paper will bw psychological autopsy as a method of discovering the reason for taking someone's own life. A psyschological autopsy is a retrospective psychological assessment of a person who committed suicide, as well as of a suicide itself. Also, the importance of a suicide note will be considered as evidence of someone's decision to take their own life, but also as a source of information of great importance for the prevention suicides.

Keywords: suicide, psychological autopsy, suicide note, prevention

UVOD

Na osnovu istraživanja koje je sprovela Svjetska zdravstvena organizacija, moguće je vidjeti da širom svijeta godišnje oko 703.000 ljudi sebi oduzme život. Osim navedenog, postoji i procjena da na svako registrovano samoubistvo, vrlo vjerovatno

još 20 osoba sebi pokuša da oduzme život, dok je brojka onih koji ozbiljno razmišljaju o tome mnogo veća (who.int, 2024).
Da je stanje u Crnoj Gori krajnje alarmantno govori nam to što se Crna Gora nalazi na 14. mjestu po broju samoubistava u svijetu. Crna Gora spada u zemlje sa visokom stopom suicida i uprkos crvenom alarmu, ista nema nacionalni program prevencije suicida.
Samoubistvo je jedan od vodećih uzroka smrti u svijetu, gdje suicid izaziva više smrti nego malarija, HIV/AIDS ili rak dojke, a mnoge države među kojima je i Crna Gora nemaju ozbiljan pristup ovom problemu (unicef.org, 2024). Na osnovu podataka SZO, po jedno samoubistvo se desi na svakih 40 sekundi što je veoma zabrinjavajuće.
Samoubistvo je kompleksan fenomen, u određenoj mjeri još uvijek nedokučen i upravo zbog toga ga je neophodno istražiti brojnim metodama. Da bi imali efikasnu prevenciju, prvenstveno je potrebno raditi na saznanju uzroka samoubistava. Naime, u Crnoj Gori društvo još uvijek robuje tuđem mišljenju, pa u ovakvim situacijama svim silama se trude da sakriju bolest samoubice ili neki drugi problem koji je imao i zbog kojeg je na kraju sebi oduzeo život. Ukoliko samoubica ostavi oproštajno pismo, što su veoma česte situacije, porodica nerijetko krije sadržaj istog. Sve ovo otežava istraživanje suicida, a samim tim i prevenciju. Da bi se analizirali slučajevi oduzetih života, a na kraju i dobili određeni zaključci koji bi koristili prevenciji potrebno je koristiti metodu psihološke autopsije kao glavni put do saznanja povoda, odnosno uzroka oduzimanja života. Glavni „svjedok“ za istražitelje je upravo oproštajno pisggttttmo koje je riznica informacija, osjećanja i misli žrtve.

SAMOUBISTVO

Samoubistvo je svjesno i namjerno uništenje vlastitog života, ono predstvalja kontru nagona za životom (Vulama, 2010, s. 217). Na sličan način i Šakić definiše samoubistvo. Naime, prema njegovom definisanju postoje dva instikta – eros, koji predstavlja nagon odnosno instikt života i thanatos koji predstavlja instikt smrti. Ova dva instikta kroz razne faze života se često prepliću, međutim, kada instikt smrti nadjača instikt života osoba dolazi do želje da sebi oduzme život (Šakić, 2011, s. 72). Zanimljiva je i definicija koja na samoubistvo posmatra kao autodestruktivno ponašanje koje za posljedicu ima smrtni ishod, što samoubistvo zapravo i jeste. Samoubica dobija ideju a zatim i jaku želju da sebi svjesno okonča život (Špadijer-Džinić, 1988, s. 122).
Bez obzira na različita naučna polazišta jasno je da za postojanje samoubistva moraju biti ispunjena tri elementa. Naime, na prvom mjestu potrebno je da postoji svjesnost ovog čina, dakle da osoba apsolutno ima spoznaju šta će biti posljedica. Nakon toga neophodno je postojanje namjere odnosno želje da se izvrši samoubistvo. I na samom kraju nalazi se postupak izvršenja tj, okončanja sopstvenog života (Modly, Bojanić i Masleša, 2013, s. 21).

PSIHOLOŠKA AUTOPSIJA

Psihološka autopsija predstavlja retrospektivnu identifikaciju svih faktora koji su doveli do izvršenja samoubistva. Naime, ona je zapravo istraživanje života samoubice. Pomoću ove vrste autopsije osoba koja je sprovodi pokušava da sazna sve o životu preminulog lica, a naročito njegovog uma. Ova tehnika koristi se da bi se izvršila rekonstrukcija psihološkog profila, a naročito mentalnog stanja premunulog lica (Poches i Meza, 2019, str. 145-159).

Psihološka autopsija u praksi se javlja prvi put početkom 1960-tih godina i našla je svoju primjenu u Sjedinjenim Američkim Državama, kasnije i u Evropi. Ova tehnika je doživjela u Kubi poseban razvoj, a akcenat je stavljen vremenom na analizu života pokojnika sa ciljem da se izdvoje faktori rizika.

Može se reći da definicija psihološke autopsije nije oduvijek imala analitičku konotaciju već je ranije bila deskriptivna procedura koja je bila korisna za rješavanje neudomice kod iznenadnih smrti. Danas ona obuhvata istraživanja / poređenja psihijatrijskih profila između pre - i postmortem procjene, faktore precipitacije, zatim studije komorbiditeta itd. (Abondo, Masson, Le Gueut i Millet, 2008, str. 343-346).

GLAVNA PITANJA NA KOJA PSIHOLOŠKA AUTOPSIJA TRAŽI ODGOVORE

Sprovođenjem psihološke autopsije forenzički psiholog ima za cilj da sazna sve bitne podatke o preminulom licu. Pokušaće da dobije što više informacija koje će sortirati, analizirati i pokušati na kraju da izvuče zaključak. Neizostavna pitanja su svakako da li su uočene promjene u ponašanju preminulog neposredno prije smrti? Veoma često osoba koja se nalazi u problemu bude nervozna, povučena, potištena, zatvorena. Nekad znaju na probleme reagovati burno, agresivno, frustrirano. Bez obzira da li se povlačili ili bili agresivni bitno je reagovati na odstupanja nečijeg ponašanja. Kakvog je bio raspoloženja? Kakvo je životno iskustvo imao, koje su mu bile dominantne crte ličnosti? Kako se ponašao na poslu? Kakav je bio u interakciji sa ljudima? Ovo je možda i najbitnije pitanje jer najčešće u ovom polju se dešavaju problemi sa kojima se osobe teško nose. Naročito sa porodicom - roditeljima, bračnim drugom. Kakva je imao prijateljstva? U slučajevima kada se radi o mladim osobama koje su sebi oduzele život obavezno je provjeriti kakav je pristup imao u školi? Da li se bavio sportom, ukoliko jeste kako se ponašao u takmičenjima? Mnogo je polja koja treba ispitati a vezana su za unutrašnjost preminulog. Neka se odnose na poteškoće, neka na iskustva, neka na emotivnu zrelost, a svako od njih je podjednako važno za istražitelje jer se može u bilo kom od njih kriti odgovor na ključno pitanje - zašto se dogodilo samoubistvo.

SLIČNOSTI I RAZLIKE PSIHOLOŠKE AUTOPSIJE I PROFILISANJA

Posmatrajući način i svrhu sprovođenja ove autopsije može se reći da je ona jako slična profilisanju prestupnika. Ono što im je zajedničko je da se sprovođenjem navedenih tehnika pokušava izvući zaključak o motivu osobe ali i njenom psihičkom stanju. Temelj takvih zaključaka su svakako sve prikupljene informacije bez obzira da li je izvor informacija neki pisani trag ili pak svjedočenje ljudi. Razlika među njima je što kod psihološke autopsije znamo koga procjenjujemo, znamo preminulog i znamo kome da se obratimo za dostavljanje podataka. Uvijek se zna ko je porodica a preko njih forenzički psiholog može saznati ko su bili prijatelji preminulog, saradnici, poslovni partneri, emotivni partneri. Iz razgovora sa ključnim figurama u životu preminulog sastavlja se njegov profil i uočavaju se odstupanja od njegovog svakodnevnog ponašanja što je na korak od otkrivanja problema odnosno uzroka samoubistva. Kada je u pitanju profilisanje kriminalaca, odnosno izrada njegovih profila situacija je drugačija. Naime, kod kriminalaca nam je poznato ponašanje, znamo na koji način djeluju ali ne znamo identitet. Dakle, obrnutim redosledom se sprovode radnje, korak po korak, kako bi se otkrio zločinac (Vlašić, s. 3).

SPROVOĐENJE PSIHOLOŠKE AUTOPSIJE - PRAVCI

Širina psihološke autopsije se može vidjeti i na osnovu njene podjele u sprovođenju. Mnoštvo pitanja, informatora, informacija, a zatim analiza i zaključaka je moguće podijeliti u dva glavna trenda u sprovođenju psihološke autopsije. Radi se o istražnoj i o kliničkoj autopsiji. Prvi vid predstavlja istraživanje smrtnog slučaja, a cilj je dobiti podatke koji bi razjasnili zašto je, ili pak kako osoba preminula. Dobijeni podaci nijesu značajni samo porodici i najbližima kojima je stalo da znaju zašto je došlo do samoubistva, već su ovakvi podaci značajni i za struku. Drugi, odnosno klinički trend, zahvaljujući sprovođenju psihološke autopsije doprinosi prevenciji samoubistva (Janković, Stanković, Čorak i Janković, 2011, str 107-108).

NEOPHODNOST ZA SPROVOĐENJE PSIHOLOŠKE AUTOPSIJE

Kako bi se se sprovela psihološka autopsija neophodno je pronaći informatore, odnosno osobe koje će nam pružiti podatke o osobi koja je predmet istraživanja. Sem toga, potrebno je prikupiti sav materijal koji ima značaja za razumijevanje stanja uma kao i života stradalog.

Početak istrage uglavnom započinje od policije. Naime, potrebno je od njih uzeti sve podatke kao i slike koje se vežu za lice mjesta. Zatim, obavezno je ispitati medicinsku dokumentaciju a posebnu pažnju obratititi na period prije smrti. Forenzički patolog pregleda dokumenta pažlljivo i bilježi sve što može biti bitno za predmet samoubistva. Obraća pažnju na posjete ljekarima, dijagnoze koje je preminuli dobijao, terapije ali obavezno pregleda i porodičnu istoriju bolesti. Neop-

hodno je u istragu smrti uključiti i stručna lica kao što su psiholozi, psihijatri, koji će znati izabrati način da razgovaraju sa članovima porodice kojima će biti potresno da razgovaraju na temu smrti. U ovom dijelu istrage treba biti posebno etički korektan jer neka pitanja mogu biti teška za najbliže pa samim tim se može desiti da izbjegavaju ili kriju odgovore. Nikako ne treba instistirati na tim odgovorima, već je potrebno znati granicu kako ne bi smo izgubili informatora, njegovu volju i njegovo povjerenje. Lice koje sprovodi intervju mora taktički da se postavi, da pravi pauze u intervjuisanju kada osjeti da pada koncentracija ili da je osobi koja mu pruža informacije naporno. Anketar mora biti fleksibilan, prijemčiv i mora uspjeti da uspostavi uzajamno povjerenje sa informatorom. Takođe, mora biti vješt u postavljanju pitanja, mora biti razumnjiv i spreman da što više sluša a da što manje priča. Na kraju, anketar mora biti spreman na određenu dozu lažnih tj. neistinitih informacija. Ove informacije su sastavni dio intervjua iz više razloga. Od znanja i vještine anketara zavisi procjena istinitosti informacija. Naime, svaka osoba mora neke stvari zaboraviti, jednostavno veliki vremenski interval ili nedovoljno pažnje i pridavanja značaja dovode do nedostatka pamćenja. Ovo naravno može da se desi i sa namjerom - da osoba namjerno lažira zaborav kako bi izbjegla davanje odgovora na zadato pitanje. Obično se lažira zaborav kako bi se zaštitio ugled preminulog, da se sakrije neki porok ili problem za koji najbliži smatraju da bi mu narušio ugled u društvu. Sem porodice, neophodno je obaviti intervju sa prijateljima, partnerom, poslovnim kolegama, komšijama, ljekarima, kao i svim drugim osobama za koje se pretpostavlja da mogu imati bitnu informaciju. Ukoliko je preminuli išao u školu neophodno je pregledati školsku evidenciju, porazgovarati sa njegovim predavačima kao i sa školskim psihologom. Ukoliko je išao u vojsku pregledati vojnu dokumentaciju, razgovarati sa njegovim nadređenim itd. Svakako neizostavan materijal za sprovođenje psihološke autopsije jesu lična dokumenta preminulog, odnosno slike i snimci koje je premunli napisao/napravio prije smrti. Ovdje su jako značajne poruke, pisma, memoari, dnevnik, slike, snimci, sve što je poteklo od preminulog, a predstavlja iskaz njegove emocije ili boli. Poseban akcenat stavlja se na oproštajna pisma koja samoubice često za sobom ostavljaju. U njima se opraštaju, izvinjavaju, pravdaju. O oproštajnim pismima biće opširnije u daljem tekstu zbog njihovog značaja za paihološku autopsiju i suicidologiju.
Mnogo je segmenata još na koje treba obratiti pažnju, a takođe ih treba ispitati. Tu su raniji pokušaji samoubistva, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, pokušaji samoubistva u porodici kao i ostale teme koje je moguće ispitati preko intervjua, odnosno preko dokumentacije preminulog. (Vasudevan, Hanumantha i Eccleston, 2020, str. 13-18).

SHEINDMANOV PLAN OD 16 KLJUČNIH TAČAKA ZA SPROVOĐENJE PSIHOLOŠKE AUTOPSIJE

Definitivno najveći trag u oblasti psihološke autopsije ostavio je upravo Shaidman. Analizirajući samoubistva uspio je da skupi bitne podatke u 16 kategorija koje su

ključne u sprovođenju psihološke autopsije. U nastavku možemo vidjeti šta navedene kategorije obuhvataju (Leenaars, 2010, s. 15):

1. Informacije koje služe za identifikaciju žrtve. Ovdje se misli na ime, starost, adresu, zanimanja i slično;
2. Detalji smrti. Naime, sve pojedinosti vezane za uzrok ili metodu izvršenja spadaju u ovu kategoriju;
3. Istorijski pregled žrtve (porodica, brak, liječenje, pokušaji samoubistva, psihoterapija i slično);
4. Istorija smrti porodie (samoubistva ili neke smrtonosne bolesti, starost u trenutku smrti i ostalo);
5. Opis ličnosti i životnog stila žrtve;
6. Reakcija žrtve na stres - obrasci ponašanja;
7. Poslednji period (od zadnjih 12 mjeseci do poslednjih dana života) – stresni događaji, tenzije, nevolje i slično;
8. Uloga alkohola i narkotika;
9. Međuljudski odnosi žrtve;
10. Snovi, predosjećaji, strah u vezi sa smrću;
11. Promjene kod žrtve prije smrti - navike, hobi, ishrana, seksualni obrasci i tako dalje;
12. Informacije koje se odnose na životnu sredinu žrtve - usponi, uspijesi, planovi;
13. Procjena namjere u sopstvenoj smrti;
14. Ocjena smrtnosti;
15. Reakcija okoline na smrt žrtve;
16. Komentari, posebne karakteristike i tome slično.

Iz gore navedenog vidljivo je da su podaci sveobuhvatni, odnosno da je Shaidman vodio računa da pokrije sve bitne sfere iz nečijeg života. Tu se i ogleda težina sprovođenja psihološke autopsije. Naime, nije lako ispitati svaku poru nečijeg života, a nakon toga sklopiti mozaik kako bi se dobila jasna slika. Zato treba obučavati stručna lica koja će biti posvećena, strpljiva i predana ovako komplikovanom poslu.

PSIHOLOŠKA AUTOPSIJA U CRNOJ GORI?

Kao što je u tekstu navedeno Crna Gora važi za državu sa visokom stopom samoubistava. Kako ovo stanje traje godinama tražili smo podatke od nadležnih institucija kako bismo saznali da li se u Crnoj Gori sprovodi psihološka autopsija, da li je prepoznat njen značaj u istrazi i prevenciji samoubistava.

Naime, početna informacija dobijena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, odnosila se na broj izvršenih samoubistava na teritoriji Crne Gore za vremenski period 01. 01. 2021. godine do dana podnošenja zahtjeva (15. 11. 2023. godine). Na osnovu dobijenih podataka, utvrđeno je da je od 01. 01. 2021. godine do 31. 10. 2023. godine registrovano 338 samoubistava.

Nakon toga, istoj instituciji smo se obratili za dostavljanje podataka o dokumentu/dokumentima koji sadrži/e broj upućenih zahtjeva za vršenje psihološke autopsije u slučajevima samoubistava za isti vremenski period. Međutim, u odgovoru

je obrazloženo da Sektor za borbu protiv kriminala ne posjeduje ovu vrstu evidencije niti su u zakonskoj obavezi da na osnovu člana 44 Zakona o unutrašnjim poslovima vode takvu vrstu evidencije.
Sljedeći podatak koji smo tražili od Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore, bilo je vezan za prevenciju suicida, konkretnije šta su tačno preduzeli a da se može smatrati potezom ka prevenciji samoubistava. Ovdje smo mislili na obuke, radionice, SOS linije i slično. I na ovaj zahtjev smo dobili odgovor da je Direkcija za obuke i stručno usavršavanje izdala akt u kojem se navodi da službenici MUP-a nijesu pohađali obuke koje se odnos na prevenciju suicida.
Iz gore navedenih podataka vidimo da je brojka izvršenih samoubistava ogromna, ali da se uprkos toj činjenici ne preduzimaju značajniji koraci kako bi se sprovela prevencija. S obzirom da ne postoji evidencija za čuvanje podataka o psihološkoj autopsiji, niti je ista obavezna zakonom, možemo pretpostaviti da u Crnoj Gori ne postoji tehnika psihološke autopsije, odnosno da se ista ne sprovodi. Takođe, navedena tehnika nije prepoznata od strane naših institucija kao važna karika u istraživanju samoubistava te stoga ni ne postoje tendencije da se kadar obuči za sprovođenje iste.

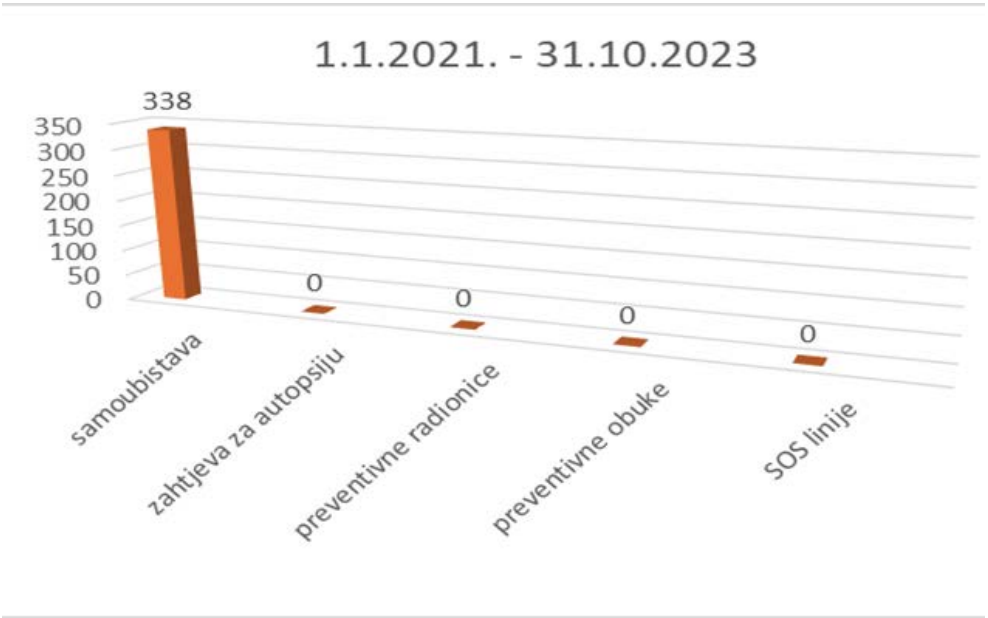

OPROŠTAJNA PISMA

U istraživanjima slučajeva samoubistava neizostavna stavka jeste pregledanje, analiziranje i vještačenje oproštajnih pisama. Ona predstavljaju riznicu informacija koje su značajne za istražitelje a naročito za sprovođenje psihološke autopsije. Analizi pisama pristupa se teorijsko-konceptualnim stavom kako bi se izdvojile

najvažnije teorije samoubistava. Takođe, sem motiva koji je najbitniji za ovu temu, zahvaljujući analizi pisama moguće je uočiti sličnosti i razlike u odnosu na pol i doba počinilaca, psihičko stanje, socijalne karakteristike i tako dalje.
Oproštajna pisma značajna su za prevenciju samoubistava jer su rezultati analize ogroman doprinos u razumijevanju samoubice, odnosno u spajanju mozaika - šta se dešavalo prije odluke da lice sebi oduzme život. Bitnost se ogleda u shvatanju okolnosti koje su dovele do donošenja ovako teške odluke.
Poteškoće sa oproštajnim pismima prvenstveno su vezane za okrilje tajnosti. Naime, porodica često ne želi da da na uvid, odnosno na analizu pismo, jer ne želi da iznosi podatke o samoubici/samoubistvu okolini. Sem navedenog, oproštajna pisma nerijetko budu napisana kada je lice usplahireno i van prisebnosti pa pismo bude napisano nepovezano i teško razumljivo.
Bez obzira na navedene mane ova pisma su izuzetno značajna za prevenciju. Iz njih je moguće saznati motiv, probleme, poteškoće sa kojima se susreću osobe te je moguće planirati preventivne mjere u tom smjeru.

OGRANIČENJA PSIHOLOŠKE AUTOPSIJE

Ograničenja sprovođenja psihološke autopsije ogledaju se u tome što je relativno nestrukturirana klinička tehnika u kojoj stručnjak za mentalno zdravlje pokušava da shvati psihičko stanje umrle osobe u nekom prethodnom vremenu. Nema standardizovanih tehnika a postavlja se i pitanja validnosti i pouzdanosti sadržaja. Na kraju, upitna je prihvatljivost dokaza na sudu. Poznato je da neke države ne prihvataju psihološku autopsiju kao dokaz. Nalazi forenzičko-psiholoških testova ne mogu se koristiti kao dokaz po indijskom, na primjer, dokaznom aktu u sudu, jer je ova metoda tretirana kod njih kao poligrafsko testiranje kod nas.
Ono što je takođe sporno kod psihološke autopsije je etika. Naime, radi se o relativno nepreciznoj metodologiji, koja zahtijeva ispitivanje pojedinaca koji su emotivno ili poslovno ili na drugi način bili vezani za pokojnika, te je s toga teško održavati balans da istraga ide u pravom toku a da ne krši prava ili privatnost pojedinca.

ZAKLJUČAK

Na osnovu slučajeva iz prakse može se reći da je značajan procenat svih smrti, koje dolaze do sudske medicine, nejasan. Kada je riječ konkretno o samoubistvima uvijek postoji ta zagonetnost koja se odnosi na razlog izvšenja. Psihološka autopsija nastoji da pruži odgovore na pitanja koja samoubistvo vuče za sobom.
Ova rekonstruktivna metoda podrazumijeva prikupljanje a zatim sintetisanje i analizu svih dostupnih informacija o preminuloj osobi putem forenzičkih pregleda, pregleda zdravstvenih kartona, obavljanja intervjua sa rođacima, prijateljima, partnerima, saradnicima i tako dalje. Dobijene informacije se koriste za određivanje faktora rizika pojedinca i psihološkog stanja prije smrti kako bi se utvrdio uzrok. Ovakva vrsta analiziranja korisna je za planiranje prevencije što je njen najveći značaj zapravo. Sem navedenog, psihološka autopsija je korisna metoda kada je

potrebno riješiti dilemu/trilemu da li je u pitanju samoubistvo/ubistvo odnosno zadesna smrt. Dalje, sprovođenjem psihološke autopsije u mnogome se može pomoći porodici i bliskim osoba preminulog kako bi shvatili šta se zapravo dešavalo i šta je dovelo do izvršenja samoubistva.

Svakako, od nabrojanih benefita sprovođenja psihološke autopsije najbitniji je taj što dobijene podatke možemo koristili u tretmanu suicidnih osoba, i koji bi identifikovali obrasce ponašanja istih. Takođe, u svijetu se sprovodi i zbog krivičnih predmeta, zahtjeva osiguranja, spornih testamenata i/ili pitanja imovine, slučajeva nadoknade radnika, slučajeva odgovornosti za neki proizvod i tako dalje. Psihološka obdukcija se može sprovesti iz manje čestih razloga, kao što je recimo potreba da se utvrdi da li je ljekar ili kliničar na bilo koji način odgovoran za smrt lica.

Psihološka obdukcija može retroaktivno dijagnostikovati osobu sa mentalnom bolešću. Nije rijetkost da se tokom ove vrste obdukcije potvrde neke mentalne anomalije za koje pokojnik nije imao tokom života medicinsku dokumentaciju.

Nedostaci, odnosno ograničenja, se odnose na dokaznu vrijednost ove metode, međutim države nijesu u potpunosti saglasne oko istog. Dok neke ne prihvataju psihološku autopsiju kao dokaz, neke je upravo koriste prilikom dokazivanja ne samo u pogledu rješavanja dileme/trileme uzroka smrti već i prilikom regulisanja pravnih pitanja, kao što je pitanje isplate osiguranja. Sporna je i etika prilikom sprovođenja ove vrste autopsije, ali ukoliko je sprovodi stručno lice, obučeno za ovaj vid posla smatramo da ne postoji drastično veća bojaznost od kršenja u odnosu na neke druge poslove koji takođe zahtijevaju pridržavanje etičkog kodeksa i poštovanje prava drugih.

Očekujemo da u Crnoj Gori struka krene u smjeru istraživanja psihološke autopsije i da će u skorijoj budućnosti biti prepoznat njen značaj prilikom istraživanja samoubistva. Takođe, nadamo se da će se vremenom izdvajati sredstva iz budžeta države kako bi se vršila obuka za sprovođenje ove vrste autopsije.

LITERATURA

Abondo, M., Masson, M., Le Gueut, M., i Millet, B. (2008). L'autopsie psychiatrique Psychiatric autopsy: Its uses and limits in France, Vol 34, broj 4, str. 343-346.

Daysy, P. i Armando, D. (2019). Mayo-agosto, Vol 61, broj 2, str. 145-159.

Janković, N., Stanković, E., Čorak, D. i Janković, B. (2011). Psihološka autopsija - prikaz slučaja, Vol. 33, br. 1, str. 107-108.

Leenaars, A. (2010). Edwin S. Shneidman on Suicide, s. 15.

Modly, D., Bojanić, N. i Masleša, R. (2013). Samoubistva/Samoubojstva. Sarajevo, Fakultet za kriminalistku, kriminologiju i sigurnosne studije).

Šakić, M. (2011). Samoubojstvo kao društveni problem: Rasprava iz sociološke perspektive. Amalgam, broj 5, s. 72.

Špadijer - Džinić, J. (1988). Socijalna patologija, sociologija devijantnosti.

unicef.org, (2024). SOS linije za djecu i roditelje ključne za sprečavanje samoubistava. Dostupno na https://www.unicef.org/montenegro/price/sos-linije-za-djecu-i-roditelje-klju%C4%8Dne-za-spre%C4%8Davanje-samoubistava, preuzeto 17. 01. 2024. godine.

Vasudevan, A., Hanumantha i Eccleston, L. (2020). Psychological Autopsy: the Psychological Assessment of the Dead Individual's Role in the Death, Medico-legal Update, Vol 20, broj 3.

Vlašić, A. Psihološka autopsija i izrada profila zločinaca, s. 3.

Vulama, G. (2010). Policija i sigurnost, Vol 19, broj 2, s. 217

who.int, (2024). Suicide. Dostupno na: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide, preuzeto 15. 01. 2024. godine.

Defend*OLOgija* MNE
Vol. 10, No. 17-18 (2024), 95-105

Maja Babić
Profesor njemačkog jezika i književnosti
OŠ „Stevan Nemanja“, Dragaljevac Gornji, Bijeljina Bosna i Hercegovina

UDK: 821.112.2.09 PREGLEDNI RAD

PSIHOLOŠKI PRISTUP U DJELU NOVELA O SNU AUTORA ARTURA ŠNICLERA

PSYCHOLOGICAL APPROACH IN THE NOVEL ABOUT A DREAM BY ARTHUR SCHNICLER

APSTRAKT

U snovima se često reflektuju želje i strahovi koji bivaju potisnuti ili zanemareni u budnom stanju, te na površinu ispliva sve ono što se nalazi u dubinama ljudske psihe. Sve ono što biva potisnuto ili zanemareno u budnom stanju, reflektuje se u snovima. Snovi su ključ kojim se otvaraju vrata iza kojih stoji nesvjesno. Dok spavamo borimo se sa željama i strahovima koje u toku dana potiskujemo. Tema kojom ćemo se baviti u ovom radu jeste zapravo koliko snovi utiču na književni rad autora, te koliko su snovi bitan dio psihološkog života jedne osobe. Zbog toga nas ne čudi što se i sam autor bavi temom koju je započeo njegov savremenik, najpoznatiji psiholog tog vremena, Sigmund Frojd. Cilj ovog rada je da pomoću Frojdovog tumačenja snova otkrijemo potisnute i skrivene želje protagonistkinje Albertine i saznamo uzrok njenih strahova.

Ključne riječi: snovi, psihološki pristup, književni rad, strahovi, želje...

ABSTRACT

Desires and fears are often reflected in dreams that are suppressed or neglected in the waking state, and everything that is in the depths of the human psyche comes to the surface. Everything that is suppressed or neglected in the waking state is reflected in dreams. Dreams are the key that opens the door behind which the unconscious stands. While we sleep, we struggle with desires and fears that we suppress during the day. The topic we will deal with in this paper is actually how much dreams influence the author's literary work, and how important dreams are in a person's psychological life. That is why we are not surprised that the author himself deals with the topic started by his contemporary, the most famous psychologist of the time, Sigmund Freud. The goal of this paper is to use Freud's interpretation of dreams to discover the repressed and hidden desires of the protagonist Albertina and find out the cause of her fears.

Keywords: dreams, psychological approach, literary work, fears, desires.

UVOD

Tema kojom ćemo se baviti u ovom radu jeste “Psihološki pristup u djelu Novela o snu autora Artura Šniclera”. Snovi su bitan dio psihološkog života jedne osobe.

Zbog toga nas ne čudi što se i sam autor bavi temom koju je započeo njegov savremenik, najpoznatiji psiholog tog vremena, Sigmund Frojd. Cilj ovog rada je da pomoću Frojdovog Tumačenja snova otkrijemo potisnute i skrivene želje protagonistkinje Albertine i saznamo uzrok njenih strahova. Sve ono što biva potisnuto ili zanemareno u budnom stanju, reflektuje se u snovima. Snovi su ključ kojim se otvaraju vrata iza kojih stoji nesvjesno. Dok spavamo borimo se sa željama i strahovima koje u toku dana potiskujemo. Da bi se ostvario cilj istraživanja korištena je metoda analize uz upotrebu primarne i sekundarne literature. Kao primarna literatura korišteno je Šniclerovo djelo Novela o snu, a kao sekundarna Frojdova, kao i djela ostalih autora iz polja psihologije.

PRELAZ VIJEKA I PSIHOANALIZA

U svakoj sferi našeg života riječi imaju bitnu ulogu. Čovjeku kao društvenom biću razgovor je potreban kako bi shvatio drugog i bio shvaćen. „U psihološkom lečenju nema ničeg drugog osim razmene reči između analizovanoga lica i lekara“ (Frojd, 1973: 13). Psihoanaliza raspolaže jedino riječima i kao takva, kako i sam Frojd navodi, predstavlja sponu između lica podvrgnutog analizi i tumača. Metodom psihološkog tumačenja otvaraju se vrata unutrašnjeg svijeta ljudske psihe.

Istraživanje psihičkog života je postupak u književnosti koji se razvio u 19. vijeku, a koji je prema Solaru (Solar, 1977) znatno djelovao na razvoj posebne naučne discipline, a to je psihologija književnosti. Zanimljivo tumačenje dala je Perlman [Perlmann]: „Književnost funkcioniše kao nivo opisa, psihologija kao nivo objašnjenja“ (1987: 17). Dakle, istorija književnosti 20. vijeka ne može se adekvatno razumjeti bez istorije recepcije psihoanalize, kao što se psihoanaliza ne može razumjeti bez bavljenja književnošću.

Nova epoha, koja se pojavila na prelazu vijekova u Austriji, nazvana bečki modernizam, donijela je svježinu u tada već zamaklom naturalizmu i kao takva stupila na scenu uz mnoge istorijske, naučne i kulturne promjene. „Ovu književnost pripremio je izražen interes za neurotične kliničke slike u naturalizmu. Metode naturalizma su sada trebale biti primijenjene u oblastima koje je ranije prisvajao romantizam, a tu je psihoanaliza postala važna jer se uz njenu pomoć mogao usmjeriti pogled ka unutra“ (Ilner, 2000: 42).

Prema Krausu [Krauss] se, na prelazu vijekova u Austriji, dogodila neka vrsta „erotskog prosvjetiteljskog pokreta“ (1930: 5), koji je već za vrijeme Prve republike bio identifikovan kao reakcija na ranije potiskivanje seksualnosti iz javnog života u društvu. Mlađa generacija se sve otvorenije bavila temom seksualnosti što je rezultovalo sukobom sa starijom generacijom. Starija je opet izražavala moralnu zabrinutost oko nove slobode.

U djelima austrijskog književnika i jednog od predstavnika bečke moderne, Artura Šniclera, može se uočiti najveći uticaj Frojdove psihoanalize. Dok je Šnicler u svojim novelama opisivao psihički svijet svojih junaka i čitaocima otvarao vrata ka ljudskoj psihi, Frojd je u svojim knjigama opisivao kliničke slučajeve svojih pacijenata. U Šniclerovoj Noveli o snu, objavljenoj 1926. godine, neosporiv je Frojdov uticaj na njegovo stvaralaštvo. Vunberg (Wunberg, 2020) izdvaja nekoliko pisama

u kojima se Frojd divi Šniclerovoj sposobnosti da u književnim djelima sa lakoćom piše o nečemu čime se on mukotrpno i posvećeno bavio godinama prije objavljivanja ovog djela.
Artur Šnicler se često opisuje kao Frojdov dvojnik. Na ovo je ukazao i Sigmund Frojd u pismu koje mu je napisao 14. maja 1922. godine: „Odgovor na ovo pitanje sadrži priznanje koje mi se čini previše intimnim. Mislim, izbjegavao sam je iz neke dvojničke stidljivosti. Nije da sam inače bio tako lako sklon da se identifikujem sa drugom osobom ili da sam želio da ignorišem razliku u talentu koje me je odvajalo od Vas“ (Freud, 1922; prema Wunberg, 2020).
Frojd je prema tome, kao tvorac psihoanalize, imao poseban uticaj na razmišljanje i pisanje kako Artura Šniclera, tako i njegovih savremenika. Šniclerovi uvidi koji se pojavljuju u njegovim djelima mogu se objasniti kao recepcija psihoanalize i prije svega recepcija Tumačenja snova. Njegovi književni prikazi snova reflektuju se Frojdovim teorijama. Folman ističe (Pfohlmann, 2006) da je Šnicler između 1891. i 1900. zabilježio trideset i devet snova čitajući Frojdovo Tumačenje snova. To je u velikoj mjeri uticalo na njegovu književnost i opis snova u njegovim djelima.

TUMAČENJE SNOVA

U svakoj sferi našeg života riječi imaju bitnu ulogu. Čovjeku kao društvenom biću razgovor je potreban kako bi shvatio drugog i bio shvaćen. „U psihološkom lečenju nema ničeg drugog osim razmene reči između analizovanoga lica i lekara“ (Frojd, 1973: 13). Psihoanaliza raspolaže jedino riječima i kao takva, kako i sam Frojd navodi, predstavlja sponu između lica podvrgnutog analizi i tumača. Metodom psihološkog tumačenja otvaraju se vrata unutrašnjeg svijeta ljudske psihe.
Istraživanje psihičkog života je postupak u književnosti koji se razvio u 19. vijeku, a koji je prema Solaru (Solar, 1977) znatno djelovao na razvoj posebne naučne discipline, a to je psihologija književnosti. Zanimljivo tumačenje dala je Perlman [Perlmann]: „Književnost funkcioniše kao nivo opisa, psihologija kao nivo objašnjenja“ (1987: 17). Dakle, istorija književnosti 20. vijeka ne može se adekvatno razumjeti bez istorije recepcije psihoanalize, kao što se psihoanaliza ne može razumjeti bez bavljenja književnošću.
Nova epoha, koja se pojavila na prelazu vijekova u Austriji, nazvana bečki modernizam, donijela je svježinu u tada već zamaklom naturalizmu i kao takva stupila na scenu uz mnoge istorijske, naučne i kulturne promjene. „Ovu književnost pripremio je izražen interes za neurotične kliničke slike u naturalizmu. Metode naturalizma su sada trebale biti primijenjene u oblastima koje je ranije prisvajao romantizam, a tu je psihoanaliza postala važna jer se uz njenu pomoć mogao usmjeriti pogled ka unutra“ (Ilner, 2000: 42).
Prema Krausu [Krauss] se, na prelazu vijekova u Austriji, dogodila neka vrsta „erotskog prosvjetiteljskog pokreta“ (1930: 5), koji je već za vrijeme Prve republike bio identifikovan kao reakcija na ranije potiskivanje seksualnosti iz javnog života u društvu. Mlađa generacija se sve otvorenije bavila temom seksualnosti što je

rezultovalo sukobom sa starijom generacijom. Starija je opet izražavala moralnu zabrinutost oko nove slobode.

U djelima austrijskog književnika i jednog od predstavnika bečke moderne, Artura Šniclera, može se uočiti najveći uticaj Frojdove psihoanalize. Dok je Šnicler u svojim novelama opisivao psihički svijet svojih junaka i čitaocima otvarao vrata ka ljudskoj psihi, Frojd je u svojim knjigama opisivao kliničke slučajeve svojih pacijenata. U Šniclerovoj Noveli o snu, objavljenoj 1926. godine, neosporiv je Frojdov uticaj na njegovo stvaralaštvo. Vunberg (Wunberg, 2020) izdvaja nekoliko pisama u kojima se Frojd divi Šniclerovoj sposobnosti da u književnim djelima sa lakoćom piše o nečemu čime se on mukotrpno i posvećeno bavio godinama prije objavljivanja ovog djela.

Artur Šnicler se često opisuje kao Frojdov dvojnik. Na ovo je ukazao i Suprotno tadašnjem mišljenju u nauci, Frojd san nije ocijenio kao „besmisleni proizvod smanjene i raspadajuće mentalne aktivnosti“, već je tvrdio da je san „smislen psihički proizvod“ (Frojd, 1973: 349).

Frojd (1973) u svom djelu Tumačenje snova dolazi do najvažnijeg saznanja, nastalog pri liječenju neurotičara, a to je da su snovi ispunjenje želje. Međutim, ovu osobinu sna nije lako prepoznati. Nakon buđenja, san ima konfuzan i besmislen efekat na onog ko sanja, često je čak i neugodan. Frojd san shvata kao kompromis koji predstavlja rezultat borbe dvije psihičke sile. Prva moć (instanca) izražava želje tokom sna koje se konkretizuju kao ispunjene na halucinantni način. Uloga druge instance je da odluči šta je dozvoljeno da uđe u svijest. Većina želja izvire iz nesvjesnog. Svijest ne može lako da dopusti da se ispune želje jer remete etička osjećanja, ali one ipak moraju biti ispunjene radi sna. Ova instanca, nazvana cenzura u kontekstu sna, forsira takve promjene u reprezentaciji ispunjenja želja pa ih san ne može prepoznati kao takve. Ovo stvara ono što Frojd naziva „izopačenjem snova“ ili bolje rečeno sredstvom pretvaranja (349). Izopačenje sna je promjena sna iz latentnog u manifestni sadržaj sna i predstavlja rezultat rada u snu.

Prema Frojdu (1973) postoje dva glavna alata dostupna za rad snova. Prvo, tu je takozvani rad kompresije. Svaki od elemenata (manifesta) sadržaja sna je višestruko u mislima sna, odnosno u latentnoj sadržini sna zastupljen. Formiranje kolektivnih i mješovitih osoba jedno je od glavnih oruđa kompresije snova. Omjer kompresije je neodređen; nikada se ne zna da li je san u potpunosti protumačen. Jedan san obično dozvoljava nekoliko tumačenja; što dublje ide, veća je vjerovatnoća da će se infantilna iskustva otkriti kao izvor sna. Čak i naizgled potpuno protumačen san sadrži misli koje sežu do najranijeg djetinjstva. Drugo glavno sredstvo je pomjeranje sna. U manifestnom sadržaju sna postoje samo oni elementi koji su izbjegli cenzuru otpora. Kako bi se zaobišla ova cenzura, psihološki kvalitetni elementi (koji ne bi prošli cenzuru) zamjenjuju se nedavnim inferiornim, indiferentnim, odnosno zamjenjuju se ostacima dana. U većini slučajeva motiv za cenzuru je seksualni element.

Frojd smatra da je simbolika sna u određenoj mjeri nezavisna od asocijacija sanjara. Međutim, on upozorava da se ne precjenjuje nezavisnost simbola: „Dvije tehnike tumačenja snova [tumačenje simbola i rad sa asocijacijama] moraju se međusobno nadopunjavati“ (353).

SAN U NOVELI

Nijedan san nije posve san“ (Šnicler, 1969: 67) , jedna je od posljednjih rečenica protagoniste Fridolina u Noveli o snu. Ovo već nagovještava niz stvari u vezi sa pitanjem, kakvu ulogu igra san u Šniclerovoj noveli. U ovom djelu postoji samo jedan eksplicitno naveden san – Albertinin san, u kojem ona bez milosti razapinje svog muža Fridolina zbog seksualne slobode u kojoj je uživao prije braka.

POVODI ALBERTINOG SNA

Djelo počinje prisjećanjima bračnog para Albertine i Fridolina na jučerašnji bal. Tajanstvene osobe koje su sreli te noći kod njih su izazvale privid propuštene prilike: „Oboje su preuveličavali meru privlačnosti kojom ih je ozračio nepoznati partner na balu pod maskama, podsmevali se ljubomori koju su zapažali kod drugog, i poricali vlastitu“ (4). Prisjećanje na jučerašnje događaje bio je samo početni okidač koji će kod para probuditi skrivene želje i rezultovati osvetom.
„Moja namera, naprotiv, teži u tom pravcu da u rešavanju sna stvorim prethodnu radnju za otkrivanje i rešenje problema“ (Frojd, 1973: 110). Prema Frojdu, dakle, bitna stavka pri tumačenju jednog sna jeste uvod u priču sna. Prilikom čitanja Frojdovog djela možemo se i sami uvjeriti da je on u svojim analizama navodio događaje koji su prethodili snu i time davao logičku povezanost sa onim što se prikazuje u istom. Da bismo razumjeli Albertinin san, Šnicler nas je morao upoznati sa onime što je ona doživjela te večeri pri čemu su njene želje postale sadržaj njenog sna.
„Snovi se nadovezuju na utiske poslednjih dana [...] on će se setiti i događaja iz daljine eventualno čak iz vrlo daleke prošlosti“ (Frojd, 1973: 97). Utisci poslednjih dana, kao i utisci iz prošlosti kod Albertine će izazvati san osvete. Povodi prisjećanja za taj san su:

1. „Hiljadu i jedna noć“
2. Albertinino i Fridolinovo priznanje

(1) „Dvadeset i četiri mrka roba gonila su veslima raskošnu galiju, koja je trebalo da donese princa Amgiada do Kalifova dvorca. A princ je, uvijen u svoj purpurni ogrtač, ležao sam na palubi pod tamnomodrim noćnim nebom osutim zvezdama i njegov pogled“ (3).
U navodno idiličnoj porodičnoj atmosferi Fridolinova i Albertinina kćerka naglas čita nekoliko redova iz bajke Hiljadu i jedna noć dok iznenada ne zaspi. Šnicler nam je ovakvim uvodom dao do znanja da su utisci prethodnih dana zaista povodi jer će se slike iz kćerkine priče pojaviti u Albertininom snu kao simboli. Ulogu princa u snu preuzima Fridolin i naizgled nevažnom događaju iz svakodnevnog života daje novo značenje i simboliku.

(2) U prvom poglavlju Albertina ispituje svog supruga da li se sjeća mladića koji je prošlog ljeta na danskoj obali sjedio za susjednim stolom. Njegov letimični pogled

je u njoj probudio platonska osjećanja koja ona tek sada, godinu dana poslije tog događaja, priznaje svom suprugu: "Ja sam bila uzbuđena kao nikad. Da me je pozvao ne bih se mogla usprotiviti. Verovala sam da sam spremna na sve da žrtvujem tebe, dete, svoju budućnost" (5).
Albertinino priznanje će podsjetiti Fridolina na jedan susret u Danskoj koji je u njemu probudio slično osjećanje, te on o tome govori svojoj supruzi: „Jednog jutra opazio sam sasvim iznenada jedno žensko biće [...] bilo je sasvim mlado, možda petnaestogodišnje devojče, raspletene plave kose [...] odjednom stade baš ispred mene [...] pod njenim pogledom osetio sam takvo uzbuđenje koje je prevazilazilo sve što sam ikada doživeo" (6-7).

Albertina u stvarnosti nije bila fizički nevjerna Fridolinu, ali su davno potisnuta osjećanja prema Dancu bila dovoljna za osjećaj krivice kog se jedino mogla osloboditi priznanjem. Njeno priznanje, kao i Fridolinovo, koje je nakon toga uslijedilo, jesu povodi prisjećanja jer se u njenom snu pojavljuju kako Danac tako i djevojka iz Fridolinove price.

ALBERTIN SAN

Frojd je u svom djelu Tumačenje snova o nadražajima prilikom snevanja rekao sljedeće: "Objektivni i čulni nadražaji za vrijeme spavanja su najsigurnije utvrđeni izvor izvorima sna" (Frojd, 1973: 31). To možemo primijetiti kada se Fridolin u petom poglavlju vraća iz svojih avantura i zatiče Albertinu kako leži mirno, ruku zabačenih iza potiljka: „On se naže nad njeno čelo, koje se odmah, kao prilikom dodira, nabora, izraz lica joj se čudno izobliči i najednom, još uvijek u snu, ona se nasmeja tako piskavo da se Fridolin uplaši. Nehotice je pozva po imenu" (Šnicler, 1969: 41).
Upravo je Fridolin, nagnuvši se nad njeno čelo, izazvao čulni nadražaj, koji će u njenom snu izazvati ono što Frojd naziva "bogatom količinom sadržine sna" (1973: 31). Prema Frojdu (1973) osoba koja sanja u kratkom razmaku između nadražaja buđenja i buđenja uspijeva da zbije veliku količinu sna, što možemo primijetiti u Albertininom snu: „Proleteli smo jedno kraj drugog. Tada zaželih da čuješ bar moj smeh, i to baš dok te zakivaju na krst. I tako sam se smejala što god sam mogla više. To je bio smeh Fridoline sa kojim sam se probudila" (46).
Albertina nije imala strah da ispriča Fridolinu sadržinu svoga sna koji je bogat fantazijama. „Opisivanje sadržaja snova riječima je nesumnjivo ljudska nesvjesna potreba, jer je ljudskom mozgu apsolutno potrebna narativna dinamika životnih iskustava za svoj razvojni proces" (Saletta, 2018: 126). Dakle, njen lični haos nalazi se u snu. Koliko dugo je trajao njen san ne znamo, pričanje o snu obično duže traje od same sadržine sna. Pričanje o snu je veoma važno da bismo tumačili jedan san. Albertina će svoj san ispričati odmah nakon buđenja što nam govori da je njen san svjež i da ne postoji prevelika vremenska razlika između snevanja i pričanja. Takođe je specifično što Šnicler ovdje ne priča njen san iz perspektive naratora, nego Albertina sama svoj san u prvom licu prepričava. Ovakav način govora nam daje sigurnost u tumačenju sna, jer da smo imali naratora koji bi pripovijedao o njenom snu, dobili bismo objektivno gledište sna. S druge strane ovo

je subjektivno ispričan i doživljen san. Što više Albertina priča, mi sve dublje ulazimo u njen svijet.
Albertinin san se može podijeliti u tri zasebne cjeline, odnosno prema hronologiji događaja radi lakšeg shvatanja njenog sna, okidača koji su uticali na tok sna, kao i simbola koji se pojavljuju u istom.

PRVI DIO SNA

Albertina sanja o sobi u vili na Verterskom jezeru gdje se sutradan trebala odvijati njena i Fridolinova svadba. Simbol ovog događaja vezan je za stvarno mjesto gdje se zapravo i odvijala njihova prosidba. Njen san dakle započinje retrospektivom. Albertinino i Fridolinovo oslobađanje u snu počinje opraštanjem od roditelja, koji prema Kimovim [Kim] riječima "jasno predstavljaju društvene imperative" (2007: 220) i nameću drušvene konvencije prema kojima oni moraju da žive.
Nadalje ona govori: „otvorila sam ormar da proverim [...] uto se orman iznenada zatvorio" (42). Frojd je ustanovio (Frojd, 1973) da poneki simboli imaju veze sa matericom, kao ormari, peći i prije svega soba. „Ogromna većina simbola u snu su seksualni simboli" (Frojd, 1973: 142). Otvaranje i zatvaranje ormara bi, dakle, prema Frojdu predstavljalo seksualne simbole koji se pojavljuju kao izopačenja sna čiji je krajnji rezultat predstavljen kao cenzura:
„Analiza pokazuje da se veliki broj mnogih drugih snova koji u svojoj manifestnoj sadržini ne pokazuju ništa erotično radom na tumačenju demaskiraju kao seksualna ispunjenja želje, i da s druge strane mnoge misli koje su preostale od misaonog rada iz budnog stanja, kao ostaci prethodnog dana, dospevaju da budu predstavljene u snu jedino uz pomoć potisnutih erotskih želja" (Frojd, 1973: 346).
Albertina je imala nepunih sedamnaest godina kada se udala za Fridolina. Kao tako mlada, u njoj su ostale mnoge neostvarene želje, pa s toga ona upravo sanja ono što je potisnuto: želja za drugim muškarcem. U isto vrijeme ovi simboli mogu predstavljati i odsustvo njenog muža i neprisutnost u braku i bračnim obavezama.
Ono što se u snu pokazuje kao orijentalno nadovezuje se na priču njene kćerke. Fridolin dobija ulogu princa Amgiada iz bajke Hiljadu i jedna noć: „Odjednom si ti stajao ispred njega, galoti su te veslajući dovezli [...] bio si vrlo skupoceno odeven u zlato i svilu, na boku si imao kamu sa srebrnim priveskom i izneo si me kroz prozor" (43). Kako Frojd navodi:
"Upadljiviji i za oba pola interesantan deo polnih organa, čovekov ud, nalazi simboličku zamenu, prvo, u stvarima koje su mu slične po obliku, dakle dugačkim i uzdignutim [...] dalje u predmetima koji sa označenim imaju zajedničku osobinu prodiranja u telo i povređivanja, dakle u šiljatom oružju svake vrste, kao što su noževi, mačevi, koplja, sablje." (Frojd, 1973:143).
Fridolinovo naoružanje, kama sa srebrnim privjeskom, nesumnjivo se može tumačiti kao falični simbol.
Motiv princeze takođe je povezan sa Frojdovim simbolima u snu, kao i sa kćerkinom pričom. Frojd tvrdi (Frojd, 1973) da se roditelji u snu javljaju kao car i carica ili kralj i kraljica, što nam govori da Albertina u snu ipak jeste majka, kao i na javi.

Međutim, motiv princeze može biti takođe i sjećanje iz infantilne faze u kojoj mi kao djeca imamo usađeno u sjećanju da su u bajkama uvijek princ i princeza ili kralj i kraljica predstavljali simbole bračnog para ili oca i majke.
„Ali nas dvoje, ti i ja, lebdeli smo, ne, leteli smo iznad magle i ja sam mislila: dakle ovo je naš svadbeni put. Ali uskoro nismo više leteli“ (43). Frojd je tvrdio (Frojd, 1973) da snovi letenja moraju biti protumačeni kao snovi opšteg seksualnog uzuđenja, kao snovi erekcije. Ovaj dio sna, koji je prikazan kao izopačen, simbolizuje požudu seksualne prirode koju predstavlja njen ID (ili ONO), a prekid letenja cenzuru koju postavlja njen Ego (ili JA). To što bračni par u snu više ne leti može se tumačiti i kao nestanak ljubavi, kao Fridolinovo odsustvo ili njegovo nevjerstvo.
Još jedna zanimljiva simbolika sna tiče se nagosti. Naime, par će ostati bez odjeće, gdje će Albertina osjećati stid i sram. San nelagodnosti zbog nagosti Frojd tumači kao “ekshibicione snove” (Frojd, 1973: 247). To su snovi osobe koja žudi za reprodukovanjem, a sežu iz infantilne faze. U takvim snovima se kod osobe javlja osjećaj stida i srama jer je naga pred nepoznatim osobama, a ta nagost predstavlja razotkrivanje njene potisnute želje pred društvom. Albertina, kao seksualno biće, čezne za Fridolinovim dodirom, ali joj društvene konvencije ne dozvoljavaju da ona kao žena otvoreno iskaže svoje želje, te zbog toga biva zanemarena od strane Fridolina. Upravo zbog tih želja je ona naga u snu ali shvata, nakon nestanka njihovih haljina, da se neće moći vratiti u društvo, te zbog toga krivi svog supruga.
Nakon ovog događaja Fridolin odlazi u snu, što prema Frojdu (Frojd, 1973) predstavlja umiranje. Ovaj simbol naslućuje rasplet njenog sna. Međutim pojavljuje se neočekivano osjećanje kod Albertine, nju Fridolinov odlazak čini srećnom jer joj pruža osjećaj slobode.
Na konkretnim primjerima mi vidimo da je njen san jedino mjesto gdje ona može da osjeti slobodu za ispoljavanje nagona: „Kad si se izgubio, sasvim mi je laknulo. Niti sam te žalila, niti sam se brinula; samo sam se radovala što sam sama, potrčala sam unaokolo po livadi i zapevala“ (43). Međutim ni u snu ne miruje njen ego. On joj ne dozvoljava da se namjere ida sprovedu, te san predstavlja mjesto transformacije i mjesto harmonije koju muškarac i žena nikada ne mogu postići u svakodnevnom životu.

DRUGI DIO SNA

Drugi dio njenog sna započinje veselom melodijom. Fridolinovo odsustvo u njoj ponovo budi osjećaj slobode: „Bila je to melodija za igru koju smo čuli na balu pod maskama“ (43). Ovdje vidimo eksplicitno prisjećanje na događaj od prošlog dana.
Nalazila se na livadi i dok je ležala iz šume je izašao muškarac. Šuma nadalje takođe prestavlja jedan od erotskih simbola prema Frojdu: „Dlaku oko polnih organa kod oba pola opisuje san kao šumu“ (Frojd, 1973: 145). Simbolika šume i livade ukazuje na instinktivnu prirodu. Albertina svoju najveću sreću pronalazi u svojoj seksualnoj i instinktivnoj prirodi. Međutim ovu slobodu možemo takođe povezati i sa oslobađanjem od društvenih konvencija.

„Dok sam tako ležala iz šume izađe muškarac, mlad čovek, u svetlom modernom odelu. Izgledao je, kako se sada sećam, otprilike kao Danac o kome sam ti juče pričala. Išao je svojim putem, javio se vrlo učtivo dok je prolazio pored mene, ali se više nije osvrtao; išao je pravo na liticu i pažljivo je posmatrao..Ali u isto vreme ugledala sam i tebe. Hitao si u zaboravljenom gradu od kuće do kuće, od jedne do drug trgovine, sad ispod venjaka, sad skroz neku vrstu turskog bazara i kupovao najlepše stvari koje si samo mogao naći za mene: haljine, rublje, cipele, nakit- i sve to stvaljao si u malu ručnu torbu od žute kože, u kojoj se ipak za sve našlo mesta. Ali sve dalje te je gonila gomila ljudi, koju nisam opažala, čula sam samo njeno potmulo preteće urlanje. A onda se opet pojavi onaj drugi, Danac, koji se ranije bio zaustavio ispred litice. On se opet uputi k meni iz šume-i ja sam znala da u međuvremenu obišao ceo svet. Izgledao je drugčije nego pre toga, ali ipak bio je isti. Zaustavio se kao i prvi put ispred litice, opet iščezao, zatim opet izašao iz šume, iščezao, izašao iz šume; to se ponovilo dva, tri ili stotinu puta. Bio je uvek isti i uvek drukčiji, svaki put mi se javljao kad bi prošao kraj mene, ali naizad stade preda me, pogleda me ispitivački, ja se izazovno nasmejah, kao se nikad u životu nisam smejala, on ispruži ruke prema meni, sad sam htela da bežim, ali nisam mogla..i on se spusti k meni na livadu“ (44).

Ovaj dio sna govori upravo o događajima koji su bili okidači sna: o Dancu i njihovom susretu. Danac u njenim snovima predstavlja sve platonske ljubavi koje je ona tokom braka sa Fridolinom imala a koje u snu dobijaju njegov lik zbog priznanja koje je prethodilo njenom snu.

Drugi dio sna je očigledan pokazatelj njenih neostvarenih želja i požuda. Njena želja bi se mogla ispuniti, prema tome, potpunim oslobođenjem od normi koje joj kako Fridolin tako i društvo nameću. Kako Frojd navodi „San je (prikriveno) ispunjenje jedne (potisnute) želje“ (Frojd, 1973: 166) ili „San izveesno stanje stvari prikazuje tako što bih ga ja sam želio: Njegova sadržina je ispunjenje želje, a njegov motiv je želja“ (Frojd, 1973: 124). Iz priložene analize sna uvjerićemo se da su njeni snovi prikazani sa mnogo simbola i da kao takvi prikazuju erotske želje. Takav stav dala je i autorka Perlman. Ona govori (Perlmann, 1987) da je Albertinin san od početka do kraja jedan neprekidni san želja, koji erotsku sadržinu stavlja na prvo mjesto. Njene seksualne želje eksplicitno su navedene samim tim što ona ipak bira Danca kao svog izabranika. Ona u svom snu kompenzuje frustraciju kojom je konstantno izložena kao domaćica i majka.

TREĆI DIO SNA

Ovaj dio sna prikazan je kao srećan, međutim ona u svoj toj ljepoti nije zaboravila na Fridolina:

„Da, videla sam te, videla sam kako su te uhvatili [...] i ja sam znala da trebaš biti pogubljen. Odveli su te u jedno dvorište, kao dvorište zamka. Tu si stajao sa rukama okovanim pozadi i nag. I kao što sam i ja tebe videla [...], tako si i ti video mene, i čoveka koji me je držao u naručju [...] Dok si ti stajao u dvorištu zamka pojavi se mlada žena sa dijademom na glavi i purpurnom ogrtaču. To je bila

gospodarica zemlje [...] Nastade mir, a gospodarica ti dade znak, kao da ti naređuje da se popneš k njoj, i ja sam znala da je odlučila da te pomiluje“ (45).
Pojava gospodarice zemlje predstavlja asocijaciju na Fridolinovo priznanje o kupačici iz Danske koja je u Albertini izazvala ljubomoru. „Ona je držala u ruci list pergamenta, tvoju smrtnu presudu, u kojoj su bili zabeleženi i tvoja krivica i razlozi za presudu. Ona te zapita [...] da li si spreman da joj postaneš dragan, u kojem slučaju bi ti se oprostila smrtna kazna. Odrečno si zavrteo glavom“ (45). Kao rezultat odričnog odgovora, Fridolin biva kažnjen bičevanjem i zakivanjem na krst. Njegova presuda simbolizuje Albertininu ličnu presudu za njegovo nevjerstvo u Danskoj.
„Ja sam tvoje ponašanje smatrala preko svake mjere budalastim i besmislenim, i mamilo me je da te ismejavam, da ti se smejem u lice —— i to baš zato što si iz vernosti prema meni odbio ruku jedne kneginje“ (45). Fridolinov postupak ispunjava njen san —— san da je njen suprug beskrajno voli.

ZAKLJUČAK

Analiza je pokazala da se u snovima reflektuju želje i strahovi koji bivaju potisnuti ili zanemareni u budnom stanju, te da u snovima na površinu ispliva sve ono što se nalazi u dubinama ljudske psihe. Albertinin san, jedini eksplicitno naveden san u Šniclerovom djelu, interpretirali smo pomoću Frojdovog Tumačenja snova i u ovom seminarskom radu došli do određenih zaključaka. Događaji koji prethode snu utiču na sadržaj sna i nazivamo ih povodima prisjećanja. Albertinin san ne bismo mogli razumjeti da u djelu nije navedeno ono što je prethodilo njenom snu, odnosno evociranje sjećanja na događaje iz prošlosti koji se pojavljuju u njenom snu i dobijaju novo značenje.
Najbogatija količina sadržaja sna realizuje se u kratkom vremenskom razmaku između buđenja i snevanja i naročito je izražena kada postoje čulni nadražaji koji dovode do toga. Albertina se najdetaljnije sjeća onog dijela sna koji je izazvan Fridolinovim prisustvom.
Simboli koji se pojavljuju u Albertininom snu potvrđuju Frojdovo mišljenje da je ogromna većina simbola seksualne prirode. Simboli kao što su šuma, ormar, kama i letenje u ovom djelu predstavljaju cenzuru njenih seksualnih želja. Erotski simboli pokušavaju da izbiju na vidjelo te predstavljaju izvorište seksualnih nagona što Frojd naziva id. Albertina najveću sreću pronalazi u svojoj instinktivnoj i slobodnoj prirodi. Međutim ova sloboda takođe je povezana i sa oslobađanjem od društvenih konvencija koje su joj nametnute a kojih se u stvarnom životu ne može osloboditi zbog ega koji to ne dozvoljava. Možemo zaključiti da je Albertina oslobođena svih okova jedino kada sanja. San predstavlja njenu želju, odnosno potpuno oslobođenje od normi bilo koje vrste.
Bez oslanjanja na Frojdovo Tumačenje snova, analiza ovog djela i simbola bila bi nepotpuna i nedovoljna za razumijevanje Albertininog sna, kao i njene ličnosti, što nam ukazuje na neraskidivu vezu između psihologije i književnosti.

LITERATURA

Anz, T., Pfohlmann, O. (2006). Einleitung und Wiener Moderne. Marburg: LiteraturWissenschaft.de.

Frojd, S. (1973). Tumačenje snova I. Novi Sad: Matica Srpska.

Frojd, S. (1973). Tumačenje snova II. Novi Sad: Matica Srpska.

Frojd, S. (1973). Uvod u psihoanalizu. Novi Sad: Matica Srpska.

Günter, S., Kim H. (2007). Interpretation. Arthur Schnitzler. Dramen und Erzählungen. Stuttgart: Reclam.

Ilner, B. (2000). Psychoanalyse oder die Kunst der Wissenschaft. Freud, die erste Schülergeneration und ihr Umgang mit Literatur. Bern: Lang.

Krauss F. S, Lawandowski H., Neufeld B., Spinner J.R, Wandt H., Weißkopf J. (1930). Die Umwälzung der Moral vor und in dem Kriege. In Gaspar, A (Eds.)

Sittengeschichte des Weltkrieges. Band 1, (415), Verlag für Sexualwissenschaft und CO, Leipzig-Wien.

Perlmann, M. (1987). Der Traum in der literarischen Moderne. Untersuchungen zum Werk Arthur Schnitzlers. München-Fink: Münchner Germanische Beiträge.

Salleta, E. (2018). Der Traum als Spiegel der jüdischen Seele. Arthur Schnitzlers Traumnovelle und ihre Psychoanalytische Interpretation im Rahmen der jüdischen Kultur. In Tuczay, C. A, Ballhausen, T (Eds.), Traumnarrative. (124-136), Praesens Verlag, Wien.

Solar, M. (1977). Teorija književnosti, drugo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

Šnicler, A. (1969). Novela o snu. Beograd: Izdavačko preduzeće Rad.

Wunberg, G. (2020). Die Wiener Moderne. Literatur, Kunst und Musik zwischen 1890 und 1910. Stuttgart: Reclam.

Defend*OLOgija* MNE

CENTAR ZA BEZBJEDNOSNA, SOCIOLOŠKA I KRIMINOLOŠKA ISTRAŽIVANJA „DEFENDOLOGIJA“ sa zadovoljstvom Vam upućuje P O Z I V za dostavljanje radova za teorijsko-stručni časopis za pitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, sociologije, kriminologije i kriminalistike „DEFENDOLOGIJA MNE“ BROJ 17-18.

Obavještavamo autore da je u toku prikupljanje radova za petnaesti broj teorijsko-stručnog časopis za pitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, sociologije, kriminologije i kriminalistike „Defendologija MNE“. Petnaesto izdanje časopisa nije tematski ograničeno.

Radovi, pripremljeni u skladu sa Uputstvom za tehničku obradu rada, se moraju dostaviti do 31. jula 2024. godine, putem e-mail-a: casopis.defendologijamne@gmail.com .

Svaki autor rada dobiće po jedan primjerak časopisa „Defendologija MNE“ .

Po pristizanju, radovi će biti recenzirani.

Pozivamo Vas na saradnju, da pišete i objavljujte svoje radove i na taj način doprinesete petnaestom broju časopisa „Defendologija MNE“. Na raspolaganju Vam je Redakcija Časopisa, pišite nam na e-mail: casopis.defendologijamne@gmail.com ili na broj telefona: +382 67 088 802

UPUTSTVO AUTORIMA

Teorijsko – stručni časopis Defendologija MNE objavljuje naučni (originalan naučni rad, pregledni rad, kratko ili prethodno saopštenje, naučnu kritiku – odnosno polemika) i stručne članke (stručni rad, informativni prilog, prikazi), na crnogorskom, srpskom, bosanskom i hrvatskom jeziku. Strani autori izvan ovog govornog područja, radove mogu objaviti na engleskom i ruskom jeziku, uz prevod apstrakta na crnogorski jezik. Da bi se osigurao što veći stupanj naučnosti, redakcija časopisa Defendologija MNE svaki rad šalje na anonimnu recenziju. Redakcija se obavezuje da će jedan primjerak recenziranog rada sa primjedbama recenzenata blagovremeno poslati autorima radi ažuriranja. Dva anonimna recenzenta će pregledati svaki rad koji pristigne u redakciju, a rad će biti štampan ukoliko se oba recenzenta usaglase da rad zadovoljava visoke naučne kriterijume.

Priprema rukopisa za štampu je vrlo važna, zato molimo autore da se pridržavaju sledećih uputstava prilikom pisanja tekstova za časopis Defendologija MNE.

Rad koji redakcija razmatra za objavljivanje mora sadržavati sljedeće elemente:

– **Obim rada**: minimum šest (6), maksimum 16 stranica, treba biti lektorski obrađen;

– **Tip slova**: Franklin Gothic Book (ili Times New Roman)

– Glavni tekst rada piše se malim slovima, veličine (11 pt) ravnomjerno ravnanje (poravnata lijeva i desna ivica); prored 1, bez uvlačenje novog reda; prored poslije pasusa 6 pt.

– **Naučno zvanje, ime i prezime autora** (bold), instituciju u kojoj je zaposlen i mjesto odakle dolazi u gornjem lijevom uglu, veličine (12 pt);

– Glavni naslov piše se malim slovima, veličine (14 pt);

– Naslovi drugog reda pišu se malim slovima, veličine (12 pt);

– *Ostali podnaslovi* – malim kurzivnim slovima (12 pt);

– APSTRACT: tekst u nastavku 150-250 riječi

– ***Ključne riječi:*** obim tri do deset (3-10) riječi;

– Rad se piše na crnogorskom, srpskom, bosanskom ili hrvatskom jeziku; na engleskom se piše: TITLE, ABSTRACT i ***Key words.***

– **Tabele i slike**: Nazivi tablica i slika moraju biti numerisani i ispisani običnim fontom iznad tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veće tabele i slike moguće je prikazati vertikalno na posebnoj strani. Izvor podataka tabela ili sliku piše se ispod tabele ili slike, lijevo ravnanje. Veličinu tabele ili slike obavezno prilagoditi veličini strane.

Tabela 1. Naziv tabele

	Naziv kolone:	
Naziv reda:	XXXXX	

Izvor podataka:

– LITERATURA, centrirano ravnanje. Reference se navode azbučnim redom;

– **Citiranje:** U označavanju referenci i navođenju literature, časopis Defendologija MNE koristi APA standard citiranja Primjere APA standarda navodeći možete pronaći na sajtu Defendologija centra Crne Gore. https://defendologija.wordpress.com

- Rad predati u dva jednaka izvornika (originalna primjerka), na crnogorskom, srpskom, bosanksom ili hrvatskom jeziku, inostrani autori van ovih govornih područja rad mogu predate na ruskom ili engleskom jeziku, kao i u elektronskom obliku (putem e mail-a) uz zahtjev za obavještenje o prijemu rada. Jedan primjerak sa svim gore navedim elementima, a drugi bez navođenja imena i prezimena autora, te institucije zaposlenja; Takođe, potrebno je navesti autorovu e-pošte, odnosno e-pošte korespodenta ukoliko se radi o ko-autorskom radu;
- Redakcija časopisa ima pravo izbora radova i priloga, a u obzir dolaze samo oni tekstovi koji dotad nigdje nisu bili objavljeni ili već nijesu predate radi objave u drugom časopisu.
- Rad donijeti lično ili slati poštom na adresu Defendologija centra:
  Vuka Karadžića bb, p.f 81400 Nikšić, Crna Gora
- **e-mail**: casopis.defendologijamne@gmail.com

VAŠA DEFENDOLOGIJA